

Diyânet

A y l ı k D e r g i

Oruç İbadeti

Yükselme ve Özgürlük Eğitimidir

Bilginin paylaşımı tabiri
üzerine bazı düşünceler

Atatürk'ün inanç dünyası
ve din anlayışı

155

Kasım 2003

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

b a ş y a z ı

PROF. DR. ALİ BARDAKOĞLU
DİYANET İŞLERİ BAŞKANI

Dinimizde belli vakitlerde ibadete teşvik edilmemiz, hızla akıp geçen ve geriye telâfisi mümkün olmayan zamanın önemini kavramamızda önemli bir paya sahiptir. Çünkü saat, gün, ay gibi zaman dilimleri kendi başlarına değil, bizim o dilim içinde yaptıklarımızla değerli ve anlamlı olurlar. İçinde bulunduğumuz ramazan ayı da böyledir ve bu ay ancak, bizim kendi fizik ve ruh dünyamız, bu günümüz ve yarınımız için elde edeceğimiz kazanımlarla değerli ve verimli hale gelir. Yani, bu alandaki din ödevlerimiz, zaman bilinci kazanmamızı sağlayan bir nevi uygulamalı eğitimidir.

Öte yandan, bu tür ibadetlerle mükellef oluşumuz, meselâ günün beş ayrı vaktinde kılınan namaz, on bir ayın akabinde gelen bir aylık oruç, yılda bir kez verilen zekât ve ömürde bir defa yapılan hac farızası bizi, arada kalan boşlukları da ibadet bilinciyle geçirmeye, yani bir başka açıdan artı bir zaman bilinci kazanmaya yöneltir.

İbadet bilinci, üzerinde Yüce Yaratıcı'nın gözetim ve sevgisini hissetmenin kişiye kazandırdığı sürekli bir davranış ahlâkı, içtenlik ve tutarlılıktır. Bu aşamada artık sözde, gösterişçi veya belli ibadet şekillerine odaklanmış bir dindarlıktan öte derinlik kazanmış ve durulmuş, kapsamlı ve etkili bir dindarlık sözkonusudur. Nitekim Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de "Namazın kişiyi kötülük ve çirkinliklerden koruyacağı" belirtildikten sonra, "Allah'ı hatırd tutmanın daha önemli olduğu" belirtilir. Öyledir de.

Namaz kılarken ve namazı kıldıktan sonra ikinci namaza kadar ki geçen sürede Allah'ı hatırd tutmak demek, öncelikle ibadetin kim için ve ne amaçla yapıldığının farkında olmak demektir. İkinci olarak da ibadetler arasında kalan zaman dilimlerini ibadet esnasında daha yakından hissettiğimiz sorumluluk duygusuyla ve davranış ahlâkıyla süsleyebilmek demektir. Namazı tamamladıktan sonra insanlarla ilişkilerine, ticaretine, meslek ve sanatına ve günlük yaşantısına dönen kimse nin sanki Yüce Yaratıcı'nın huzurundan ve gözetiminden ayrılmış gibi sorumsuzca davranması, hakka hukuka riayet etmemesi ne derece doğru olur? Aynı durum oruç içinde geçerlidir. Meselâ oruç tutarken kötü söz söyleyen, yalan konuşan, insanları inciten kimsenin tam bir ibadet bilincinden söz edebilir miyiz?

Dinimizde ibadetleri sadece ahiretimiz için biriktirdiğimiz kişisel azıklarımız olarak görmek yetersizdir. Belki de onların asıl anlam ve değeri dünyadadır ve onları dünyada bizi ve etrafımızdaki insanları aydınlatan kandiller, topluma iyi insan kazandıran öğretmenler, zamanı iyi kullanmamızı öğreten rehberler olarak da görmemiz gerekir.

İÇİNDEKİLER

gündem

Atatürk'ün İnanç Dünyası ve Din Anlayışı

Prof. Dr. Ali Sankoyuncu

Atatürk'ün Okuduğu Dini Kitaplar

Dr. Mehmet Bulut

İsmail Şükrü Çelikalay

Mustafa Bayram

din düşünce yorum

Bilginin Paylaşımı Tabiri Üzerine Bazı Düşünceler

Doç. Dr. Burhanettin Tatar

Haydi Paylaşalım! Yaşıyorken

Hafsa Fidan

Takva

Dr. Ekrem Keleş

söyleşi

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ile Söyleşi

Yaşar Çolak

din ve sosyal hayat

Orucunuz Sizi Olumsuz Söz, Eylem ve

Davranışlardan Alıkoyuyor Mu?

Doç. Dr. İsmail Karagöz

alle

Sanayileşme ve Ergenlik

Prof. Dr. İsmail Doğan

Bizim Çocuklarımız

Ar. Gör. Yıldız Kızılabdullah

Çocukluk Döneminde Beslenme

İlkay Erdem

tarih ve çevre

Estetik Kavramı Üzerine Bir Deneme

Ramazan Özalpdemir

Tespih

Mustafa Bektaşoğlu

din işleri yüksek kurulundan

Kadir Gecesi

Şükrü Özübuğday

Prangasız Kölelik Mal Hırsı

Doç. Dr. Halil Altuntaş

Sorun Söyleyelim

Dini Soruları Cevaplandırma Komisyonu

İslâm dünyasından

Irak

Ziyad Köprüsü

Musul, Lozan ve Petrol

Doç. Dr. Gökhan Çetinsaya

kültür

Gönül Gözüyle Bakmak

Mehmet Erdoğan

kitaplık

Mehmet Erdoğan

vefat

Ufuktaki Adam'ın Ardından

Yaşar Çağbayır

portre

Deryaların Piri Haritacıların Reisi Piri Reis

Musa Tektaş

medya kritik

Basın Açıklaması

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK, Türk Milletinin bütün maddi ve manevi değerleri ile, özellikle milletimizi asırlardır yoğurmuş, ruh ve şekil vermiş manevi değerlerin en önemli unsurlarından biri olan İslâm dini ile bütünleşmiş ve ona olan inancını, yaşamının her safhasında vicdanının en mutena yerinde muhafaza etmiştir.

Bilgi kendi imkanını gelenekten alır, ancak ortaya çıktığı zaman âit olduğu geleneğe güç katar. Böylece bilgi ve gelenek arasındaki karşılıklı dinamik ilişki içinde, bilginin paylaşımı mümkün ve anlamlı hâle gelir.

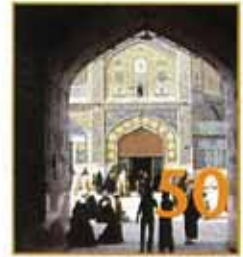
"Diyanet mademki bir kamu kurumudur, burada teorik, zihni, fikri doğrular ile toplumsal değeri olan, toplumsal realite ile de örtüşen yorumlar arasında bir çizgi tutturmak ve böylece bir zihni fanteziden uzak durarak biraz da reel, pratik, prosedürel bir değeri, faydayı aramak zorundadır."

Bilgi toplumu bireyi fiziksel performansı ile değil, insanî değerleriyle ön plana çıkaran bir toplum modelidir.

Tespihin başlangıcı ve tespih sanatı, Peygamberimizin tespihle ilgili takrirî sünnetine uyularak başlanmış ve zamanla gelişmiştir. Özellikle Osmanlılar döneminde daha da gelişerek 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır.

Bilindiği gibi Irak'ta 8 bağımsız Türk Devleti hüküm sürmüştür. Dolayısıyla Irak, Türk kültürünün izlerini taşımaktadır.

Editörden

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni

Yaşar Çolak

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Abdülkâki Işcan

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu

Mustafa Bayraktar

(Dön. Ser. İşl. Müd.)

Sayfa Editörleri

Yaşar Çolak / ycolak@diyanet.gov.tr

Doç. Dr. İsmail Karagoz / ikaragoz14@myinet.com

Abdülkâki Işcan / abiscan@myinet.com

Dr. Ahmet Onay / ahmetonay@diyanet.gov.tr

Doç. Dr. Seyfettin Erşahin / ersahin@divinity.ankara.edu.tr

Mehmet Erdoğan

Ömer Sağlam / osaglam@diyanetvakfi.org.tr

Remziye Yılmaz / remziyeyilmaz@yahoo.com

Yayına Hazırlayanlar

Ayfer Balaban / ayferbalaban@myinet.com

Mustafa Bektaşoğlu

Tashih

Sait Şan

Haber ve Fotoğraflar

Ahmet Arslan/Alı Yıldırım

Arşiv

Ali Duran Demircioğlu

Dizgi

Hasan Yıldırım/Latif Köse/Rıdvan P. Yedekçi

Temsilcilikler

Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri

Yurtdışı:

Din Hizmetleri Müşavirlikleri,

Din Hizmetleri Ataşelikleri

İdare Yeri: Eskişehir Yolu 9. km

Çankaya / ANKARA

Tel: (0312) 295 73 06

Fax: (0312) 284 72 88

e-mail:diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Abone İşleri. Tel: (0312) 295 72 01-02

Fax: (0312) 285 18 54

Yayın

DİN

Tel: (312) 310 35 69

Renk Ayrımı ve Film Çıkış

Değer

Tel: (312) 311 11 27

Bankı Cilt

[MA]

Rıdvanlı Cad. Pınar Sok. No: 14/4

Ülke / ANKARA

Tel: (312) 310 35 51 Fax: (312) 312 22 09

Geçen sayımızda insan ve din hizmeti konusunu kapak konusu yapmış, dünyanın cazibesi ve çağın ağır sorunları karşısında bunalan insanın dinin huzur iklimine davet etmiştik. Gerek bildirimlerden, gerek insan konusunu ele alan yazılar, gerekse din hizmetine yeni açılımlar getiren yazıların okuyucularımız üzerinde önemli izler bıraktığını memnuniyetle müşahade etmekteyiz.

Bu sayımızın kapak konusu; Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün din anlayışı ve bu anlayışın şekillenmesine katkı yapan okuduğu dini kitaplarıdır. Bir kimsenin din hakkındaki düşünce ve tasavvurlarını öğrenmek o kimsenin düşünce dünyasına nüfuz edebilmek bakımından çok önemlidir. Buradan hareketle Ali Sarıkoyuncu ile Mehmet Bulut'un yazılarına yer veriyoruz. Bu yazıların iyi bir başlangıç olacağını düşünüyoruz.

Her sayımızda İslâm'ın kurucu kavramlarından birini genişçe irdeleme gibi bir hedefimiz bulunmaktadır. Bu sayımızda insanın Allah'a karşı sorumluluk bilincini ifade eden "takva" kavramına yer veriyoruz. Bu kilit kavramı anlamadan İslâm'ın anlam ağını çözmenin hiç de kolay olmayacağı kanaatindeyiz. Bu bakımdan Ekrem Keleş'in yazısı önem arz etmektedir.

Maalesef ülkemizde genellikle ehil kimseler yerine ehil olmayanlar görüş açıklamayı sürdürmektedir. Bu zaafiyetimiz din gibi çok hassas bir alanda da görülmektedir. Bunun olumsuz etkilerinden toplumu korumak için ehil olanların duruma vaziyet etmesi gerekir. Buradan kalkarak ülkemizin din hiyerarşisinin en başında bulunan Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Bardakoğlu hocamızla dinî hayatımıza ilişkin temel meseleler üzerinde bir söyleşi yaptık. Başkanlığa atandıktan sonra ilk defa dergimize verdiği bu mülâkatta hocamız, ilim hayatından hizmet alanına, doğudan batıya, temel dinî meselelerden günümüz meselelerine birçok konu üzerinde ufkumuzu açan, bize yeni anlayışlar sunan fikirler serd ettiler. Bu söyleşiden çok şeyler öğreneceğimize eminim.

Burhaneddin Tatar hocamız da her zaman olduğu gibi, bu sayımızda da bilginin paylaşımı tabirini felsefi derinliğiyle incelemektedir. Ona göre bilginin paylaşımı kavramı ancak bilginin dönüştürülmesi ve yeniden üretilmesiyle gerçek anlamını kazanacaktır. Bu ufuk açıcı yazıyı da zevkle okuyacağınızdan kuşku yoktur.

Birbirinden kıymetli yazılardan sadece birkaçına atıfta bulunabildik. İdrak ettiğimiz bu tefekkür ayının manevî ikliminde bu yazılar maneviyatımıza ve bilgi dünyamıza çok şeyler katacaktır.

Ruhumuz üzerine çöken ağırlıklardan kurtulmak ve özgürleşmek için bir fırsat olarak karşımıza çıkan Ramazan'ın hepimiz için hayırlar getirmesini niyaz ediyorum.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle.

Atatürk'ün

İNANÇ DÜNYASI VE DİN ANLAYIŞI

Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu

Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fak.

Dini duyguları zayıflamış, manen çökmüş toplumların yaşamlarını sürdürmeleri oldukça güçtür. Çünkü din, toplumun bireylerine yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, kötü olaylar ve felaketler karşısında ümit verir.

Din, evrensel bir olgudur. Din, insanla beraber var olmuş ve insanla birlikte varlığını sürdürecektir. Tarihin hiçbir devresinde dinsiz bir toplumun var olduğu görülmemiştir. Çünkü insan, maddi tarafı yanında manevi tarafı da olan bir varlıktır. Bu varlığın manevi gereksinimlerini karşılayan olguların en başta geleni de dindir.

Din, bireyleri kutsal duygu, ortak bilinç ve vicdan etrafında birleştiren bir âmil olduğu gibi toplumları yaşatan, yükselten, onların gelişmesini sağlayan bir kurumdur. Bu yönüyle din, anarşinin, haksızlığın, adaletsizliğin, kötülüğün, zulmün, şiddetin, terörün, cehaletin, rüşvetin düşmanıdır. Dini duyguları zayıflamış, manen çökmüş toplumların yaşamlarını sürdürmeleri oldukça güçtür. Çünkü din toplumun bireylerine yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, kötü olaylar ve felaketler karşısında ümit verir. Bu bakımdan din, insana teselli ve güven sağlayan bir sığınaktır. (Dinin yanlış veya yanlış bir şekilde yorumlanması durumunda söylenenlerin tersi de olabilir. Tarihimiz bunun örnekleriyle doludur. Örneğin yakın geçmişimizde Milli Mücadele'de Şeyhülislam Dürrişade Abdullah Efendi'nin fetvasıyla Anadolu halkı ikiye bölünmüştür (Bkz., Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 2002, s.1 vd))

Dinin özetle sunulan işlevi ve önemi (Bkz., Prof. Dr. Günay Tümer, "Din", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C.9, s.312 vd) sebebiyledir ki, 20. yüzyılın ikinci yarısında toplum bilimcileri ve düşünürler, ideolojilerin çökeceğine ve dinin önem kazanacağına dikkat çekmişlerdir.

Tarih boyunca milletimiz için güç ve moral kaynağı olan İslâm dini, kültürümüzde derin izler bırakmış, huzur, saadet, birlik, beraberlik, düzen ve intizamın ana kaynağı olmuştur. Bundan dolayı Türk devletlerinde din hizmetlerini

organize eden kurumlar, devlet mekanizması içinde yer almış ve bunlara önemli fonksiyonlar yüklenmiştir.

Konumuz açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamına baktığımızda, son derece önemli bir manzara ile karşılaşırız. Her şeyden önce o, devrinin din kültürüne oldukça üst seviyede sahip Müslüman ve dindar bir anne-babadan dünyaya gelmiş biridir ve ilk dini bilgilerini de onlardan, özellikle annesinden almış ve onun tarafından yetiştirilmiştir. Annesi Zübeyde Hanım onu, geleneklere uygun olarak ilâhilerle, yani Amin Alayı ile mahalle mektebine başlatmıştır. İlk öğrenimini gördüğü Şemsi Efendi Mektebi ve daha sonra devam ettiği Selanik Mülkiye Rüştiyesi, devrin koşulları içinde ciddi dini bilgiler veren öğretim kuruluşlarıydı. Hatta daha sonra girdiği Selanik Askeri Rüştiyesi de, Manastır Askeri İdadisi de programlarında aynı ciddiyet ve seviyede din kültürü veren okullardı. Esasen Atatürk'ün din kültürünün seviyesini görmek ve göstermek için onun bu sahaya ilgili olarak tetkik ettiği Caetani'nin İslâm Tarihi, Corci Zeydan'ın Medeniyet-i İslâmiyet Tarihi gibi günümüzde ancak bu sahanın uzmanlarınca takip olunabilecek eserleri örnek göstermek bile yeterlidir. Onun bu sahadaki bilgisi öylesine sağlamdır ki, liseler için yazdırdığı tarih kitaplarının "İslâm Tarihi" bölümünü, bizzat kendisi kaleme almıştır. (Bkz., Tarih I, Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul, 1932)

Öte yandan Atatürk'ün içtenlikle gerçek bir inanan kişi olduğunu kanıtlayan pek çok anı, olay vardır. Örneğin 17 Ekim 1911'de Fuat Bulca'ya yazdığı mektupta, "... Allah nasip ederse mücadele saha-

sında birleşiriz. Cenab-ı Hak takdir etmişse ahirette kavuşuruz." (Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.I (1903-1915) Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.128) diyen Atatürk'ün, 2 Aralık 1916'da da Allah'ın varlığı ile ilgili kitaplar okuduğunu görüyoruz. (Bkz., Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ün Kasbad Hatıraları, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s.23) Bu konuda sorulan bir soruya verdiği cevapta Allah hakkındaki düşüncesini şöyle açıklar:

Arkadaşlar, Allah kavramı insan beyninin çok güç kavrayabileceği metafizik bir meseledir. (Ali Sankoyuncu, Atatürk, Din ve Din Adamları, 3.Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s. 217)

Allah'ın birliğini onaylayan sayısız sözü vardır. Kayıtlara geçen birkaç sözü şöyledir:

Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s. 288)

Ey Millet, Allah birdir, şanı büyüktür. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s. 98)

Atatürk'ün Allah hakkında bu ve benzeri sözleri, onun Kur'an diliyle konuştuğunu gösterir.

Gözler onu görmez, o bütün gözleri görür. (Enam, 93)

De ki: O Allah birdir. (İhlas, 1)

O ancak bir tek tanrıdır. (Nahl, 51)

Atatürk, Milli Mücadeleyi başlatmak üzere Samsun'a çıkacağı günün gecesi, anne ve kız kardeşinin hayır dualarını almayı ihmal etmemiştir. 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'nin açılış konuşmasına dua ile başlamış, 7 Ağustos 1919 günü kongrenin kapanış konuşmasını şöyle bitirmiştir:

Bu birleştirici kurtuluş toplantımız sona ererken, istekleri gerçekleştiren Allah Hazretlerinden doğru yolu göstermesini ve şanlı Peygamberimizin ruhunun bütün üstünlüklerden, bereketinden başışlanması dileği ile, vatan ve milletimize ve sonsuz devletimize mutlu gelecekler dilerim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 5)

TBMM 23 Nisan 1920 günü, Atatürk'ün 21 Nisan 1920 tarihli genelgesinde belirttiği gibi dualarla açılmıştır. (Bkz., Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 294-295) Atatürk, TBMM'de kurulan ilk hükümet dolayısıyla yaptığı konuşmada; "Cenab-ı Hakkın yardım ve desteği bizimledir." diyerek samimiyetini göstermiştir. Onun bu samimiyetinin daha sonraki günlerde de devam ettiği görülmektedir. Örneğin 28 Nisan 1920'de Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan "TBMM'nin Memlekete Bildirisi" şu cümlelerle bitmektedir:

Ta ki, din son yurdunu yitirmesin, ta ki, milletimiz köle olmasın...

Allah'ın lâneti düşmana yardım edenlerin üzerine olsun. Allah'ın yardımı ve tevfiği... milletimizi ve yurdumuzu kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın. (Hakimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1336/1920, s. 1)

Bu gerçekler bilinmesine rağmen bazı kimseler onu "dinsiz" olarak sunmada ısrarcı davranmaktadır. Bunlara göre o, Milli Mücadele esnasında İslâm'dan ve kimi hocalardan yararlanmış, ama asıl amacı Türk ulusunun yaşamından dini çıkarıp atmak olmuştur. Bu görüşler dayanaklı değildir. Eldeki bilgi ve belgeler bunun aksini göstermektedir. Örneğin düşman yurttan kovulduktan sonra 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması esnasında TBMM'de yaptığı tarihi konuşmasında şöyle demektedir:

Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Tanrısal inançların belirtilerine bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde ele alınabilir. İlk devir insanlığın çocukluk ve gençlik devresidir. İnsanlık, birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle ilgilenilmesini gerektirir. Allah, kulları gereken olgunluk noktasına ulaşıncaya kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla ilgilenmeyi Tanrı olmanın gereği saymıştır. Onlara Hz. Adem Aleyhisselam'dan itibaren bilinen veya bilinmeyen sayısız denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve elçiler göndermiştir. Fakat peygamberimiz aracılığı ile en son dini hakikatleri ve uygarlığı verdikten sonra, artık insanlıkla birtakım araçları koyarak ilişki kurmayı gerekli görmüştür. İnsanlığın kavrama düzeyi, aydınlanması ve olgunlaşması; her kulun doğrudan doğruya tanrısal ilhamlarla ilişki kurma yeteneğine ulaştığını kabul buyurmuştur. Ve bu sebeptendir ki, Cenab-ı Peygamber, son peygamber olmuştur. Ve kitabı, en eksiksiz kitaptır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 288)

Yine Atatürk, Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra çıktığı yurt gezilerinden birinde Balıkesir'e uğramış ve burada Zağnos Paşa Camii'nde halka hitap etmiştir. 7 Şubat 1923 tarihli bu konuşmasında şöyle der:

Millet! Tanrı birdir, şanı büyüktür. Tanrı'nın selameti, karşılıksız sevgisi ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Tanrı tarafından insanlara gerçekleri bildirmekle görevlendirilmiş ve elçi olmuştur. İnsan yaşayışını düzenleyen temel kurallar hepinizce bilindiği üzere yüce Kur'an'daki yazılı buyruklardır. İnsanlara doğruluğun özünü vermiş olan dinimiz, son dindir. Kusursuz ve en mükemmel dindir. Çünkü dinimiz, akla, mantığa, gerçeklere bütünüyle uygar ve uygun düşer. Eğer akla, mantığa ve gerçeklere uygun düşmemiş olsaydı, bununla diğer tabiat kanunları arasında çelişki olması gerekirdi. Çünkü bütün bu mevcut kanunları yapan Tanrı'dır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s.98)

Atatürk, Ankara Orman Çiftliğindeki gezilerinde kendisine eşlik edenlere zaman zaman çeşitli konulara ilişkin görüşlerini açıklardı. Bu gezilerden birine katılan Asaf İlbaş, Atatürk'ün din hakkında ne dü-

şündüğünü açıkça öğrenmek için iyi bir fırsat yakaladığını düşünmektedir. Atatürk'e sorar:

Paşam din hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.

Atatürk cevap verir:

Din vardır ve lazımdır. Temeli sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi; fakat bina, uzun yüzyıllardır ihmale uğramış. Harçlar döküldükçe yeni harç yapıp binayı sağlamlaştırmak lüzumu duyulmamış. Aksine olarak birçok yabancı unsur-yorumlar, hurafeler- binayı daha fazla hırpalamış. Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşecek ve sağlam temeller üstünde yeni bir bina kurmak lüzumu doğacaktır.

Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının sesine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor; kasta ve fiile dayanan bağınazca hareketlerden sakınıyoruz. Gericilere asla fırsat vermeyeceğiz. (A. İlbaş, Asaf İlbaş Anlatıyor/Yakınlarından Hatıralar, s. 102-103)

Yine 2 Temmuz 1932'de Atatürk, Orman Çiftliğinde çaya davetlidir. Burada bir öğretmen kendisine şu soruyu sorar:

Paşam, din lüzumlu bir şey midir?...

Atatürk şu cevabı verir:

Evet din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletin devamına imkan yoktur. Yalnız şurası vardır ki din, Allah ile kul arasında kutsal bir bağlılıktır. Mutaassıp İslâmcıların din komisyonculuğuna izin verilmemelidir. Dinden maddi çıkar sağlayanlar alçak kişilerdir. İşte biz bu duruma karşıyız. Buna izin vermiyoruz. Bu gibi din ticareti yapan kimseler, saf ve masum halkımızı aldatmışlardır. Bizim ve sizin mücadelede edeceğiniz ve ettiğiniz bu kimselerdir. (Cenk Koray, Atatürk ve Din, Altın Kitaplar, İstanbul, 1997, s. 33-34)

Atatürk'ün İslâm Peygamberine ilişkin düşünceleri şöyledir:

O, Allah'ın birinci ve en büyük kuldur. Onun izinde bugün milyonlarca insan yürüyor. Benim, senin adın silinir fakat sonsuza kadar o, ölümsüzdür. (Doğu Perinçek, Atatürk, Din ve Laiklik Üzerine, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 254)

1930 yılında bir oryantalistin, Hz. Muhammed hakkında yazdığı kitabı Türkçe'ye çeviren bir yazar, eserini Atatürk'e takdim eder. Atatürk kitabı inceledikten sonra Prof.Dr.Şemsettin Günaltay'ı çağırır ve kitap hakkında fikrini sorar. Günaltay'ın cevabı:

Ele alınacak bir şey değil, bir facia Paşam, olur.

Atatürk, Günaltay'ın sözünün bitmesini beklemeden yerinden fırlar ve yanında bulunan Başbakan İsmet Paşa'ya dönerek, "Bu paçavrayı toplatın ve tercüme yapanı da devlet hizmetinde kullanılmamak üzere hükümet kapısından uzaklaştırın." der.

Şemsettin Günaltay, anılarının devamında Ata-

türk'ten şunları nakleder:

Hız Muhammed'i bana, cezbeye tutulmuş sö-nük bir derviş gibi tanıtmak gayesine kapılan bu gi-bi cahil adamlar, onun yüksek kişiliğini ve başarıla-rını asla kavrayamamışlardır. Anlamaktan da çok uzak görünüyorlar. Cezbeye tutulmuş bir derviş, Uhud Muharebesi'nde en büyük bir komutanın ya-pabileceği bir planı nasıl düşünür ve uygulayabilir?

Tarih, hakikatleri değiştiren bir sanat değil, be-lirten bir bilim olmalıdır. Bu küçük harpte bile as-keri dehası kadar siyasi görüşüyle de yükselen bir insanı, cezbeli bir derviş gibi tasvire yeltenen cahil serseriler, bizim tarih çalışmamıza katılamazlar. (Hz.) Muhammed bu harb sonunda, çevresindeki-lerin direnmelerini yenerek ve kendisinin yaralı ol-masına bakmayarak, galip düşmanı izlemeye kal-kışmamış olsaydı, bugün yeryüzünde Müslümanlık diye bir varlık görülemezdi. (M. Şemsettin Günaltay, "Atatürk'e Ait İki Hatıra", Ülkü Dergisi, C. IX, Sayı: 100, 1945, s. 3)

Atatürk'ün, Allah ve Peygamber hakkında dü-şünceleri inanmış bir insanın düşünceleridir. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'e de hayrandır. Osman Er-gin'in Türk Maarif Tarihi adlı eserinde, güzel sesli, mûsikîşinas kişilerle toplantılar düzenleyen Ata-türk'ün, bu toplantılarda Kur'an-ı Kerim okutup ve onu huşu içinde dinlediği bildirilmektedir. (Bkz., Os-man Ergin, Türk Maarif Tarihi, C. 5, İstanbul, 1977, s. 1832)

Öte yandan Atatürk'ün her Ramazan'da, kız kardeşi Makbule Hanım'dan, annesi Zübeyde Ha-nım'ın ruhu için hatim indirilmesini rica ettiği ve hafız için, içinde para bulunan bir zarf verdiği, Ge-nelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve yar-dımcısı Orgeneral Asım Gündüz'ün beş vakit na-maz kıldıkları, TBMM başkanlarından Abdül Haluk Renda'nın Cuma namazlarını Hacı Bayram Camii-nde eda ettiği bilinmektedir. (Ercüment Demirel, Din, Toplum ve Kemal Atatürk, Ankara, 1969, s. 10-11)

Atatürk döneminde namaz kılan memurların iş-lerinden atıldığı şeklindeki sözler, mesnetten yok-sun uydurma sözlerdir. Atatürk, ibadetine özen gösteren insanlara karşı saygılıdır, ama iki yüzlü tiplere karşı müsamahasızdır.

1930 yılında Atatürk, Fevzi Çakmak'la birlikte trenle yurt gezisine çıkıyorlar. Kompartımanda ül-ke sorunlarını konuşurlarken bir milletvekili içeri gi-rip, Atatürk'ün kulağına bir şeyler söylüyor. Ata-türk'ün kaşları çatılıyor, Fevzi Paşa'ya dönerek, "Pa-şam, lütfen beni takip ediniz, arkadaşlar bir haber getirdi, inceleyelim." diyor. Diğer vagondaki kom-partımanda yüksek rütbeli bir subayın kanepe üze-rinde namaz kıldığını görüyorlar ve Atatürk Mare-şale diyor ki, "Paşam, bu adamın biraz evvel kula-ğıma gizli bir şeyler söylediğini gördünüz. Bu adam muhafız kıtasına mensup yüksek rütbeli bir subayın namaz kıldığını gammazladı. Bu adam na-maz kılmayı kendi aklınca suç görüyor, durumu si-

ze göstermek için buraya kadar zahmet ettim".

Atatürk ilk istasyonda milletvekilini trenin in-diriyor ve gelecek dönem milletvekili seçilmesini engelliyor. (E. Demirel, a.g.e., s. 11-12; Sıtkı Aydinel, Ata-türkçülük'ü Anlamak ve Anlatmak, Ankara, 1990, s. 22. Ayrıca Amerikalı gazeteci Shaw Moré, Mustafa Kemal Atatürk'ün de namaz kıldığını şu tuncelerle aktarmaktadır: "Kurban Bayramı sabahı kalktığı zaman Ankara Camii'nin önünde sokakta na-maz kılan 5.000 kişilik kalabalığı görünce makinemi alarak dı-şarıya fırladım. Ve şayanı dikkat resimler çektim. Başkumandan Mustafa Kemal o tarihi namazdan sonra halkın muazzam teza-hüratı arasında Sakarya Harbine hareket etti." (Atatürk'ün Söy-lev ve Demeçleri, C. III, s. 36) Kılıç Ali de, "Mustafa Kemal Pa-şa ile bayram namazını kılmak için yanımda bazı arkadaşlar da olduğu halde Hacı Bayram Veli Camii'ne gitmiştir" demek-tedir. Bkz., Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, İstanbul, 1955, s. 59-60))

Münir Hayri Egeli (Ö. 1970), Atatürk'ten Bilin-meyen Hatıralar isimli eserinde şöyle bir olayı anla-tır:

Atatürk için dinsiz diyenler oldu. Bunu bir mo-da gibi yayanlar oldu. Onun laik anlayışını dinsiz gibi göstermekte fayda bulanlar oldu. Halbuki Ata-türk yobaz aleyhtarı idi. Size başımdan geçen bir vakayı naklederek başlayayım:

Bir gün Necip Ali ona:

"Efendim Münir Hayri namaz kılar." dedi.

En yakın bir dostumun beni bu şekilde takdim ettiğini gören beni sevmeyenler, şimdi kovulacağı-mı zannederek güldüler.

-Sahi mi?

-Evet Paşam.

-Niçin namaz kılıyorsun?

-Namaz kılınca içimde bir huzur ve sükun hisse-derim.

-Atatürk demin gülenlere döndü:

-Batmak üzere olan bir gemide bulunsanız her-halde yetiş Gazi demezsiniz, Allah dersiniz. Bundan tabii ne olabilir.

-Sonra bana döndü:

-Dünyadaki işlerine zarar getirmemek şartıyla namazını kıl, heykel yap, resim de. (M. Hayri Egeli, Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar, İstanbul, 1959, s. 72-73)

Atatürk gerçekte dine ve dindara değil, hurafe-ciliğe ve taassuba karşıydı. Çünkü hurafeciliğin di-ne zarar verdiği, taassubun da çıkarıcılığa zemin teşkil ettiği kanaatindeydi.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu-su Mustafa Kemal ATATÜRK, Türk Milletinin bütün maddi ve manevi değerleri ile, özellikle milletimizi asırlardır yoğurmuş, ruh ve şekil vermiş manevi de-ğerlerin en önemli unsurlarından biri olan İslâm di-ni ile bütünleşmiş ve ona olan inancını, yaşamının her safhasında vicdanının en mutena yerinde mu-hafaza etmiştir.

Atatürk'ün OKUDUĞU DİNÎ KİTAPLAR

Dr. Mehmet Bulut
A.P.K. Uzmanı

Dergimizin bu sayısının gündem dosyasını hazırlayan arkadaşlar, ben-den, Atatürk'ün okuduğu dinî kitaplar konusunda bir yazı istemişlerdi. Yaptığım araştırmalar sonucunda Atatürk'ün okuduğu dinî kitaplar yanında, onun, Meclis Başkanlığı döneminde ve Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında ülkemizde dinî yayın konusuna bakış açısını, bu konudaki düşünceleri ve nihayet bu yolda sarf edilen çabaları, yapılan çalışmaları özet olarak tespite çalışmanın da yerinde olacağı kanaatine vardım. Dolayısıyla konuyu bu çerçevede incelemeye çalışacağım.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve okuduğu kitaplar

Turhan Olcaytu öncülüğünde hazırlanan ve 24 cilt halinde Anıtkabir Derneği Yayınları'na neşredilen Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar adlı eserden öğrendiğimiz kadarıyla, Atatürk dört bine yakın kitabı okumuştur. Bir kısmını sadece elden geçirdiğini düşünsek bile, kısa sayılacak bir ömürde bu sayıda eserin okunması ve gözden geçirilmesi dikkat çekici bir olaydır. Kaldı ki, okuduğu kitaplardan bir kısmını gayet dikkatli incelediği, bu kitapların sayfa kenarlarına düştüğü notlardan, önemseydiği cümle ve paragrafların altlarını veya kenarlarını çizmiş olmasından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu durum, onun okuma, araştırma ve inceleme sevgisini, entelektüel kişili-

ğini açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Peki, Atatürk daha çok hangi tür eserleri okumuş? Sözümlü ettiğim dizi kitaplara kısaca bir göz atarsak, İslâm ve Osmanlı tarihiyle ilgili olanlar başta olmak üzere –ki bunların birçoğu hacimli kaynak eserleridir– tarih okumalarına ağırlık verdiğini söyleyebiliriz. Sadece konumuzla ilgili olanlardan örnek verecek olursak; meselâ, Filibeli Ahmed Hilmi'nin Tarih-i İslâm'ını (c. 1, İstanbul 1326), Leon Caetani'den tercüme edilen (çeviren: Hüseyin Cahit) İslâm Tarihi'ni (İstanbul 1924), Şer'iye ve Evkaf Vekâleti Tetkikat

ve Telifat-ı İslâmiye Heyetinin ilk yayını olan M. Şemseddin [Günaltay]'ın İslâm Tarihi'ni (c. 1, İstanbul 1338/1341), Ziya Paşa'nın Endülüs Tarihi'ni (İstanbul 1304), Abdurrahman Şeref'in Tarih-i Devlet-i Osmaniye'sini (İstanbul 1315), Poole Stanley Lane'den çevrilen (çeviren: Halil Edhem) Düvel-i İslâmiye'yi, Reinhart Pieter Anne Dozy'nin Essai sur l'Histoire de l'Islamisme (571 – 1863)'ini [İslâm Tarihi Üzerine Deneme] (1879) -bu kitap, Dr. Abdullah Cevdet tarafından Tarih-i İslâmiyyet adıyla Türkçeye de çevrilmişti, (Kahire 1908)- sayabiliriz. Yine aynı kaynaktan hareketle okuduğu dinî kitaplar arasında Cemil Said tarafından Fransızcadan çevrilen Kur'an-ı Kerim Tercümesi'ni (mütercim tarafından imzalanarak takdim edilmiş, imza tarihi 15 Eylül 1340/1924), Ahmed Naim tarafından tercüme ve şerh edilen

Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi'nin eski harflerle basılı birinci cildini (İstanbul 1926) gösterebiliriz. Bu son eser, bilindiği gibi, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiriyle birlikte Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olduğu yıllarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir karar sonucu Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan özel bir ödenekle yayınlanmıştı.

Burada sadece bir fikir vermesi açısından, sözünü ettiğimiz eserlerden bazıları üzerinde Atatürk'ün, kenarını veya altını çizerek işaretlediği cümlelerden de örnekler vermek istiyorum.

Sözünü ettiğimiz Kur'an çevirisinden -ki, bu çeviri, yayınından itibaren tartışma konusu olmuş ve hatta Meclis'te bile hatalı olması yönünde eleştirilmişti- meselâ Bakara 10-12 ve Hûd 80. âyetlerin meallerini işaretlemiştir.

Tercüme ve şerhi Ahmed Naim tarafından yapılan Tecrid-i Sarih Tercemesi'nin eski harflerle basılı ilk cildinin tamamını titizlikle okuduğu anlaşılıyor. Bu nüsha, Diyanet İşleri Reisi Rifat [Börekçi] Efendi tarafından "Büyük halâşkârmız mübeccel Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerine takdim" ifadesiyle sunulmuş. Bu eserde Atatürk'ün işaretlediği hadis tercümeler arasında eserin 287. sayfasındaki tesettürle ilgili rivayet dikkat çekmekte, ayrıca cemaatle namaz kılarken imamın namazı uzatması konusuyla ilgili hadisin mealî de bulunmakta.

Bir örnek de İslâm tarihiyle ilgili eserlerden vermek istiyorum. Filibeli Ahmed Hilmi'nin, biraz da yukarıda adı geçen Dozy ve benzeri Batılıların İslâmî mukaddesatı tahkir edici, tarihi bir kısım olayları saptırıcı yayınlarına karşı kaleme aldığı ve Atatürk'ün de okuduğu Tarih-i İslâm adlı eserinin birinci cildinin 128. sayfasında geçen "Kavm-i Arab'da fazilet-i hakikiyeyi ibdâ eden, ahlâkî icad eyleyen din-i İslâm ve tabir-i âherle Zât-ı Âlî Nebvî'dir." cümlesinin altını çizmiş. Altı çizilen cümleler arasında aynı eserin 129. sayfasında geçen "...Kabul olunur ki, İslâm demek Muhammed (s.a.s) demektir" cümlesi de var. Şu cümleler de işaretlenmiş (c.1, s. 540): "Türklerin din-i İslâma ne derecelerde azim hizmetler ettiğini tarih inkâr etmiyor. Hatta müverrihler âlem-i İslâmın Ehl-i salib pây-ı istilâsı altına düşmemesini, sırf Türklerin kabul-i din ile İslâmî müdafaa etmelerinden ileri geldiğini yazmaktadırlar."

Atatürk dönemi dinî yayın çabaları

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılışından sonra oluşturulan vekâletlerden biri de Şer'iye ve Evkaf Vekâleti idi. Bu vekâlet ülkemizde din hizmeti, vakıfların idaresi gibi görevler yanında dinî yayın faaliyetlerini de üstlenmiş ve bu amaçla bünyesinde "Tetkikat ve Telifât-ı İslâ-

miye Heyeti" adıyla bir birim oluşturmuştu. Heyetin oluşumunun hemen akabinde de kitap yayını faaliyetine başlamıştı. Meclis Başkanı Atatürk'ün bu yayın birimini ve onun yayın faaliyetlerini desteklediğini söylememize engel bir neden olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim yapılacak yayın faaliyetlerini düzenleyen 12 Kasım 1922 tarihli "Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyeti Talimatnamesi"nin altında İcra Vekilleri Heyetinin imzaları yanında "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi M. Kemal" imzası da bulunmaktadır. Osmanlı döneminin son yıllarında, 20. yüzyılın başında yapılan düzenlemeleri bir kenara bırakırsak, kanaatime göre, son yüzyıl içerisinde dinî yayın konusunda yapılan en önemli düzenleme de sözünü ettiğimiz bu tüzüktür. Konuyla ilgili detaylı bir çalışmamız daha önce yayınlandığı için [bkz.: Mehmet Bulut, "Şer'iye Vekâletinin Dinî Yayın Hizmetleri", Diyanet İlmi Dergi, c. 30, sayı: 1 (Ocak-Mart 1994), ss. 3-16] burada, bu kadarla yetiniyorum. Yalnız şu kadarını belirtiyim ki, adı geçen vekâletin kapatılışına kadar, sadece 15 ay faaliyette bulunabilen bu kurul, bu süre içerisinde 15 eser yayımlayabilmişti. Bu kurulun yayınladığı eserlerin ilki olan İslâm Tarihi'ni Atatürk'ün de okuduğunu yukarıda belirtmiştik. Ayrıca o, 1 Mart 1923'de TBMM'nin 1. Devre 4. Yasama Yılıni açarken yatığı konuşmada Şer'iye vekâletinin son bir yıl içinde gerçekleştirdiği faaliyetleri değerlendirirken bu kapsamda söz konusu kurulun kuruluş amacını ve yapılan çalışmaları şöyle dile getirmişti:

"Efendiler, Şer'iye Vekâleti geçen sene zarfında biri Şûra-yı İftâ, diğeri de Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye adı altında iki heyet vücuda getirmiştir (...). Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyetinin vezâifi meyanında hikmet-i İslâmiyeyi Garp nazariyat-ı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve akvâm-ı İslâmiyenin itikadî, ilmî, ihşâî, iktisadî hayatlarına ait şûunâtı tetkik ve netayicini neşreylemek, zikre şayan ehemmiyeti haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım kitaplar celp olundu. Ehemmiyetli bir çok kitap da Avrupa ve Mısır'a sipariş edildi..." (Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 4. Yıl, c. 13, Açılış konuşması)

Sanıyorum bu cümleler bile Atatürk'ün ve ilk TBMM'nin dinî yayın konusuna atfettiği önemi ortaya koymaya kâfidir.

Cumhuriyet dönemine gelince, aynen Şer'iye Vekâletinde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde de benzer bir kurulun oluşturulmasına çaba harcanmıştır. Sonuçta, sürekli yayın faaliyetinde bulunacak bir kurul oluşturulamamışsa da, bilindiği gibi Cumhuriyetin daha ilk yıllarında Meclis, dinî yayıncılık alanında çok önemli bir ka-

rar aldı [Geniş bilgi için bkz.: Mehmet Bulut, "İlk Cumhuriyet Meclisinde Dinî Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 28, sayı: 1 (Ocak-Mart 1992), ss.139-149]. O günkü adıyla "Diyanet İşleri Reisliği'nin 21 Şubat 1341/1925'de ikinci bütçesi müzakere edilirken TBMM, verilen bir önerge üzerine, devlet bütçesinden Diyanet İşleri Reisliğine özel bir ödenek ayrılarak Kur'an tefsiri ve hadis tercüme-leri yaptırılmasını kararlaştırdı.

Bu önergenin gerekçeleri sıralanırken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın asli görevlerinden birinin dinî yayın faaliyetinde bulunmak olduğu belirtilmiş, teşkilâtın bu işlevi yerine getirebilmesi için bünyesinde bir kurulun oluşturulması ve yayın faaliyeti için de bir ödeneğin, maddi bir kaynağın sağlanması gereği vurgulanmıştı.

Bu çabaların elbette birçok amacı vardır. Ben burada, Atatürk'ün okuduğu bir iki kitaba da tekrar atıfta bulunarak, sadece birisine temas etmek istiyorum.

TBMM'nin açıldığı daha ilk aylarda ve Cumhuriyetin başında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetleri çerçevesinde yayın konusu üzerinde titizlikle durulmasının en önemli nedenlerinden biri, Batı dünyasında İslâm aleyhtarı yayın faaliyetlerinin –ki, İslâma saldırı niteliği taşıyan yayınlardan bir kısmı Türkçe'ye de çevrilerek basılmıştı– kesafet kazanmasıdır. Dönemin yetkililerine göre, yayın yoluyla İslâma yapılan bu saldırılara, İslâmî doğru anlatan eserlerle karşılık verilmeliydi. Başka bir ifadeyle, yayın yoluyla yapılan tahrifat ve tahrifatın önüne ancak sağlam kaynaklara dayalı, ilmi usullerle yazılacak eserlerle geçilebilirdi. O halde İslâm, yapılacak ilmi çalışmalarla hem Batıya karşı müdafaa edilmeli, hem de Müslümanların, dinlerini çağın gerektirdiği bir düzeyde öğrenmeleri sağlanmalıydı.

Örnek verecek olursak, Atatürk'ün okuduklarından Kur'an tercümesi, Kazimireski'nin Fransızca olarak basılan tercümesinin Cemil Said tarafından yapılmış çevirisiydi ve hatalarla doluydu. Bu kitapla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı'na birçok şikâyetin geldiği, yukarıda belirttiğim bütçe müzakereleri sırasında ifade edilmişti. Kur'an'ın iyi bir meal ve tefsirinin yapılmasına olan ihtiyaç da bu bağlamda önemle vurgulanmıştı.

Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında Hollandalı şarkiyatçı Dozy (1820-1883)'nin yukarıda adı geçen eserinin (879 tarihli Fransızca baskısı) de yer aldığını söylemiştik. Atatürk'ün titiz bir şekilde incelediği ve birçok cümle ve paragrafını işaretlediği bu kitap da Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında aşağılayıcı ifadeler ve iftiralarla doluydu. Abdullah Cevdet tarafından Tarih-i İslâmiyyet adıyla Türkçe'ye de tercüme edil-

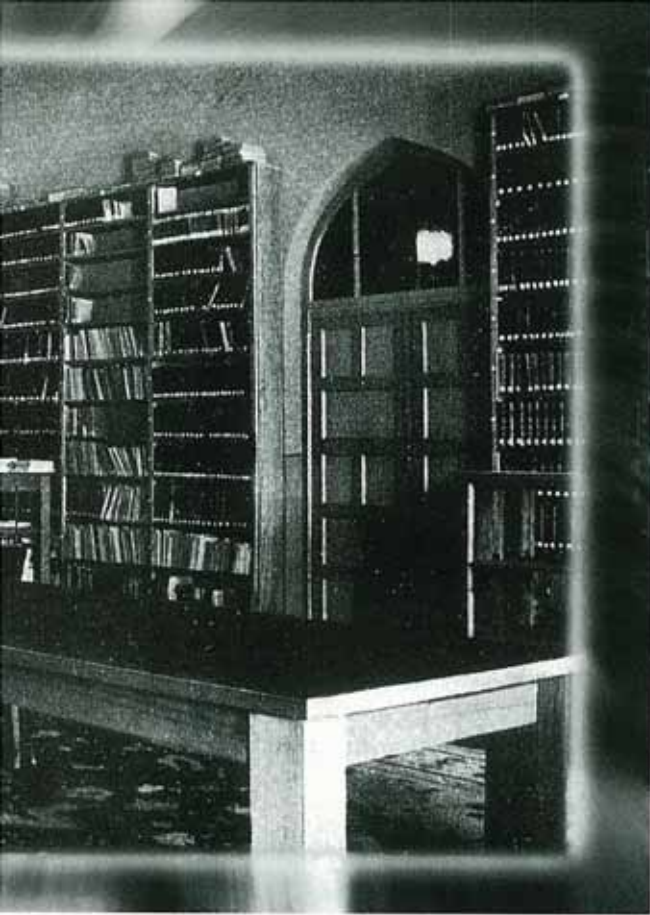

mişti. (Kahire, 1908) Söz konusu müzakere sırasında bir vekilin "...Maatteessüf o Dozy'ler, o Tarih-i İslâm mütercimleri bu [İslâmî] hakâyika vakıf olamadılar ve olamazlar.." şeklindeki ifadesi (a.g., s.266) de gösterilen tepkiyi ortaya koymaktadır.

Özellikle geçen yüzyılın başından itibaren Dozy ve benzerlerinin İslâmî ve Müslümanları tezyif ve tahkir edici çalışmaları, başta Türkiye'de olmak üzere Müslümanların bir yerde silkinmelerine, yaygın ifadesiyle birazcık olsun "kendilerine gelmelerine" de vesile oldu. Kanaatimce, Osmanlı devletinin son döneminde Meşihata bağlı olarak Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin kurulmasında, Büyük Millet Meclisi Hükümetlerinde (1920-1924) Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bünyesinde Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyeti adıyla bir heyet oluşturularak dinî yayın faaliyetine girişilmesinde ve nihayet Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşunun hemen akabinde, bu teşkilâtın önemli görevlerinden birinin yayın faaliyeti olduğunun deklar edilmesinde ve fiili olarak da bu işe başlanılmasında biraz da Batılıların İslâm hakkında yaptıkları çoğu maksatlı yayın ve konuşmaları etkili olmuştur.

İLK TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİNİN DİNİ YAYIN KONUSUNA BAKIŞI

Başkanlığını Atatürk'ün yaptığı ilk Türkiye Büyük Millet Meclisinde, hükümeti oluşturan bakanlıklardan biri olan Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin 1922 yılı bütçesi 25 Ağustos 1922 tarihinde gö-

rüşülmüştü. Dönemin Şer'îye ve Evkaf Vekili Abdullah Azmi Efendi, bütçenin "Esbab-ı Mucibe Lâ-yihasını okurken, Vekâletin ve dolayısıyla ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin, dini yayın konusuna verdiği önemi ve bu alandaki hedeflerini şöyle dile getirmişti:

"...T.B.M.M., Cihan-ı İslâm'ın pişvası olmak itibarıyla Şer'îye Vekâleti bütün Müslümanların merci-i dinîsi olduğunu takdir ve bu noktaya bir ehemmiyet-i mahsusa atfetmektedir. İnkâr edilmez bir hakikattir ki, bugün icra-yı hadisat ile bütün cihanda azim buhranlar, mühim inkılâplar vücuda geldi. Medeniyet-i haziranın hayat-ı beşerde açtığı rahneler, halkın omuzlarına tahmil ettiği şedaid-i ictimaiye müthiş aksulameller husûle getirdi. Her tarafta dinî, siyasî, ictimai, iktisadî teşettütler, ızdıraplar yüz gösterdi. Saha-i âlem büyük sarsıntılarla muavezenesini kaybederek nizamat-ı ictimaiye, inhidam buhranlarına maruz bulunuyor. İfrat ve tefrit cereyanları beşeriyet-i hazırayı meçhul ummanlara ve belki girdaplara sürüklüyor. Bu cereyanlardan memleketimizin de müteessir olduğunu söylemek mecburiyetindeyiz. Asr-ı âhiredeki cereyanlar maateessüf memleketimize de sirayet etmiş olduğundan esasat-ı diniyeye karşı birtakım tereddüt ve şüpheler uyardır ve bu suretle ahlâk esasları, aile hisleri yavaş yavaş gevşemeye başlamıştır. Bütün sunuf-i halk arasında revabıt-ı diniye ve ictimaiyenin gevşemeye başladığı, dinî duyguların zayıfladığı kemâl-i teessüfle müşahade olunmaktadır. Bu halin devamı heyet-i ictimaiyemiz için de pek vahim

neticeler tevliid edeceğinde şüphe yoktur. Bu buhran, bu tezebzüb-i ictimai asırlardan beri dalmış olduğu uykudan uyanmak azminde bulunan biz Müslümanlar için kemâl-i dikkatle takip olunarak kat'iyen ihmal edilemeyecek bir hadise-i uzmadır. Bu buhranı, bu tezebzüb-i ictimaiyeyi izaile edebilmek için ihtiyacat-ı insaniyenin her nev'ini meşrû bir surette tatmin ile hem ferdin, hem de cemiyetin saadet-i haliye ve istikbaliyesini, tabir-i diğerle, bütün beşeriyetin tekamülünü istihdaf eden Müslümanlık esaslarını iyi telkin etmemiz icap eder. Yapılacak telkinat ile, yazılacak dinî ve ahlâkî eserlerle, mevaiz ve irşadat ile Müslümanlık duygularını canlandırmak, kalblere arız olan şüphe ve tereddütleri ve bunun iras ettiği âlâmî yüreklerinden söküp çıkarmak, şûle-i ümidi parlatan ve bizi daima istikbale hazırlayan bekâ ve ebediyet fikirlerini en kuvvetli bir surette yaşatmak lâzımdır. Beşeriyetin saadetini istihdaf eden Müslümanlık esaslarını neşir ve telkin etmektedir ki, hem kendi milletimizi, hem de beşeriyeti bu buhran-ı itikadî ve tezebzüb-i ictimaiden kurtarabileceğiz.

"Binaenaleyh; 'ümmet-i vasat' olmamız dolayısıyla mühte-ha-yı ifrad ve tefrit olan medeniyetlerin vasatında ahz-ı mevki eyleyen medeniyet-i İslâmiyemizin yeni baştan inkişaf ve teâlisi, hakâyık-ı diniye ve maâli-i İslâmiyenin neşir ve tamimi esbabını tezekkür ve tetkik; beşeriyetin yegâne medar-ı salâhı olacağına iman ettiğimiz desatir-i fitriye ve hikmet-i İslâmiyeyi tesbit ederek beşeriyetin arkasından koştuğu kemâle bir an evvel vusulünü temin etmek, ağraz ve amal-i beşeriyenin fevkinde olarak umum üzerinden hükmünü yürüten esasat-ı âdile ve kavânin-i fitriye etrafında âlemi insaniyetin toplanmasına çalışmak, ümmetlerin en hayırlısı olmak üzere zuhure gelen bu ümmet-i muazzamaya bir vazife-i beşeriye ve insaniyedir."

"...Bu itibarla, yeryüzünde mevcut bulunan akvâm-ı İslâmiyenin ahval-i ictimaiye ve şûnat-ı diniyelerini, âlem-i İslâm ve âlem-i medeniyetteki ulûmu, mecari-i efkâr ve ihtisasatı, hayatın etvar ve netayicini takip ve tetkik etmek, tarih-i İslâmın şûnatını, dahil olduğu safahat-ı diniye ve ictimaiyeyi tedvir etmek, Müslümanların terbiye-yi diniyesinin, mezâyây-ı İslâmiyenin inkişafına çalışmak, elhasıl hakâik-i diniye ve maâli-yi İslâmiyenin neşir ve tamimiyle İslâmiyetin ulviyetini ve bilcümle ihtiyacatı beşeriyeyi kâfil bir kanun-i fitrî olduğunu herkese tanıttirmek için lâzım gelen tetkikat, telifat ve neşriyatı temin eylemek Şer'îye vekâletinin en feyiz-nak bir vazifesidir" (Zabıt Ceridesi, Dönem : 1 Yıl : 3, C. 22, ss. 340 - 342 (25 Ağustos 1338 / 1922)

Cumhuriyetimizin Manevî Mimarlarından

İSMAİL ŞÜKRÜ ÇELİKALAY

Mustafa Bayram

İstiklâl savaşında cephe hizmeti görenlere kırmızı kurdeleli, cephe gerisindeki hizmeti takdir edilenlere de yeşil kurdeleli madalya verilmesi teamül olduğundan, İsmail Şükrü Çelikalay'a her iki cephe de üstün başarıları görüldüğünden, hem kırmızı hem de yeşil kurdeleli İstiklâl Madalyası verilmiştir. Atatürk de bu tür aksiyon yönü ağır basan din adamlarına her zaman büyük saygı göstermiş, onlarla ilişkilerinde dengeli bir siyaset tarzı geliştirmiştir.

Türk Millî Mücadelesi, çocuğuyla yaşlısıyla, kadınıyla erkeğiyle, sivilile askerile, aydınıyla halkıyla bir bütün olarak Türk milletinin eseridir. Bu bağlamda Millî Mücadeleye müftü, vaizler ve imam hatiplerden oluşan din adamlarının da önemli destek ve katkıları olmuştur. Din adamları, vatanın her köşesinde milletin ruhunda ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşleyen çağrılarda bulunmuştur. Onların fetvaları, vaazları ve direnç çabaları vatan sathında yankı bulmuş, Kuva-yi Milliye ruhunun yeşermesine sebep olmuştur. Din adamları bir milletin varlığı ve bekası ile huzurlu bir dinî hayat için bağımsızlık ve güvenliğin ne kadar önemli olduğunun farkında idiler. Onun içindir ki, o yokluk ve hicran yıllarında insanları hayretler içinde bırakabilecek büyük cesaret ve ümitle istiklâl mücadelesine girişmişlerdir. İstiklâl Savaşını başarıya ulaştırdıktan sonra da, millet olarak her alanda topyekün kalkınmanın teşvikçisi olmuşlardır.

Yazımızın konusu, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1919 Mayıs'ında Anadolu'da başlattığı millî direnişin başarıya ulaşması ve cumhuriyet değerlerinin millete benimsetilmesinde önemli rol oynayan İsmail Şükrü Çelikalay'dır. Amacımız, milletin manevî mimarlarından olan bu şahsiyeti genç nesillere tanıtmak ve bir anlamda onlara olan vefa borcumuzu ödemektir.

İsmail Şükrü Hoca, Afyon'da millî mücadeleye fiilen destek sağlayan aksiyoner din adamlarından birisidir. 1876 yılında doğmuştur. Hem medrese tahsili görmüş hem de bir ziraat teknisyeninden dersler alarak modern ziraatla ilgili bil-

gisini geliştirmiştir. Afyon'da bir ara müderrislik de yapmış, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini haber alır almaz Kuva-yi Milliye'ye katılmıştır. Bir taraftan camilerde yaptığı ateşli vaazlarla halkı direnişe teşvik etmiş, diğer taraftan İngiliz işgal kuvvetlerine âit depolardan gizlice aşırıldığı silâhlarla düşmana karşı baskınlar düzenlemiştir. Ayrıca Afyon'da Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına da öncülük etmiş, bu cemiyetin yayın organı olan İkaz gazetesinde duygulu yazılar yazarak, halkın örgütlenme bilincinin geliştirilmesine büyük katkılar sağlamıştır. Tarihçi Orhan Koloğlu'nun ifadesiyle, Şükrü Hoca bir din görevlisi olarak Afyon'da işgale karşı direncin bayraktarlığını ve millî teşkilatlanmanın başı olmuştur.

Şükrü Hoca 23 Nisan 1920'de açılan I. Meclis Karahisar Milletvekili olarak gönderilmiş ve meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Gösterdiği kahramanlıklardan haberdar olan Mustafa Kemal Atatürk, Şükrü Hoca'yla karşılaştığında kendisine, "Nerede kaldın hocam, dört gözle seni bekliyorduk!" diyerek iltifatta bulunmuş, Afyon'da yapılanlar hakkında gerekli bilgileri aldıktan sonra takdirlerini iletmıştır.

Meclis çalışmaları başladığında, düşmana karşı düzenli bir cephe oluşturma konusunda yoğun tartışmalar yapıyordu. Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, Yunanlıların Anadolu içlerine kadar ilerlediğinden söz ederek, cephe kurmanın en az beş ay gibi bir zaman alacağını ileri sürüyordu. Buna karşın İsmail Şükrü Hoca ise kendisine yeterli silâh verilmesi hâlinde düşmanı durduracağını vaad eder. Bu davranışı

onun ne kadar güçlü, moralli ve heyecanlı bir aksiyon adamı olduğunun işaretidir. Mustafa Kemal Atatürk, onun silâh teklifini olumlu karşılamış ve Ankara silâh deposunda ne kadar silâh ve cephane varsa kendisine verilmesini emretmiştir. Ancak depoya bakıldığında orada sadece 14 adet tek ateşli bekçi silâhından başka silâhın olmadığı görülür. Bunun üzerine Şükrü Hoca cübbesinin altına asker elbisesini giyerek Hacı Bayram Camiine koşar ve Cuma namazından sonra kürsüye çıkar ve bir konuşma yapar: "Ey cemaati Müslimin! Evde duvarda asılı duran silâhlar orada boşuna asılı kalırsa, ev sahibine lânet edecektir. Memleket ve din tehlikede kalırsa, yedisinden yetmişine kadar herkes cihatla mükellef olur. İşte ben asker kıyafetine girdim, cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtulunca ya kadar cephelede düşmanla çarpışacağım. Memleketini ve dinini seven benimle gelsin". Özetle bunları söyleyen İsmail Şükrü Hoca, cemaatle birlikte duygusal anlar yaşar ve ağlarlar. O gün akşama kadar 700 parça silâh ve 600 gönüllü toplanır. Bu grubun başına geçen İsmail Şükrü Hoca, Uşak cephesine giderek bir müdafaa hattı oluşturur ve 9 ay boyunca düşmanın ilerlemesine engel olur. Bu kahraman gönüllülerden oluşan birliğe "Çelikalay" adı verilir. Soyadı kanunundan sonra da bu sıfat İsmail Şükrü Hoca'nın soyadı olur. Bu birlik, düzenli ordu oluşturulunca buna iltihak etmekte hiç tereddüt etmez.

Cepheledeki çalışmalarından sonra tekrar Meclise dönen İsmail Şükrü Hoca, hizmetlerine bıraktığı yerden devam eder ve I. Meclisin 3. yılında Şer'iyye Evkâf Komisyonu sözcülüğü görevinde bulunur. Siyasî hayatı da çok aktif bir şekilde geçer. Milletvekilliği sona erdiği tarihten ölüm tarihi olan 25 Aralık 1950'ye kadar vaiz olarak, genç cumhuriyetin yeni kuşaklarını aydınlatmaya devam eder.

İstiklâl savaşında cephe hizmeti görenlere kırmızı kurdeleli, cephe gerisindeki hizmeti takdir edilenlere de yeşil kurdeleli madalya verilmesi teamül olduğundan, İsmail Şükrü Çelikalay'a her iki cephelede de üstün başarıları görüldüğünden, hem kırmızı hem de yeşil kurdeleli İstiklâl Madalyası verilmiştir. Atatürk de bu tür aksiyon yönü ağır basan din adamlarına her zaman büyük saygı göstermiş, onlarla ilişkilerinde dengeli bir siyaset tarzı geliştirmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan "Millî

Mücadelede Din Adamları" adlı belgeselde; tarihçi Cemal Kutay çok ilginç tespitlerde bulunmaktadır. Kutay şöyle diyor: "Bir destan insanlardı bunlar. Bir daha buraya değil, dünyanın herhangi bir yerine gelirler mi gelmezler mi bilmem. Bu din adamları, devletin haysiyetini korumak için halktan para toplamışlardı. İsmail Şükrü Çelikalay ile Nebil Dehşeti Efendi, zengin olmalarına rağmen 20'şer altın -ki o devirde önemli bir miktar- hazineye armağan etmişlerdi. Bunlar halkın içinde o kadar saygın kişilerdi ki, bulundukları şehre gelen mutasarrıf onlara sormadan bir şey yapmazdı. Bir mutasarrıf İsmail Şükrü Hocaya, "Buyurun bu işi siz yapın, nasıl olsa siz yapıyorsunuz." dediğinde; verdiği entere-san ve tipik bir cevabı vardır: "Sen devleti temsil ediyorsun. Senin devlette hâlin muteber olması lâzım." Bugün bile çok geçerli bir söz. Devletin itibarı olmasa, memleketin nesi kalır geriye. Yani bu din adamları aynı zamanda sadece yönetimin varlığını değil, yönetimin değerini de kabul ve tasdik ettiriyorlardı. Bunlar örnek insanlardır. Bütün kalbimle inanıyorum ki bunlar, mesela Amerika'da veya Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde olsalar, o ülkenin en ileri âbidesi olurlardı. Heykellerini yapmazlar, yetişen nesillere onların şahsiyetlerini, nasıl yaşadıklarını, memleketine nasıl hizmet ettiklerini anlatırlardı."

Cemal Kutay'ın da belirttiği gibi, bir ülkenin varlık mücadelesinde dinî değerlere, bu değerleri insanlara aktaracak olan din adamlarına, bunun mekânı cami ve kürsülere, kısacası maneviyat ordusuna ihtiyaç duyulacağı açıktır. Kurtuluş çağrısının millet vicdanında makes bulması, çağrının aşkın değerlerle ilişkilendirilmesine bağlıdır. Aksi takdirde insanı ölüm dahil, her türlü olumsuz sonuçları olabilecek ağır bedelli eylemlere sevk edebilmek hiç de kolay olmaz.

Yazımızı yine Cemal Kutay'ın şu sözleriyle bitirmek istiyoruz: "İçimden gelen bir duyguyu size açıklayayım. Din adamı bakışıyla, hâliyle ve temsil ettiği düşünceyle karşısındakilere daima saygı telkin eden insandır. Allah saklasın, Allah böyle günler (işgal yıllarının kara günlerini kasdediyor) göstermesin, ama hadiseler hiç belli olmaz, dünyanın ne getireceği belli değil. Onun için biz din adamlarımıza, bu hakikatleri daima bilerek değer vermeliyiz."

Bilginin Paylaşımı

TABİRİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Doç. Dr. Burhanettin Tatar
OMÜ İlahiyat Fakültesi

Bilginin paylaşımı ancak ve ancak bilginin dönüştürülmesi, yeniden üretilmesi ve daha farklı bilgilerin oluşumuna imkan verecek şekilde potansiyel içermesi ile gerçek anlamını kazanır ve bu esnada geleneğin gücünü gerçek yönleriyle açığa çıkarır.

Bu yazımızda "bilginin paylaşımı" tabirinin neleri peşinen varsaydığını ve hangi anlamlara geldiğini irdelemeye çalışacağız.

Öncelikle, bu tabir "bilgi" ile "paylaşılabilir bilgi"yi varsaymaktadır. Diğer bir deyişle o, kelimeler ve kavramlar içinde aktarılabilir olan bir bilgi ile ilgili tabirdir. Bu açıdan bakıldığında o, sözgelimi, hayatın kendisiyle ilgili doğrudan tecrübe mi; ateşe elimi uzattığımda veya bir melodiyi dinlediğimde elde ettiğim şahsi duyum bilgilerimi; hayal görmenin, üzülmenin, baş ağrısının, sevmenin, Allah'a inanmanın vs. ne demek olduğuna dair psikolojik bilgilerimi dışlamaktadır. Öyleyse, "bilginin paylaşımı" tabirindeki bilgi her şeyden önce şahsi olmayan, bireysel algının ötesine gidebilen, hemen herkes tarafından bir şekilde anlaşılabilen bilgiye işaret etmektedir. Felsefi tabiriyle burada "özneler-arası bilgi" kastedil-

mektedir. Daha kestirme yola başvurursak, bu tabir, sosyal düzeyde ortaya çıkabilen bilgiyi amaçlamaktadır.

Ancak "sosyal düzeyde ortaya çıkabilen bilgi" derken, biz yine açıkça anlaşılır bir tabir kullanmış olmuyoruz. Sözgelimi, $2+2=4$ gibi matematiksel bir bilgi; tarihe ilişkin bir bilgi; devlet başkanının bir başka ülkeye karşı savaş ilan ettiğine ilişkin duyurusu; yolsuzluk yapanların halka teşhiri anlamındaki bilgi; Hz. Peygamber'in İslâm'ın temellerine ilişkin insanlara tebliği; Türk bayrağına tüm Türkiye vatandaşlarının saygı göstermesi gerektiğine ilişkin sembolik bilgi vs. sosyal düzeyde ortaya çıkabilen bilgilerdir. Ancak dikkat edilecek olursa buradaki bilgi, türleri konuları ve mahiyetleri itibarıyla birbirlerinden şu veya bu şekilde ayrılan bilgi türleridir. Aralarındaki ayrımların en önemlilerinden biri, bu bilgi türlerinin

genel geçer düzeyde tasdik edilip edilemeyecekleridir. Matematiksel bilgi akli düzeyde tasdik edilebilirken, İslâm'ın temeline ilişkin bir bilgi inanç düzeyinde, savaş ilanı siyasi-askeri düzeyde, Türk bayrağına saygı ise ancak milli kültür düzeyinde tasdik edilebilen bir bilgidir.

Böylece "sosyal düzeyde paylaşılabılır bilgi" derken, gerçekte bizler hâlâ çok farklı düzeylerdeki bilgilerden söz etmekteyiz. Ne var ki, paylaşılan bilginin bütün bu farklı düzeylerin tümü için geçerli olan bir boyutu vardır: "Bilginin artması."

Paylaşılan bilgi, artan, çoğalan bilgidir. Bilgi, tabiatı itibarıyla soyut bir şey olduğu için, fiziksel varlıkların tersine paylaşıldıkça azalmaz, tam tersine çoğalır. Ancak burada "çoğalma" kelimesinin ne anlama geldiği ilk bakışta açık gibi görünse de, gerçekte üzerinde düşünmeye başladığımızda önemli sorunları içinde barındıran bir kelime olduğu anlaşılır. Şöyle ki, bilginin çoğaltılması derken, biz bir fotoğrafın binlerce defa çoğaltılması gibi bilginin çoğaltılabileceğini mi kast etmekteyiz? Şayet durum buysa, biz gerçek anlamda bilginin artmasından değil, sadece aynı bilginin sosyal dolaşım içinde tekrarlanmaya başladığını dile getirmekteyiz. Öyleyse, bilginin artması, çoğalması yani paylaşımı, sosyal hafızanın tek bir bilgiyi basitçe tekrarlamasından daha fazla bir şey olmalıdır. Şüphesiz "paylaşım" kelimesi bir şekilde kendi içinde "tekrarlama" anlamını barındırır.

Ancak burada asıl fark edilmesi gereken nokta "tekrarlama"nın ne anlama geldiğidir. Müslümanların beş vakit ezan okuduklarını ve namaz kıldıklarını yani ezan ve namazı sosyal düzeyde paylaştıklarını söylerken, biz gerçekten dünkü ezan ile bugünkü ezanın veya dünkü namaz ile bugünkü namazın aynı şeyin basit bir tekrarı olduğunu kast etmeyiz. Dünkü ezan ve namaz düne, bugünkü ezan ve namaz ise bugüne aittir. Hiçbir Müslüman dünkü ezanla bugünkü namazı kılmaz. Öyleyse burada "tekrarlama" kelimesi gerçekte hiçbir zaman aynıyla tekrarlanamayacak olan bir şeyin tekrarını dile getirmektedir.

Daha açık olarak söylersek, "tekrarlama" kelimesi tekrarlanan şeyin yeniden yaşanan güne, hayata, zamana, bilince getirilmesine ve her getirilme esnasında yeni bir ruh, görünüm, boyut, anlam ve önem kazanmasına işaret eder. Tekrarlanan şey, asla bir önceki şekliyle tekrarlanamaz. Belki daha doğrusu tekrarlanan şey, tıpkı hareket ederek yolda ilerleyen bir çemberin durumuna

benzer şekilde, asla bir önceki konumunda olmayacak şekilde yeni mesafeler kat eder.

Burada anlatmak istediğimiz noktayı Kur'an'ın okunması ve yorumlanması bağlamında daha anlaşılır bir hâle getirebiliriz. Hz. Peygamber döneminden itibaren Kur'an, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar tarafından okunmakta ve yorumlanmaktadır. Yani Kur'an'ın sunduğu bilgiler sürekli olarak paylaşılmaktadır. Ancak sürekli olarak tefsirlerin yazılmasından ve buna her geçen gün yeniden ihtiyaç duyulmasından açıkça anlaşılacağı üzere, hemen hiçbir okuma ve yorum bir öncekinin basit bir tekrarı değildir. İnsan hayatının sürekli değişimi ve farklılaşması esnasında her bir Kur'an okuma veya yorumlama çabası Kur'an'ı hayata, güne, şimdiki zamana getirdiği kadarıyla onun insan hayatıyla birlikte ileriye doğru, tıpkı hareket eden bir çember gibi, hareket ettiğini gösterir.

Böylece "bilginin paylaşımı" tabirinin ima ettiği "artma, çoğalma, dinamik tekrarlama", bilginin bir şekilde yorumlama çabası içinde hareket geçirildiğini ve böylece onun eskime, tahrif

Hiçbir gelenek mutlak üstün olmadığı gibi, duran da değildir. Her bir gelenek, kendi içinde bilgi ürettiği ve diğer geleneklerden bilgi devşirebildiği ve onları tekrar paylaşımına açabildiği yani diğer geleneklere-tabir caizse- pazarlayabildiği ölçüde kendi gücünü korur.

edilme, işlevsiz kalma gibi risklere karşı korunduğunu gösterir.

Değindiğimiz bu son noktayı, yani bilginin paylaşımı ile bilginin tahrif, eskime ve işlevsiz kalma riskine karşı korunduğu noktasını daha açık ele almalıyız. Burada biz, paylaşıldığı sürece bilginin tüm açıklık, seçiklik ve sahihlik içinde kaldığını yani güvenilir bir ortam içinde garanti altına alındığını söylemek istemiyoruz. Zira her şeyden önce bilginin yanlış aktarımı veya yanlış anlaşılması diye bir tarihsel gerçeğin varolduğunu yeterince bilmekteyiz. En doğru bilgi, yanlış aktarım veya yanlış anlama sonucu doğru olmaktan çıkar; 'doğruluk kisvesi' altında yanlış bir bilgiye dönüşür. Bunun en açık örnekleri arasında Hz. Peygamber'in bazı hadisleri yer alır. Yanlış aktarım veya yanlış anlama sonucu ne kadar sayıda ki hadisin tahrife uğradığı, tarih boyunca hadis bilginleri için en temel sorulardan biri olmuştur.

Ancak bu tür yanlış aktarım ve anlama soru-

nuna karşı yine sadece paylaşım hadisesinin en temel çareyi sunduğu da belirtilmelidir. Zira paylaşılmayan bilgi, yok olmaya terk edilen dolayısıyla mantıksal, bilimsel, tarihsel vs. inceleme imkanını kaybeden bilgi demektir.

Öyleyse, bilginin kendisini anlamak kadar nasıl paylaşıldığını ve paylaşımı mümkün kılan şeylerin ne olduğunu anlamak da önem arz eder. Ulaştığımız bu sonucun daha iyi kavranmasını sağlamak için, bilginin paylaşımını mümkün kılan en temel zemine yani "gelenek"e değinmeliyiz.

Bilginin paylaşımı ancak bir gelenek içinde mümkündür. Gelenek, bilginin kendisi değil, taşıyıcısıdır. Dolayısıyla biz bir gelenek içindeki bilgiyi eleştirmek veya reddetmekle, gerçekte o geleneği eleştirmiş ve reddetmiş olmayız. Tam tersine bilgiyi eleştirirken ve reddederken bizim bir şekilde o gelenek içinde bulunduğumuzu gösterir. Bunun nedeni şudur: Bir bilginin eleştirilmesi veya reddedilmesi için öncelikle o bilginin paylaşılması gerekir. (Bu arada "paylaşım" kelimesinin bir bilgiyi olduğu gibi benimseme ve doğru bulma anlamına gelmediğini fark etmiş olduk!) Ancak burada paylaşım hadisesi, bilgi ile bizim aramızda ortak bir ilişki alanının veya zemininin bu-

Bilginin paylaşımı ancak ve ancak bilginin dönüştürülmesi, yeniden üretilmesi ve daha farklı bilgilerin oluşumuna imkan verecek şekilde potansiyel içermesi ile gerçek anlamını kazanır ve bu esnada geleneğin gücünü gerçek yönleriyle açığa çıkarır.

lunduğunu varsayar. İşte bu alan veya zemin gelenektir.

Bunu bir örnekle açıklamak istersek; bir Türkçe kelimenin paylaşılması, eleştirilmesi veya reddedilebilmesi için öncelikle Türk dilini bilmek gerekir. Türk dili bir gelenektir. Bizler bazı Türkçe kelimeleri reddetmek veya eleştirmekle, Türk dilini reddetmiş veya eleştirmiş olmayız. Tam tersine Türk diline eleştiri mantığını sokarak, bu dili daha da esnetmiş ve harekete geçirmiş oluruz.

Bilginin paylaşımı ile gelenek arasındaki bu asli ilişki bütün insanlık için en temel sorunlardan biri olagelmıştır. Özellikle bir kültür ve gelenek içinde üretilen bir bilginin, bir başka kültüre ve geleneğe nasıl aktarılacağı sorunu burada hemen akla gelen önemli bir sorundur. Ancak en az bunun kadar önemli olan diğer bir sorun şu-

dur: Şayet bir toplum, bir başka gelenek içinde üretilen bilgiyi devşirecek yetenekteki bir gelenekten yoksun ise ne yapabilir? Bugün Amerikan Nasa üyeleri tarafından üretilen uzay bilgisini, sözgelimi Avustralya yerlilerinin devşirmesi mümkün müdür?

Aklımız bu radikal örneğe takılıp kalmamalıdır. Benzer soruları, kendi Müslüman Türk geleneğimizi sorgulamak ve bu sorgulama esnasında diğer gelenekleri daha iyi anlamak için sormak durumundayız. Hiçbir gelenek mutlak üstün olmadığı gibi, durağan da değildir. Her bir gelenek, kendi içinde bilgi ürettiği ve diğer geleneklerden bilgi devşirebildiği ve onları tekrar paylaşımına açabildiği yani diğer geleneklere-tabir caizse- pazarlayabildiği ölçüde kendi gücünü korur. Yukarıda "Müslüman Türk geleneğini sorgulama" derken bu geleneğin bilgi üretme, bilgi derleme ve bilgi pazarlama kapasitesinin iyi anlaşılması için çaba göstermeyi amaçlamaktayız. Her bir sorgulama, sorgulanan şeyin sınırlarının daha iyi görülmesini ve ileriye doğru taşınmasını mümkün kılar.

Bu açıdan bakıldığında günümüz Türkiye'si içinde tecrübe edilen geleneğin, Japonya, Asya, Orta Doğu, Avrupa ve Amerika içinde ortaya çıkan, farklı gelenekler içinde üretilen farklı bilgileri ne ölçüde devşirebildiği yani paylaşabildiği ve kendi içinde ürettiği bilgileri bu geleneklere ne ölçüde paylaşımına açabildiği çok önemli bir sorundur. Şayet "bilgi güç" ise (sözgelimi, Microsoft'un ürettiği bilgi ile Microsoft'un dünya bilgisayar programları pazarındaki gücü arasındaki paralel ilişki buna yeterince tanıklık ediyor), bu durumda "bilginin paylaşımı" tabiri, bizim geleneğimizi güçlü kılacak önemli bir noktaya işaret etmektedir: Bilginin dönüştürülmesi.

Bilginin paylaşımı ancak ve ancak bilginin dönüştürülmesi, yeniden üretilmesi ve daha farklı bilgilerin oluşumuna imkan verecek şekilde potansiyel içermesi ile gerçek anlamını kazanır ve bu esnada geleneğin gücünü gerçek yönleriyle açığa çıkarır. Bilgi, yukarıdaki nitelikleri ile paylaşıldığı zaman, bu bilginin üretimini ve paylaşımını mümkün kılan gelenek, basit bir nostalji, övünç, veya tarih yadigarı olmaktan çıkarak fiili bir varoluşsal güç alanı haline gelir.

Sonuç olarak, bilgi kendi imkanını gelenekten alır, ancak ortaya çıktığı zaman âit olduğu geleneğe güç katar. Böylece bilgi ve gelenek arasındaki karşılıklı dinamik ilişki içinde, bilginin paylaşımı mümkün ve anlamlı hâle gelir.

HAYDİ PAYLAŞALIM!

Yaşuyorken...

Hafsa Fidan

Allah, Adem ve Havva'yı yarattığından beri, erkek kadını, kadın erkeği, ikisi birlikte hayatın kendisini paylaşmaktalar. Zamanı, sevgiyi, bilgiyi, emeği, yemeği...

Paylaşımın tezahürleri en çok, hayatı paylaşmak için kurulan yuvalarda görülüyor olmalı. Bir insanın hayatını başka bir insanla paylaşmak istemesinden daha yüceltici ne olabilir ki? Ailenin gerekliliği tartışılıyor bugün, varlığı sorgulanıyor. Aile deyince, eşlerin birbirini onore etmesi, saygı, fedakârlık, iyi ve kötü günde birliktelik, bir somun ekmeği paylaşmak akla gelmez mi? Hele de paylaşmak sevgiyi...

Sevginin öneminden klâsik bir şekilde hep bahsedilir. İyi ama nedir bu sevgi? Nasıl gösterilir? Neler sevmenin işaretidir? Sevdiğini sözlü olarak ifade etmek yeterli midir? Yoksa sevginin başka tezahürleri de var mıdır?

Sevginin aslında "emek" demek olduğunu vurgular psikologlar. Sevgi vermedir, fedakârlıktır. Kur'an'da da Yüce Rabbimiz insanların sevgisini "verme" ile, "emek" ile sınar. O halde sevgi soyut, pasif bir durum değil, bir eylemlilik hâlidir. Ailede, eşler ve çocuklar arasında, ya da dostlar arasında "nitelikli paylaşım"ın sevginin bir tezahürü olduğunu düşünebiliriz. Meselâ zamanın nitelikli paylaşımı. Burada bireyler, birlikte yapmaktan hoşlandıkları şeyleri yaparak zamanlarını birbirlerine "vermiş" olurlar. O halde ailede eşler ve çocuklar, dostlukta da her bir birey sevginin bir fidan gibi sürgün vermesi için çaba harcamalıdır, paylaşımlarını artırmalıdır. Sevginin paylaşımı, soyut bir kavram olarak anlaşılması gereken ve de somut tezahürleri görülmeyen bir şey değil bu durumda. Bu mevzunun en güzel örneklerinden birini de, bir annenin çocuğuna gece gündüz vakit ayırarak zamanını, sevgisini, emeğini ver-

mesi oluşturmaktadır şüphesiz.

Yüce Peygamberimiz, "din nasihattir" derken ne demek istedi acaba? Genelde Türkçemizde nasihat, 'öğüt' kelimesi ile karşılandığı için, burada da dinin öğüt vermek anlamına geldiği şeklinde yorumlanmış. Oysa Aziz Peygamberimiz, burada, 'nasiha'yı 'samimiyet' anlamında kullanmaktadır. O halde, daha doğru ifadeyle 'din samimiyyettir' diyebiliriz. Samimiyetin de göstergeleri olacaktır elbette; vermek, paylaşmak gibi. Bir ayette de: 'Sevdiklerinizden infak etmedikçe, gerçekten inanmış kişiler olmazsınız' buyrulmaktadır. O halde gönünden her paylaşım, sevginin paylaşımı ve tezahürü diyebilir miyiz? Elbette...

Zekât vermek de bu bağlamda sevginin paylaşımına örnektir, sadaka vermek de. Neticede vermenin her türlü de diyelim bu bahiste. Nasıl mı? Kendi emeğimizi, kazancımızı, ürünümüzü, samimiyetle, içten ve sevgi ile paylaşıyoruz, veriyoruz. Karşılığında kazancımız fethettiğimiz gönüllerdir. Bu da yetmez mi bize?

Kenti paylaşıyoruz, havayı, yağın karı, yağmuru, denizi, tarihi, ekmeği... En önemli paylaşımımız ise zaman olmalı. "Benim ötede olmayıp da burada bulunmam, sonra olmayıp da şimdi var olmam şaşılacak şey" diyor ya filozof. Şimdi, etrafımızı çeviren her şeyle birlikte varız. Ölüm ise bir kopuş. Bu durumda ancak yaşarken paylaşabiliriz demek ki.

Şüphesiz "her ölüm erken ölümdür." Paylaşmak için var olmak gerekir. O halde haydi... Sadece şimdi paylaşabiliriz, yaşuyorken...

İslâmın kurucu kavramlarından

TAKVA

Dr. Ekrem Keleş

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Takva sahibinde çok güzel bir dini duyarlılık oluşur. Bu duyarlılıkla onlar, İslâm'ı bütün güzelliğiyle yaşamaya çalışır, her türlü güzelliği sergiler ve her türlü kötülük ve çirkinlikten uzaklaşırlar. Gönüllerine yatmayan şeylerden uzak dururlar. Bu sebeple takva sahiplerinin en önemli özelliklerinden biri, harama düşme endişesiyle şüpheli şeylerden uzak durmaktır.

Sevenin en çok korktuğu şey, sevgilisini gücendirmesidir. Bu sebeple seven insan, sevdiğini gücendirmemek için büyük bir duyarlılık gösterir. Sevdiğini kırabilecek hareket ve tavırlar sergilemek şöyle dursun, onun en ufak bir sitemine yol açabilecek davranışlardan bile büyük bir özenle sakınır.

Temelde kişinin Cenabı Hak karşısındaki duyarlılığını anlatan 'takva' teriminin taşıdığı anlamı, böyle bir benzetmeyle açıklayabiliriz. Yani takva, bir bakıma Yüce Allah'ı gücendirebilecek en ufak tavır ve hareketlerden sakınmayı ifade etmektedir. Hiç kuşkusuz bu, büyük bir duyarlılığın ifadesidir. "...Her kim de Allah'ın nişanelerini yüceltirse şüphesiz ki bu kalplerin takvasındandır." (Hac, 32)

İşte kelime anlamından hareketle 'takva'ya 'sakınma' veya 'korkma' anlamları verildiği zaman, anlatılmak istenen, sevenin sevgilisi karşısında taşıdığı bu korku, endişe veya sakınmaya benzer bir sakınma veya korkudur. Yoksa takvanın karşılığı olarak kullanılan korku ve sakınma, -haşa- bir zalimden sakınma veya korkma gibi değildir.

Takva'nın, 'dinen kötülük ve çirkinlik (isâet) içeren her şeyden uzak durmak' (Tehanevi, Keşşâf, II/1527) şeklindeki tanımı, takva sahibi kişinin, büyük bir sevgiyle bağlandığı Yüce Allah'ı gücendirebilecek en ufak davranışlardan bile nasıl uzak durması gerektiğini ortaya koymaktadır. Muhammed Esed'in 'takva'yı 'Allah'a karşı sorumluluk bilinci' şeklinde anlamlandırması da; pek çok Kur'an mealinde 'takva'nın 'Allah'a karşı gelmekten sakınma' şeklinde meallendirilmesi de bundandır.

Sözlük anlamı itibarıyla takva, korktuğu hususta kendini korumaya almak demektir. (Rağîb el-İsfahânî, el-Müfredât) Mü'mini en çok korkutan ve endişelendiren husus, Allah Teâlâ'nın rızasına hâlel getirebilecek herhangi bir davranış içinde bulunmak olduğu için takva, kimi âlimlerce, 'Allah'ın emirlerine sarılmak ve

yasaklarından uzak durmak; diğer bir deyişle kendini günahlardan ve günahlara sürükleyebilecek şeylerden korumak' (Tehanevi); veya 'Kişinin taat işleyerek kendini Allah'ın korumasına dahil etmesi ve böylece âhirette elem verecek hususlardan korunmuş olması' (Şerif Cürcânî, et-Ta'rifât) şeklinde tanımlanmıştır.

Kur'an'da takvanın üç aşamasına işaret edilmiştir. (Elmalılı, I/169) İlk aşama, ebedi azaptan kurtuluşu sağlayacak olan şirkten kurtularak iman etmektir. İman eden kişi, takva sınırları içine girmiş olmakta, kendisini korumaya alacak dairenin içine girmiş olmaktadır. İkinci aşama, büyük günahlardan sakınma, küçük günahlarda ısrar etmeme ve farzları yerine getirme aşamasıdır. Üçüncü aşama ise, kalbini, Hak'dan alıkoyacak ve Hakk'ın dışında bir şeyle meşgul edecek her şeyden uzaklaşma ve bütün varlığıyla Allah'a yönelip bu çekim alanında yörüngeye yerleşmektir. İşte bu aşama, 'Ey iman edenler! Allah'a karşı nasıl takva sahibi olmak gerekiyorsa öyle takva sahibi olun...' (Al-i İmran, 102) mealindeki ayeti kerimede işaret edilen takva aşamasıdır. Bu merteye o kadar geniş ve o kadar derindir ki bu aşamaya ulaşanlar, derecelerine göre tabaka tabaka olurlar.

Takva sahipleri, Allah'a karşı büyük bir duyarlılık içinde bulundukları için Allah onlara iyiyi kötünden, hakkı batıldan ayıracak öyle bir anlayış ve nur verir ki, artık bu anlayış ve nurla yollarını şaşırırmazlar. Şöyle buyrulmaktadır:

"Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı takva sahibi olursanız o size iyiyi kötünden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir." (Enfal, 29)

Kişi, bu şekilde takvayı özümseyince Allah'a karşı duyarlılığı artar ve manen yükselir. Yükseldiği konum itibarıyla, belki bir zamanlar kendisi için "isaet" sayılmayacak hususları artık "isaet" olarak değerlendirmeye başlar. Tıpkı belirli bir düzeyde eğitim almış kişiler

arasında normal görülen birtakım davranış ve konuşmaların, ileri düzeyde kendini yetiştirmiş bazı kişiler nezdinde bir eksiklik olarak algılanması gibi. Nihayet gün gelir, Allah'a karşı olan sevgi ve bağlılığı, tüm benliğini öyle bir sarar ki, gönlünü ondan başka bir şeyin az da olsa meşgul etmesinden huzursuzluk duymaya başlar. Takvayı basamaklara ayıranlara göre işte bu nokta, takvanın en üst seviyesidir. Bazı tasavvuf büyüklerinin takvayı, 'Allah'ın dışındaki her şeyden uzaklaşma' (Tehanevi) şeklindeki tanımları, bir bakıma takvanın bu en ileri merhalesini anlatmak içindir. Bu seviyeye ulaşmış bir insan artık, 'konuşunca Allah için konuşur, susunca Allah için susar, anınca Allah için anar.' (Tehanevi) ve böylece Cenab-ı Hakk'ın özel himayesini hak eder. 'Allah'a karşı takva sahibi olun ve bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir.' (Al-i İmran, 194) mealindeki ayeti kerime bir bakıma bu gerçeğe işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim insanlar için yegane üstünlük ölçüsü olarak 'takva'yı göstermektedir. Takva, İslâmî literatürde iyi insan ve iyi Müslüman olmanın en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. İyi Müslüman, takva sahibi yani müttakî olan insandır. Bunun için Kur'an-ı Kerim'de bize öğretilen dualarda Allah'tan istenebilecek en ileri dilek olarak müttakilerin önderliği (imamu'l-müttakîn, Furkan, 74) gösterilmektedir. Müttakînin bulunduğu konum, zaten bir mümin için ulaşılması hedeflenen çok ideal bir nokta iken, müttakilerin önderi olabilecek konuma gelmenin ne anlama geldiğini, izah kalıplarına sığdırmak gerçekten zordur.

Takva, zahiri bir görünüş veya görüntü değildir. Takva, kişinin iç dünyasını imar eden ve inanılmaz derecede güzelleştiren bir zinetir. Bunun için Peygamber Efendimiz kalbine işaret ederek, 'Takva şuradadır.' (Müslim, Birr 32, 2564) buyurmuşlar ve 'Allah'ım nefsimi takvasını lutfeyle!' (Müslim, Zikir 73, 2722) diye dua ederek takvanın, duadaki en önemli niyazlarımızdan olması konusunda atıfta bulunmuşlardır. Bazı mutasavvıfların takvayı, 'dış görünüşünü halk için süslediğin gibi iç dünyanı Hak için süslemendir.' şeklinde tanımlamaları (Tehanevi) bunu ifade etmek içindir.

Bunun için ibadetlerimizde olsun, dini nitelikli diğer taat ve eylemlerimizde olsun, yaptıklarımıza anlam kazandıran esas öz, takvadır. Kur'an-ı Kerim'de kurbanlarla ilgili olarak "Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat ona sizin takvanız ulaşır..." (Hac, 37) buyrulması, bu gerçeği anlatan ilâhî mesajlardır. Yine Kur'an-ı Kerim'de, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder." (Maide, 27) buyrulmaktadır.

Kur'an, bütün insanlar için yol gösterici ilâhî bir kitaptır. Ancak bu ilâhî kitabın yol göstericiliğinden ya-

rarlanabilmek için, muhatap olan insanların onu anlamaya doğru gittikçe bir irade ortaya koyması gerekmektedir. (Elmalılı, I/167) Bu anlamda müttakiler en ufak bir tereddüde mahal bırakmayacak derece net ve açık bir irade ortaya koydukları için, Kur'an'ın hidayeti en geniş anlamda takva sahiplerinde kendini gösterir. Dolayısıyla takva sahibi olan kişiler, Kur'an'ı daha iyi algılar. Adeta Kur'an, kendini onlara açar. Kendi iradeleriyle alıcı melekelerini bütünüyle Kur'an'a çevirdikleri ve gerçekten bütün varlıklarıyla almak istedikleri

için, müttakiler, Kur'an'ın mesajını parazitsiz bir şekilde alabilirler. Kur'an'ın müttakiler için bir hidayet olmasının (Bakara, 2) anlamı budur.

Takva sahibinde çok güzel bir dini duyarlılık oluşur. Bu duyarlılıkla onlar, İslâm'ı bütün güzelliğiyle yaşamaya çalışır, her türlü güzelliği sergiler ve her türlü kötülük ve çirkinlikten uzaklaşırlar. Gönüllerine yatmayan şeylerden uzak dururlar. Bu sebeple takva sahiplerinin en önemli özelliklerinden biri, harama düşme endişesiyle şüpheli şeylerden uzak durmak-

tır. (Buhari, İman, 39)

Takva, kendini sağlama almaktır. Güçlü bir koruma alanına girerek korunmaktır. Her türlü kötülükten iyice sakınmaktır. Bunun için "İnsanın kendisini Allah'ın korumasına koyarak ahirette zarar ve elem verecek şeylerden iyice koruması, diğer bir deyişle kötülüklerden korunma ve iyiliklere sarılma" (Elmalılı, I/169) şeklinde tanımlanmaktadır.

Takva sahibi Müslüman, her yönüyle iyi bir Müslüman ve iyi bir insandır. İbnü Ömer (r.a.)'in ifadesiyle, 'kendini, hiçbir kimseden üstün görmeyecek' kadar alçakgönüllü, Nevevî'nin dediği gibi 'kendisi için istediğini insanlar için de isteyecek' ve hatta Cüneyd-i Bağdâdî'nin ifade ettiği gibi 'başkalarını kendinden daha fazla düşünecek kadar fedakârdır.' (Tehanevi)

Mümine en çok yakışan giysi takva elbisesidir. 'Ey Ademoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecak elbise verdik. Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır...' (A'raf, 26) Müminin en güzel ağız takva ağızıdır. '...(Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, ağızın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri, takva sahibi olun.' (Al-i İmran, 197)

Müminin en güzel savunma mekanizması da takvadır.

En çok bunaldıkları zamanda takva sahipleri bir de bakmışsın, Allah'ın yardımına kavuşmuşlardır. "...Kim Allah'a karşı takva sahibi olursa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şeye bir ölçü koymuştur." (Talak, 2-3)

'...Kim Allah'a karşı takva sahibi olursa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.' (Talak, 4)

Kur'an-ı Kerim insanlar için yegane üstünlük ölçüsü olarak 'takva'yı göstermektedir. Takva, İslâmî literatürde iyi insan ve iyi Müslüman olmanın en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. İyi Müslüman, takva sahibi yani müttakî olan insandır.

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu:

“ *Diyanet olarak bizim din hizmetimizin iki boyutu var: Bunlardan biri peygamberlerin getirdiği dini doğru şekliyle, katıksız şekliyle tanıtmak; diğeri ise bu dini insanların kendi şartlarında, kendi dünyalarında, kendi değerler ve ilişkiler ağı içerisinde nasıl yaşayacakları, nasıl yorumlayacakları, nasıl dindar kalabilecekleri konusunda kılavuzluk etmektir.* ”

Söyleşi: Yaşar Çolak

Din ve kutsal kabul edilen öğretiler tarihin her döneminde insan ve toplumları etkileyen olguların başında gelmektedir. Etkilemenin niteliği, boyutu, kalıcılığı vs. farklı olsa da kendisi bir realitedir. Belki sorun şudur; bütün farklı anlayışlara rağmen din olayında değişmeyen bir öz vardır. Ama bu öz, değişime kapalı bir öz değildir. Öze indirgersek, dinin özünü ve farklı din anlayışlarını nasıl değerlendirmeliyiz?

Din denildiğinde ne anlıyoruz? İsterseniz çok kısa bir çerçeve çizelim. Dinin insan için olduğunda hemfikiriz, din insan için ve dünyada var. Bu ne demek? Din, insanın dünyada mutlu olması, huzur içinde yaşaması için gönderilmiştir. Ahiret, dünyadaki o uyumlu ve mutlu hayatın bir ürünüdür. Yani din ahirette değil, dünyada var. Bunun en güzel örneği İslâm dinidir. Allah bize peygamber aracılığı ile yaratılış amacımıza ve Allah'ın rızasına uygun bir şekilde, uyumlu, verimli, başarılı, üretken olmamızı sağlayacak ilâhî hitabını gönderdi. Ancak Allah, insanı bu ilâhî hitabı anlayacak, kabul edecek ve onun yükünü taşıyacak bir fitratta yaratmıştır. Bir insanın bu kıvamda yaratılması dinin bir ayağını oluşturur. Allah'ın muradının, Allah'ın hitabının peygamber aracılığı ile gönderilmesi de dinin ikinci ve tamamlayıcı kısmını temsil eder. Üçüncü bir konu var, belki asıl onun üzerinde durmamız gerekir. O da peygamberin getirdiği bu hitabı bizim kendi hayatımıza, kendi dünyamıza, kendi ilişkiler ağıma indirebilmemizdir. Yani peygamberin söylediğinin tarafımızdan anlaşılması, algılanması, aktüel hâle getirilmesi ve bizde örnekleşen bir dindarlık hâline gelmesidir. Böyle olunca yaratılış, nübüvvet, Allah'ın hitabı ve bir de bizim anlamamız, algılamamız önemli hâle gelmektedir. Şöyle de söyleyebiliriz; dini, yaşanılan bir hitap, yaşanılan bir değer,

içimize sinmiş, içselleşmiş bir tasavvur ve amel olarak algılamamız gerekiyor.

Bir taraftan toplumumuzun asırlardan beri devam edegelen dinî uygulamaları, gelenekleri ve değer yargıları, diğer taraftan da toplumsal hayat üzerindeki hızlı değişim ve bunun doğurduğu toplumsal talepler ve beklentiler var. Zaman zaman birbirleriyle çelişir bir gö-

rüntü de arz eden bu iki farklı olguyu belki de hassas bir yerde buluşturmak gerekiyor. Nerede ve nasıl?

Bu çok önemli bir konu. Esasen bunu çözmek de din anlayışımızla alakalı bir husus. Din anlayışımıza göre bu konuyu gerilim noktası ya da uzaşma noktası yapabiliriz. Meselâ teknoloji ve bilim ile çatışan bir din olmaz. Din hayatımızın metafizik kısmını aydınlatır; hayatın başlangıcı, dünyanın niçin yaratıldığı, tanrıya ibadetin anlamı, iyi ahlâklı ve iyi dindar olmanın anlamını bize anlatır. Bilim ise pozitif veriler üzerine kurulur. Teknoloji, matematiksel pozitif verilere dayanarak gelişen ve devamlı kendini geliştiren bir olaydır. Böyle olunca akıl ile din, din ile bilim hiçbir zaman çatışmaz. Bunları hayatı farklı açılardan aydınlatan farklı cevherler olarak görebiliriz. Biri diğerini takviye eder.

Dinsiz bir hayat, sadece teknolojiye ve pozitif bilime dayanan, ahlâkın olmadığı bir hayat, eksik bir hayattır. Dinin olmadığı bir hayat nasıl eksik ise aynı şekilde sadece dinle yetinerek dünyaya, çağdaş dünyaya, etrafımızdaki olup bitene göz kapamak da o şekilde eksiktir. Peki çatışan nedir

ya da neler çatışma olarak algılanmaktadır, diye sorarsanız, dindarlar bazen tarihin bir kesitinde kalmış hayat biçimini, yorumu, kültürü, farklılığı din olarak algılayabilirler. Karşılarında bilim, teknoloji yeni bir alternatif sunduğu vakit, bu sefer din zannettiği şey ile teknoloji ve bilim çatışabilir. Aslında burada çatışan gelenek ile mevcut durumdur, din ile bilim değildir. Din ile bilim birbirini takviye eden, birbirini tamamlayan iki ayrı açıdır.

Dini söylemler veya kutsal ve moral değerler, çağın getirdiği birçok temel problem karşısında sanki yeterince aktif rol alamıyor. Bu sorunlu alanları insan hakları, demokrasi, hukuk devleti, adalet, özgürlük, yoksulluk, emeğe saygı, bilim, teknoloji ve insanın yeri şeklinde sıralayabiliriz. Sadece İslâm dini değil, bütün ilâhî dinlerin barışa, kardeşliğe, hoşgörüyeye bunca vurgusuna rağmen, insanlığın gündeminden savaşlar ve sefalet eksik olmuyor. Burada sorun nerededir? Söz konusu olan kutsal değerler ve moral değerler alanın yetersizliğinde mi, problem alanının büyüklüğünde mi, yoksa din ve kutsal olanla veya moral değer-

İlerle ilişkimizde mi bir sorunla yüz yüzüz?

Evet, özellikle son söylediğinize katılıyorum, kutsalla olan ilişkimizde ciddi bir sorun var. Şiddet ve savaş insanın tabiatından, bencilliğinden kaynaklanıyor. İnsanın olduğu her yerde yanlış, şiddet ve savaş olabilir. Niçin? İnsanın tabiatında farklı güçler, istekler, hevesler, arzular, özellikler vardır. Din aslında insan tabiatındaki bu azgın duyguları, barbarca, bencil duyguları frenlemeyi ve onları başkalarının haklarıyla dengeleyerek insanı daha munis, daha mutedil, daha huzurlu bir hâle getirmeyi amaçlar. Ama ne yazık ki şiddetle, savaşla, din arasında da bir ilişki vardır. Nasıl vardır? Bir iki cümle ile ona da temas edeyim. Çünkü dinlerin bir yönü duygu dünyasıdır. Dindarlık ana hatlarıyla bir duygudan ibarettir. İşte dinin ne olduğu konusunda durulma, bilimsel temel, ayıklayıcı düşünce olmazsa, bu duygular istismar edilerek, körüklenerek, tahrik edilerek, insanlar din adına şiddete sürüklenebilirler ve şiddeti dindarlığın bir gereği olarak görebilirler. Demek ki aslında din iyi anlaşıldığında, doğru anlaşıldığında, sü-kûneti, toplumsal barışı sağlar. Ama irrasyonel alan, duygusal alan yanlış yönlendirildiğinde, tahrik edildiğinde, iyi kontrol edilmediğinde de şiddetin, kavganın, gerilimin, hatta insanın iç dünyasında çatışmanın sebebi olabilir.

Biz, altı yüz yıllık bir Osmanlı geleneğine sahibiz. Onun genlerini tevarüs ettiğimiz için bu konuda daha doğru düşünüyoruz. Meselâ batılılar, Türkiye'deki İslâmî tecrübenin, Türkiye'deki dinî anlayışın dünya ile barış içinde yaşamaya daha müsait olduğunu yeni yeni fark ediyorlar. İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde, farklı din anlayışları var. Fakat batılılar bilhassa ABD'deki 11 Eylül'den sonra gördüler ki, Türkiye coğrafyasında yaşayan Osmanlıdan tevarüs ettiğimiz bu Müslümanlık anlayışı, aslında dünya barışı için belki de en anlamlı, en verimli, en uygun olanıdır. Niye? Çünkü biz asırlarca farklı dinler ve farklı kültürlerle birlikte, huzur içinde barış içerisinde yaşadık. Din, farklı din mensuplarıyla, farklı gruplarla, farklı kültürlerle kavgamızın değil, onlarla barış içinde yaşamamızın anahtarı oldu.

Buradan din hizmetlerinde üslup sorununa geçmek istiyorum. İster teorik ister pratik alanda olsun ülkemizde din hizmetlerinin ifasında ve topluma aktarılmasında birtakım sorunlar yaşadığımız inkâr edilemez. Belki bu sorunlar tarihin her döneminde vardı ama bugünkü kadar âşikâr değildi veya bunları biraz da medya sayesinde öğrenir olduk. Sizce din hizmeti konusunda günümüz problemlerinin aşılmasında nasıl bir üslup işimizi kolaylaştırabilir?

Bizim görevimiz, Hz. Peygamberin getirdiği dinin, ilâhî hitabın, hangi dönemde, hangi toplumda, hangi zaman diliminde yaşıyorsa yaşasın, birey tarafından hayata geçirilmesine, aktüel hâle getirilmesine rehberlik etmektir. Diyanet olarak bizim din hizmetimizin iki boyutu var: Bunlardan biri peygamberlerin getirdiği dini doğru şekliyle, katıksız şekliyle tanıtmak; diğeri ise bu dini insanların kendi şartlarında, kendi dünyalarında, kendi değerler ve ilişkiler ağı içerisinde nasıl yaşayacakları, nasıl yorumlayacakları, nasıl dindar kalabilecekleri konusunda kılavuzluk etmektir. Birincisi bir tasvirdir; bir emaneti olduğu gibi aktarmadır, nakildir. İkincisi de bir yorumdur; bir çabadır, bireysel bir emektir. Bunun içinde dinin getirdiği hedefleri, söz ettiği değerleri, yaşanabilir, aktüel ve içinde bulunduğumuz dünyanın gerçekleri ile uyumlu bir şekilde yorumlamak, canlandırmak ve diriltmek vardır.

Bu noktada ülkemizde bazı sorunların olmadığı söylenemez. Şöyle ki, dini otantik hâliyle tanıtmaya çalışırken, geleneklerin ve değişik kültürlerin etkisiyle din etrafında şekillenen yeni yorumları da din olarak algılama ve bunları dinin içine katma gibi bir yanlış tutum sergilenebiliyor. Böyle olunca da Müslümanların tarihsel tecrübesinin herhangi bir kesiti veya bir örneği din yerine geçebiliyor. Bu durumda din ile din olarak görünen şeylerin birbirinden ayrılması gerekiyor. Bu konuda bilhassa İlahiyat Fakültesindeki ilmî birikimden, metodik düşünceden yararlanmayı önemsiyoruz. Bir diğer sorun da dinin yorumunda bireysel tercihlerin zaman zaman dinin yerine geçirilmesidir. Veya dinî değerleri ve ilkeleri gündelik hayata aktarırken, toplumun gerçeklerini görmezden gelerek, çok gerilerde kalmış örnekleri, yorumları, aktüel din olarak sunabiliyoruz. Hedefimiz bu sorunları aşarak ufuk açıcı bir hizmet üslubunu geliştirmektir.

Özellikle din konusunda yoğun tartışmaların yapıldığı zamanlarda, zihinlerin karışmasından olsa gerektir, toplumda Diyanetin devreye girmesi ve bu tartışmalara bir son vermesi şeklinde bir beklentinin oluştuğunu biliyoruz. Buradan hareketle şunu sormak istiyorum. Mevcut konumu ve statüsü itibarıyla Başkanlığın topluma sunduğu dinî görüşler, var olan tartışmaları bitirici, başka bir deyişle nihai noktayı koyucu görüşler olarak mı algılanmalıdır?

Burada yine önceki çerçeveye, iki ayrı yaklaşım temas etmemiz gerekecek. Şayet biz dinin saf şeklini esas alacaksak, orada çok fazla yorum imkânımız yoktur. Yani din, peygamberlerin getirdi-

ği şekliyle belli umdeleri, belli ilkeleri olan hatta Hz. Adem'den, Hz. Muhammed'e kadar hiç değişmeyen bir çizgidir. Bir vahiy geleneği vardır, Allah, peygamberleri aracılığıyla inayet ve rahmetini sürekli yenilemiştir. Bu açıdan dinle insanın tabiatı, dinle, akıl ile bilim aynı ışığın farklı yansımaları olarak görülebilir. Bir de peygamberler aracılığı ile gelen bu mesajların toplumlarda algılanış biçimleri ve hayata aktarış motifleri vardır. Böyle olunca vahyin kendisini aktarırken, Diyanetin çok fazla yorum yapma şansı yoktur.

Ama yorum alanına gelince; Diyanet burada hem tarihsel tecrübeyi, hem çağdaş insanlık tecrübesini, hem günümüzün realitelerini, hem de farklı İslâm ülkelerinin farklı geleneklerini hep birlikte göz önüne almak ve neticede bunun bir yorum olduğunu, bir akıl yürütmekten ibaret olduğunu bilerek, sadece kılavuzluk etmek durumundadır. Bir ayetin, bir dinî değer, dinin önem verdiği bir ilkenin tek bir yorumu olmaz, tek bir aktüel değeri olmaz. Aktüel değer ile bazen pratik değer örtüşebilir. Bazen de teorik değer ile pratik değer de çok ciddi ayrışabilir. İşte burada Diyanetin yapacağı şey; toplum huzurunu, birliğini, toplum yararını, insanlar arasında geçerli olan reel değerleri, ilişki biçimlerini de göz önüne alarak bu yorumlardan en sağlıklı olanını seçmek veya hangi yorumların daha sağlıklı olabileceği konusunda araştırma yapıp bir fikir yürütmektir.

Bir yorumu seçmek ve benimsemek, diğerlerini mahkûm etmek anlamına gelmez. Bu, Diyanet için böyle olduğu gibi ilâhiyat alanı için de böyledir. İlâhiyattan herhangi bir bilim adamı çıkıp da dinin şu ilkesinin anlamı şudur, bu böyle anlaşılırsa dindarlık olur, bunun dışındaki dindarlık olmaz, şeklinde kestirip atarak meseleyi çözemez. Sadece kendi yorumunun, kendi bakış tarzının daha güçlü olduğunu savunabilir, sonsuza kadar bu hakkı savunma hakkı vardır. Diyanet mademki bir kamu kurumudur, burada teorik, zihnî, fikrî doğrular ile toplumsal değeri olan, toplumsal realite ile de örtüşen yorumlar arasında bir çizgi tutturmak ve böylece bir zihnî fanteziden uzak durarak biraz da reel, pratik, prosedürel bir değeri, faydayı aramak zorundadır.

Türkiye'de Diyanet üzerinden sunulan din hizmetlerinin, ağırlıklı olarak cami içi pratik

Diyanet mademki bir kamu kurumudur, burada teorik, zihnî, fikrî doğrular ile toplumsal değeri olan, toplumsal realite ile de örtüşen yorumlar arasında bir çizgi tutturmak ve böylece bir zihnî fanteziden uzak durarak biraz da reel, pratik, prosedürel bir değeri, faydayı aramak zorundadır.

din hizmetleri olduğu bilinmektedir. İçinde yaşadığımız çağda din üzerinden insanlara hayatı yardım yapabilmemiz için sunduğumuz bu hizmetlerin, hangi farklı alanlara doğru geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

Din, hayatı kuşatan umumî bir yardımdır, rahmettir. Önce buradan başlayalım. Böyle olunca dini, ibadetlerden ibaret saymak doğru değildir. Bu durumda bizim din hizmetlerimizin sadece insanlara şekli dindarlığı anlatarak yürütülmesi doğru olmaz. Meselâ namaz, oruç ve şekli ibadetler üzerinde yoğun-

laşarak insanlara dini anlatırsak, âdeta dindarlığın bundan ibaret olduğunu îma edersek, insanlara haksızlık etmiş ve dinin hayatı kuşatan rehberliğinden onları mahrum bırakmış oluruz. Aslında dini, hayatımızın her alanında tecrübe etmekteyiz. Dindarlık umumî prensipleri, ahlâkî prensipleri içimize sindirmek, tıpkı namazda iken Allah'ın karşısında duyduğumuz huşuyu, huzuru, gönül rahatlığını insanlarla ilişkilerimizde de duyabilmektir.

Bizim din hizmetlerini cami ile sınırlandırmanın yanlış olur. Biz dini, dindarlığı caminin dışına da taşımamız gerekir. Dindarlığın okul, yol yapmak olduğunu, hastayı ziyarete gitmek, özürülü insana yardımcı olmak olduğunu bilmeliyiz. Gecenin belirli bir saatinden sonra gürültü yapmanın da dinin istediği ahlâkî çizgiye aykırı olduğunu bilmeliyiz. Yani sözün özü dindarlık, hayatımızın her alanını kuşatan ahlâkî bir çizgidir. Biz din görevlileri olarak, bu ahlâkî çizginin elle tutulur, gözle görülür örnekleri olmalıyız, olmak zorundayız.

Şöyle de söyleyebiliriz: Biz dindarlığı hayatın her alanında, her ilişkide göstermemiz gereken bir ahlâklılık olarak görmeye çalışmalıyız. Yani dindar oluşumuz; bizlerin her gün biraz daha ahlâklılıkla, içten davranan, davranışlarını, ilişkilerini kontrol eden birey olmasına ve herkesin elimizden, dilimizden, sözümüzden güvencede olduğu insanlar olmamıza yol açması lâzımdır. Ben bunu diliyorum. İnşallah din hizmetlerimiz, din anlatımımız, din konusunda yapacağımız yayınlar bu gayeye hizmet eden çalışmalar olur. Bunu temenni ediyorum.

Dinî hayata ilişkin temel meselelerden biri de, dindar bireylerin kendi aralarında ve diğer

din mensuplarıyla olan ilişkilerinde takınacağı tavır hususundadır. Bir Müslüman kendi din-daşları ve diğer din mensuplarıyla ilişkilerini hangi anlayış çizgisi üzerinde geliştirmelidir?

Biz hicri ikinci veya üçüncü asırda yaşıyor olsaydık daha hırçın, daha uzlaşmasız olabilirdik. Ama şimdi biz on dört asırlık bir birikimden sonra dine, dünyaya, geçmişe bakıyoruz ve çok rahatlıkla görüyoruz ki, dinin tarihinde daima farklı anlayışlar, farklı kültürler, farklı yorumlar olagelmıştır. Bunu önlemek mümkün değildir ve bu insan tabiatıyla alâkalı bir olaydır. Din deyince burada dinin tecrübesini, dindarlık tecrübesini kastediyorum. Tek bir dindarlık tecrübesi olmaz. İnsanların bölgeleri, kültürleri, şartları, imkânları, sosyal grupları, göçebe veya yerleşik düzende olmaları vs. birçok şey onun dindarlık tecrübesinin de rengini belli eder. Böyle olunca on dört asır sonra şunu rahatlıkla görüyoruz ki İslâm tecrübesi, çok farklı renklerde, çeşitliliklerde oluşuyor. Bunu gören insan hoşgörülü olmaz da ne yapar?

Bunu gördükten sonra da, o din mensuplarının hepsine karşı şefkatle bakıyorsunuz. Bu tecrübe karşısında birini benimser, diğerlerini benimsemeyebilirsiniz. Ama benimsemeniz veya karşı olmanız bir gerilim sebebi, kavga ve nefret sebebi olmaz. Herkes, kendi yorumuyla amel eder ve dinin büyük şemsiyesi altında din mensupları birlik ve beraberlik içerisinde yaşarlar. Şimdiye kadar

da hep böyle olmuştur. Daha açık ifade edecek olursam, İslâm kültürü içinde farklı görüşler, farklı yorumlar, farklı kültür ve eğitimler

hep olmuş; uluslar ve toplumlar arası tahrikler olmadığı sürece de kardeşlik egemen olmuştur. Aynı şeyi diğer dinler için de söyleyebiliriz.

Dinin hayata aktarılması konusunda, hicri ikinci ve üçüncü asırdan itibaren hep farklılıklar olagelmıştır. Hint kültürü de etki etmiş, İran, Sasani ve Bizans kültürü de etki etmiş. Anadolu'ya giren İslâm hep belli ton farklılıklarıyla bugüne kadar gelmiştir. İslâm bilginleri bu farklılıkların insan tabiatından kaynaklanan ve din tarafından da reddedilmeyen tabii bir durum olduğunu görmüşlerdir. Gerçekten bu tabii bir durumdur. Bunun tersi normal değildir. Yani insanları tespih tanesi gibi bir ipe dizmeniz ve hepsinin aynı geleceği, aynı görüşü, aynı hayat tarzını, aynı yorumu benimsemesini istemeniz normal değildir. Bu hiçbir dinde olmaz.

Bunu gördüğümüz gibi, biz Allah'ın insanlara değişik peygamberler göndermiş olduğunu da biliriz. Böylece değişik dinler ve değişik dini tecrübe ortaya çıkmıştır. Biz son din mensupları olarak kendi dinimizi, dinimizin hak din olduğunu biliriz, buna inanırız. Ama şuna da inanırız ki, Allah dileseydi yeryüzünde herkes iman ederdi. Bu da Kur'an'da ifade edilen bir husustur. Demek ki bu da hikmete mebnidir. Böyle olunca biz, dünyada hem aynı dine mensup insanların kendi farklılıkları ile yaşayacağız, hem de diğer din mensupları ile birlikte yaşayacağız ve dünya barışını tesis edeceğiz. Daha açık ifadesiyle biz, hem kendi içimizde farklılaşmayı kabul edecek ve normal karşılayacak, hem de dünya üzerinde farklı dinî inanışların, farklı akidelerin, farklı ibadet şekillerinin olabileceğini kabul edecek ve bunu da normal karşılayacağız. Normal karşılamak demek kendi dininden vazgeçmek, diğer dinleri hak din olarak görmek anlamına gelmez. İnsanlar kendi akidelerini, kendi dinlerini, kendi mezheplerini, kültürlerini doğru görürler ama diğerlerinin de

"On dört asırlık bir birikimden sonra dine, dünyaya, geçmişe bakıyoruz ve çok rahatlıkla görüyoruz ki, dinin tarihinde daima farklı anlayışlar, farklı kültürler, farklı yorumlar olagelmıştır."

var olmasını Allah'ın bir hikmeti olarak görüp, onlara da saygıyla ve anlayışla yaklaşırlar. Bunu kastediyorum. Böyle bir anlayış birlikte ve birbirimizi severek yaşamamızı, özlediğimiz gönül huzuruna ve barış ortamına kavuşmamızı da kolaylaştıracaktır.

ORUCUNUZ

SİZİ OLUMSUZ SÖZ, EYLEM VE DAVRANIŞLARDAN ALIKOYUYOR MU?

Doç. Dr. İsmail Karagöz
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İnsanların yaratılış gayesi olan ibadet görevi; ya namaz, oruç, zekat ve hac gibi belirli bir zamanda, belirli bir mekanda ve belirli kurallara uyularak yapılır (formel ibadetler), ya da herhangi bir zaman, mekan ve şekille kayıtlı olmaksızın yerine getirilir. Allah'ı zikretmek, ana babaya iyilik etmek, şahitliği, tartı ve ölçüyü dosdoğru yapmak gibi emirlere; alkollü içkiler içmek, uyuşturucular kullanmak, kumar oynamak, hırsızlık yapmak ve cana kıymak gibi yasaklara uyularak yerine getirilir.

Formel ibadetlerin temel amaçlarından biri, informal ibadetlerin insan hayatında uygulanır hale gelmesini sağlamaktır. Sözelimi namaz ibadetinin temel amaçlarından biri insanı her türlü çirkinlik, kötülük ve haramlardan alıkoymasındır (Ankebût, 45). Formel ibadetlerden biri olan oruç ibadetinin temel gayelerinden biri de aynı şekilde insanı her türlü olumsuz söz ve davranışlardan alıkoymasındır. Yazımızda bu hususu da ifade eden, "Ey müminler! (Kötülüklerden ve haramlardan) korunmanız için oruç tutmak, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı" anlamındaki Bakara suresinin 183. âyetini tahlil etmeye çalışacağız.

Âyet, iki hüküm içermektedir:

Oruç evrensel bir ibadettir

Sözlükte kişinin kendisini yeme, içme, yürüme ve konuşma gibi herhangi bir söz ve davranıştan alıkoyması anlamına gelen "savm" kelimesi bir Kur'an kavramı olarak; müminin ibadet niyetiyle imsâk vaktinden iftar vaktine kadar kendisini yeme, içme ve cinsel ilişkiden alıkoyması demektir. (Rağib, 291; Taberî, II, 128)

Kur'an'da bu kelime, "(Ey Meryem!) İnsanlardan herhangi birisini görürsen, 'şüphesiz ben Rahman'a susmayı (savm) adadım, bu gün hiçbir insan ile konuşmayacağım' de" (Meryem, 26) anlamındaki âyetle "susmak", diğer âyetlerde ise terim anlamında kullanılmıştır. (bk. Bakara, 183, 184, 185, 187, 196; Ahzab, 35; Nisa, 92; Maide, 89, 95; Mücadele, 4)

"Farz kılındı" diye çevirdiğimiz "kütibe" kelimesi, sözlükte yazı ile harfleri birbirine eklemek, toplamak, cem etmek, yazmak anlamlarına gelir. Kur'an'da bu kelime emretmek (Maide, 21), yapmak (Al-i İmrân, 53), hüküm vermek (Tevbe, 51), korumak (Nisa, 81) ve tahlil ettiğimiz âyetle olduğu gibi bir çok âyetle (mesela, Bakara, 178, 180, 216, 246) farz kılmak anlamında kullanılmıştır.

"Sizden öncekilere farz kılındığı gibi" cümlesi, Hz. Adem'den Hz. Muhammed (a.s.)'a kadar oruç ibadetinin bütün insanlara farz kılındığını ifade etmektedir.

Tâbiî müfessirlerinden Katâde b. Dâime (ö. 117/735), Allah'ın önceki toplumlara farz kıldığı orucun Ramazan orucu olduğunu söylemiştir. (Taberî, II, 2/130)

Yahûdiler, Ramazan orucunu terk etmişler, yerine yılda bir gün oruç tutmaya başlamışlardır. Hristiyanlar ise sıcak sebebiyle orucu bahar mevsimine almışlar, bu değişimin karşılığı olarak 10 gün ilave yapmışlardır. Daha sonra 10 gün daha ilave ederek orucu 50 güne çıkarmışlardır. (Yazır, I, 626. bk. Taberî, II, 130-131)

Oruç, insanı olumsuz söz ve davranışlardan alıkoymak

"Korunmanız için" diye çevirdiğimiz "le'alleküm tettekûn" cümlesindeki "la'alle" "için" anlamında illet harfi veya "umulur ki" anlamında tereccî harfidir. Bu takdirde cümlenin anlamı,

"umudur ki (kötülüklerden ve haramlardan) korunursunuz" olur. Bu cümleyi, "umudur ki siz muttakilerden olursunuz" diye çevirmek de mümkündür.

Cümledeki "tettekûn" kelimesi; insanın îmân edip, Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına uyarak dünya ve âhirette kendisine zarar verecek inanç, söz, eylem ve davranışlardan, kötülük ve haramlardan sakınmayı ve korunmayı, nefse ve şehvete hâkim olma melekesi kazanmayı ifade eder. Bu fiil, Kur'an'da daha çok îmân ve ibadet etmenin amacını bildirme sadedinde kullanılmıştır. Mesela Bakara suresinin 21. âyetinde, "Rabb'inize ibadet edin"; En'âm suresinin 153. âyetinde, "İşte bu, benim dosdoğru yolumdur, ona uyun" emrinden sonra, "le'alle kûm tettekûn" buyurulmuştur. Peygamberler kavimlerine, "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" anlamında "elâ tettekûn", "efelâ tettekûn" uyarısında bulunmuşlardır. (mesela bk. Şuarâ, 106, 142, 16) Bir çok âyette de, "itteküllâhe" (Allah'a karşı gelmekten sakının) buyurulmuştur.

Orucun kötülük ve haramlardan korunmak için farz kılındığının bildirilmesi, ibadetin insanın kişisel ve sosyal hayatındaki yerini ve etkisini bildirmeğe yöneliktir. Nitekim yüce Allah, günde beş vakit kılınan namazın insanı hayasızlık ve haramlardan alıkoyduğunu bildirmektedir. (Ankebût, 45) Aynı şekilde orucun da insanı haram ve kötülüklerden alıkoyması gerekir. Peygamberimiz (a.s.), "Biriniz oruçlu iken çirkin, kötü ve kaba söz söylemesin, bağırıp çağırmasın, câhillik etmesin. Birisi oruçlu kimse ile kavga etmek, tartışmak ve dövüşmek isterse, ona 'ben oruçluyum, ben oruçluyum' desin." (Müslim, Sıyâm, 160, I, 806; Buhârî, Savm, 3, I, 226)

"Oruç sadece yemeyi ve içmeyi terk etmekten ibaret değildir. Aynı zamanda oruç, çirkin, kötü ve kaba sözlerden uzak durmaktır. (Ey oruçlu!) Eğer birisi sana sataşır, sövüp sayar, bağırıp çağırır, kaba ve çirkin davranırsa, ona 'ben oruçluyum, ben oruçluyum' de" (İbn Hibbân, İbn Huzeyme ve Hâkim, bk. Münzirî, II, 148) buyurmuştur.

Hadisler, orucun gayesinin insanın edep ve ahlâkını iyileştirmek olduğunu açıkça ifade etmektedir. Eğer oruç, insanı kötü söz, eylem ve davranışlardan uzaklaştırmıyor, edep ve ahlâkını güzelleştirmiyorsa amacına ulaşamamış demektir, böyle bir oruçtan istenilen sevap da elde edilemez. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.):

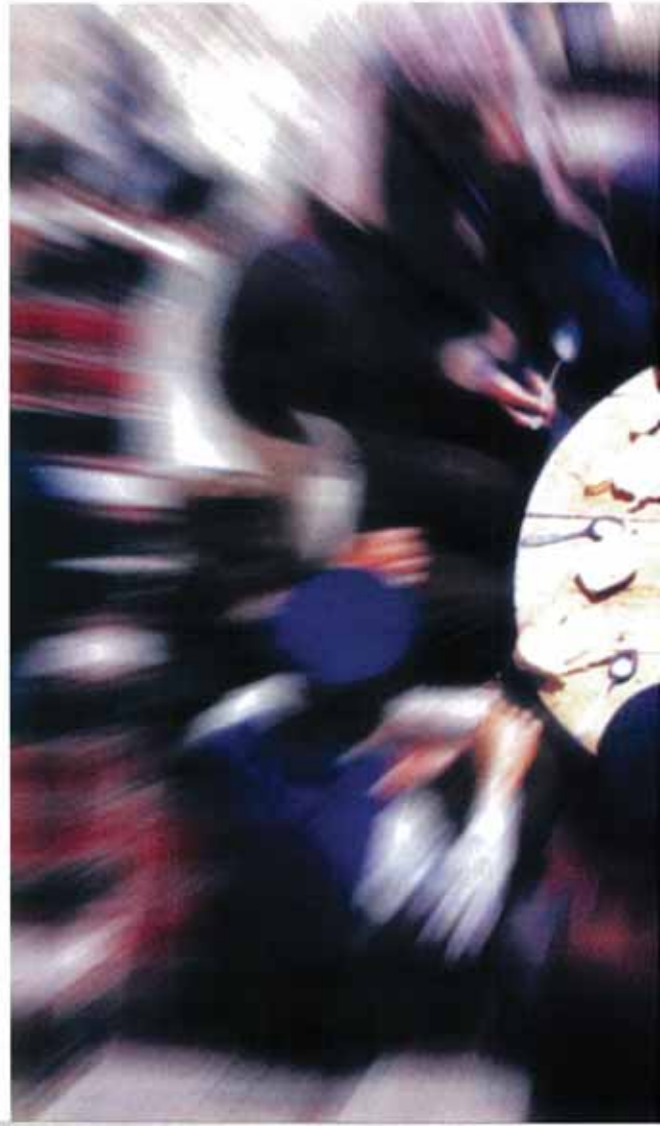
"Kim yalan sözü ve yalan ile iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur." (Buhârî, Savm, 9, I, 228; Ebû Dâvûd, Savm, 25, I, 767; Tirmizî, Savm, 16, III, 87; İbn Mâce, 21, I, 539)

"Nice oruç tutanlar vardır ki, onların oruçtan nasipleri sadece aç (ve susuz) kalmalarıdır. Nice geceleri namaz kılanlar vardır ki, onların namazdan nasipleri sadece uykusuz kalmaktır" buyurmuştur. (İbn Mâce, 21, I, 539; Nesâî, İbn Huzeyme, Hâkim, Beyhakî, Taberânî bk. Münzirî, II, 148)

Dolayısıyla oruç tutan insan; yalan, yalancı şahitlik, gıybet, iftira, hile, aldatma, kötü söz ve benzeri davranışlardan uzak, iş ve işlemlerinde, söz ve sözleşmelerinde, alım ve satımlarında dürüst ve dosdoğru olmalıdır.

Peygamberimizin beyanı ile "oruç kalkandır" (Müslim, Sıyâm, 162, I, 806) Gerçek anlamda tutulan oruç, hem kötü söz ve davranışlara, hem de cehennem ateşine karşı perde olur; kişiyi fuhuş ve edep dışı davranışlardan alıkoyar, çünkü "oruçun şehveti kıran bir özelliği vardır." (Buhârî, Savm, 11, I, 229)

İnsanın günah işlemesine genellikle iki şey sebep olur: Biri şehvî arzuları, diğeri dili ve midesidir. "Kim diline ve ırzına sahip çıkacağına güvence verirse, ben de o kimsenin cennete gireceğine güvence veririm" (Tirmizî, Zühd, 60, IV., 606) anlamındaki hadis, insanın şehvî arzularına, ko-

nuşmasına, yeme ve içmesine dikkat etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Orucun farz olmasının arka planında, müslümanın cinsel arzularını, konuşmalarını, yemesini ve içmesini kontrol altında tutması, huyunu ve ahlâkını güzelleştirmesi ve nefesine sahip çıkabilme yeteneğini kazanması vardır. Bu sebeple Kur'an ve sünnette, Müslümanlar oruç tutmaya teşvik edilmiş, oruç tutanlar övülmüş ve onlara Allah'ın rahmeti, rızası, sevap ve mükâfâtı va'd edilmiştir. Ahzab suresinin 35. âyetinde, on özelliğe sahip olan kadın ve erkeklere mağfiret ve büyük mükâfat olduğu bildirilmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.), "Adem oğlunun her ameline on katından yedi yüz katına kadar sevap verilir." Yüce Allah da:

"Oruç hariç, çünkü oruç benim içindir, onun mükâfatını da ben vereceğim. Oruç tutan kimse yemesini, içmesini ve şehvetini benim için terk etmektedir. Oruçlunun iki sevinci vardır: Biri iftar ettiği zaman, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamandır. Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir." (Müslim, Sıyâm, 164, I, 807; Tirmizî, Savm, 55, III, 136)

"Kim inanarak ve sevabını umarak Ramazan orucunu tutarsa, Allah o kimsenin geçmiş günahlarını bağışlar." (Buhârî, Sıyâm, 6)

"Cennette reyyân adında bir kapı vardır ki, buradan kıyamet gününde sadece oruç tutanlar cennete gireceklerdir." (Müslim, Sıyâm, 166, I, 808)

"Kim Allah için bir gün oruç tutarsa, Allah yetmiş yıllık bir mesafe kadar onu cehennem ateşinden uzaklaştırır." (Müslim, Sıyâm, 168, I, 808) anlamındaki hadisler de orucun değerini ifade etmektedir.

Peygamberimiz (s.a.s.), Ramazan ayından sonra gelen şevval ayında altı gün ve her haftanın pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmuş ve tutulmasını da tavsiye etmiştir. Bu oruçları tutmanın sebeplerini de şöyle açıklamıştır:

"Kim Ramazan orucunu tutar, sonra şevval ayından altı gün oruç tutarsa, bütün yıl boyunca oruç tutmuş gibi olur." (Tirmizî, Savm, 53, III, 132)

"Ameller, pazartesi ve perşembe günleri Allah'a arz edilir. Ben amellerimin oruçlu iken Allah'a arz edilmesini severim" sözleriyle açıklamıştır. (Tirmizî, Savm, 39, III, 122)

Geçerli bir mazereti olmadığı halde Ramazan orucunu tutmayan bir Müslüman, Allah'a ve Peygambere isyan etmiş, pek çok sevap ve manevi nimetten yoksun kalmış ve büyük günah işlemiş olur. Mazeretsiz olarak tutmadığı bir günlük Ramazan orucunun yerine, başka zamanlarda ömür boyu oruç tutsa telâfi edemez. Peygamberimiz (s.a.s.); "Kim hastalığı ve bir ruhsatı olmaksızın Ramazan ayından bir gün oruç tutmasa, bütün günleri oruç tutsa yine bu orucu yerine getiremez" buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Savm, 38, I, 789; Tirmizî, Savm, 27; İbn Mâce, Savm, 14, III, 101; Nesâî, Savm, No: 1672)

Oruç evrensel bir ibadettir, tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsana sabrı öğretir, çünkü "oruç sabrın yarısıdır." (Tirmizî, Deavât, 87, V, 536)

Oruç tutan insan; Allah ve Peygambere itaat etmiş ve büyük sevap kazanmış, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmiş, aç kalanların hallerini öğrenmiş, sağlığını korumuş, nefisini terbiye etmiş, irade eğitimi yapmış, sabır ve metanet kazanmış, kötü söz ve davranışlardan korunmuş, ahlâkını güzelleştirmiş, dînî bilince ermiş, ibadet zevkini tatmış, Allah'ın rızasını ve cennetini kazanmış olur.

SANAYİLEŞME ve ERGENLİK

Prof. Dr. İsmail Doğan

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim Üyesi

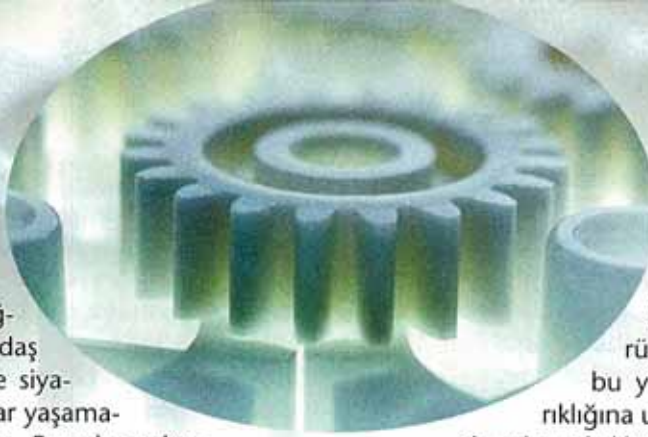
Açıkça ergen bu yeni süreçte beceri ve performansı ile sınırlı bir varlığa indirgenmek suretiyle, duyuşsal ve moral yetenekleri ihmal edilmiştir. Ergenleri kamuya ve kamusal alana kazandırarak olumlu bir toplumsal gelişmeye neden olan sanayileşme, bu indirgemeci yaklaşımıyla da ergenin başta kendisiyle olmak üzere, bütün toplumsal bağlamlarıyla (aile, arkadaş çevresi, toplumsal ve siyasal sistem vs.) sorunlar yaşamasına neden olmuştur.

Sanayileşme, "küçük yetişkinlik" kabul ve tanımıyla, çocukların kısa bir zamanda yetişkin yaşama katılma şeklindeki toplumsal geleceği ortadan kaldıran bir süreçtir. Böyle bir değişimde hiç kuşkusuz kamu eğitimi (=herkes için eğitim) olgusunun, sanayi sektöründe bir zorunluluk olarak ortaya çıkmasıdır. Çünkü sanayinin yetişmiş insan gücüne duyduğu ihtiyaç eğitimi, soylu ve aristokrat kesimin tekelinde kalmasını güçleştirmiştir. Dolayısıyla ergenlik dönemi bütün toplumsal kesim ve kategorilerde özel bir eğitim, beceri ve performans geliştirme dönemi olarak kabul görmeye başlamıştır.

Sanayileşme ve ergenliğin ortaya çıkışı

Ancak sanayileşmenin ergenleri ve onun şahsında gençleri biraz da pragmatist bir zorunlulukla eğitim için gerekli özel bir dönemin öznesi hâline getiren olgu, zaman içinde bu ilk toplumsal gerekçesine uygun olarak, onları iş hayatının toplumsal zemini haline döndürmüştür. Eğitimi bir performans süreci olarak algılayan bu yaklaşım, giderek ergeni yeni toplumsal yapının dışlisi, otomasyonun bir parçası haline getirmiştir. Açıkça ergen bu yeni süreçte beceri ve performansı ile sınırlı bir varlığa indirgenmek suretiyle duyuşsal ve moral yetenekleri ihmal edilmiştir. Ergenleri kamuya ve kamusal alana kazandırarak olumlu bir toplumsal gelişmeye neden olan sanayileş-

me, bu indirgemeci yaklaşımıyla da ergenin başta kendisiyle olmak üzere, bütün toplumsal bağlamlarıyla (aile, arkadaş çevresi, toplumsal ve siyasal sistem vs.) sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Burada açıkça görüldüğü gibi sanayi toplumunda ergen, psikomotor performansı ile sınırlı bir varlık olarak ve yalnızca sayısal bir değerdir. Bu çerçevede ergenin değeri, toplumsal bağlamlarına sayısal olarak eklendiğinde bir anlam ve işleve sahiptir.

Böyle bir gelişmede hiç kuşkusuz ki sanayileşmenin yetişmiş insan gücüne olan talebi son derece etkili olmuştur. 20.yy.'ın ortalarına değin bu talep tıpkı kendisinden önceki dönemin tarımsal ve feodal taleplerin ürettiği "küçük yetişkin" kavramına benzer bir biçimde "büyümekte olan çocuk" terimini üretmiştir. Ancak, bir dünya savaşıyla hızlanan sosyal alanda ve endüstri alanında yapılan değişiklikler bunu değiştirdi. "Ergen" kelimesi ayrı bir kültür ve ayrı bir yaş grubunda ortaya çıktı. Bu gruptakiler artık kız ya da erkek çocuk değildi ama kadın ve erkek de değillerdi. Onlar yetişkinlik yolunda bağımsızlık ve öz benlik arayışlarında sürekli değişip sınırlanırken bir geçiş devresindeydiler. İşte ergen ismi bu şekilde ortaya çıktı.

2. Dünya Savaşından önceki bir dönemde 13-19 yaş arasındaki çocukların büyük bir kısmı; yaşamlarını kazanmak için çiftliklerde, fabrikalarda ya da evde çalışıyor, ailelerinin gösterdiği işleri yapıyorlardı. Ailedeki küçük çocukların bakımı için ana babalarına yardım ediyorlardı. Bu durumda çok az seçenekleri vardı ve kendileri evlenip bir aile kurana kadar bu çalışma böyle sürüp gidiyordu. Âit oldukları ailelerinin bir parçasıydılar ve evlenecek yaşa gelene kadar kendilerinden beklenenleri yerine getiriyorlardı. Çocuklukla yetişkinlik arasında bunlardan ayrı bir ergen kültürleri yoktu. Ergen filmleri, ergenlerin dinleyeceği tarzda müzik ya da moda olgusu yoktu, çünkü o zaman ergen denen kavram da yoktu.

1930'larda yaşanan büyük ekonomik bunalım bütün bunların değişmesine neden oldu. Ekonominin çökmesiyle iş olanakları yok oldu. Varolan bir kaç işe de babalar girdi ve bu ergen işçiler ortada kaldılar. Ailelerine yük olduklarını düşünen binlerce ergen, iş aramak üzere

yollara düştü. Yük trenlerine binip uzak şehirlere gittiler ya da komşu köylere yürüdüler ama bir çoğu bu yolculukta hayal kırıklığına uğradı. Parklarda ya da arka sokaklarda uyuyan, yemek

parası için dilenen bu genç insanlar toplum için büyük bir sosyal sorun haline geldiler. Sosyolog Grace Palladino'nun yazdığı gibi, "Ergen kaçaklar ya da o zaman kullanılan adıyla geçici gençlik, yetişkin toplumu ergen problemlerine eğilmeye zorladı".

Bu sosyal ikilem, Başkan Franklin Roosevelt'in Amerika'nın düş kırıklığına uğramış gençliğine iş ve eğitim olanakları sağlaması için, National Youth Administration (NYA = Ulusal Gençlik Yönetimi) kurmasına yol açmıştır. Bu, daha sonra ülkenin ulus olarak devlet lisesi eğitimine önem vermeye başlamasına da olanak sağladı. O zamana kadar lisede okumak Amerikan gençliği için bir seçenek bile değildi. Örneğin 1900'de ülkedeki 17 yaşındaki ergenlerin sadece yüzde 6'lık bir bölümünün lise diploması vardı. Buna karşılık 1939'da 14-17 yaş arasındaki gençlerin yüzde 75'i lise öğrencisiydi. Liselerin disiplinli ve sağlıklı bir çevrede, bir mesleki eğitim programı sunması öngörülmüştü. Böyle bir ortamda gençlik kendi becerilerini keşfedecek, amaçlarını belirleyecek, iyi iş alışkanlıkları kazanacak ve bu insanlar mezun olduklarında da üretken yurttaşlar haline geleceklerdi. İş alanlarından (ya da işsizlik bölgelerinden) devlet liselerine geçen çok sayıda gencin bu hareketi, ayrı bir "ergen kültürü" oluşturulmasına yol açan sosyal ortamı yarattı. (Gary Chapman, Beş Sevgi Dili, 2002, s. 280)

İşte bu olgu ergenlerin bir kategori olarak olduğu kadar tek tek bireyler olarak da sorunlar yaşamalarının, onların âdeta kendileri dışında bir sorun yumağı olarak görülmelerinin toplumsal arka planını meydana getirmektedir. İlginç olan ise böyle bir arka planın sanayileşmenin yeni bir toplumsal olgu karşısında değer kaybetmeye başladığı bir dönemde farkına varılmış olmasıdır. Bu olgu yeni bir toplumsal düzeni de beraberinde getiren bilgi toplumdur.

Gerçekte bilgi toplumu değerleri açısından bakıldığında bu durum pek de şaşırtıcı değildir. Çünkü bilgi toplumu bireyi fiziksel perfor-

mansıya değil, insanî değerleriyle ön plana çıkaran bir toplum modelidir. Bu nedenle de kuşak ve kategori farkı olmaksızın her insan, öncelikle insanî yetenek ve espriyle bir değer olarak bu toplumda kabul görmektedir. Burada sorun böyle bir kabulde taraf olanların olaya hangi değerlerle baktıklarıdır.

Anne-babaların gençlik penceresi

Olaya kendi pencerelerinden bakan anne babalar için gençler, kendilerinin yaşadıkları devirden daha kötü bir devirde yaşamaktadırlar. ABD eski başkanlarından Clinton'un eşi Bayan Hillary Clinton'ın psikolog Mary Pipher'in Dirilen Ophelia adlı eserine atıfla "zehirli kültür ortamı" betimlemesi, anne babalar için gelenen toplumsal evrenin boyutlarını gösterir.

Özellikle genç kızlar için içinde bulundukları dönemin, bu anlamda gerçek bir zehirli kültür ortamı olduğunu belirten Bayan Clinton bu tabloyu şöyle betimlemektedir: "Genç kızlar zekâları, güçleri veya sabırlarından dolayı değil de, görünüşleri, çekicilikleri, popülerlikleri, hatta teslimiyetçilikleriyle ödüllendiriliyor. Genç kızlar, toplumun kendilerinden bekledikleri konusunda mesaj bombardımanına tutuluyor. Aynı zamanda onlardan kendilerini gerçekleştirilmesi imkansız bir fiziksel standarda da uydurmaları bekleniyor: Daha zayıf, daha uzun boylu, daha güzel olmalılar. Bu nedenle ergenlik çağındaki genç kızların çoğunun niye uyuşturucu bağımlısı olduklarını, yemek yeme sorunları bulunduğunu ve diğer zararlı alışkanlıkları edindiklerini anlamak hiç de zor değil." (Hillary Rodham Clinton, "Konuşmanın Ötesinde", Yeni Yüzyıl,

4.3.1996, s. 24.)

Genç kuşaklara müdahale işte bu duyarlılığın ürünü olarak, sanayi toplumuna özgü kuşaklar çatışmasını doğurdu. Ancak yetişkinler için güven ortamı olarak kabul edilen aile, çocuklar için bu kez tüm davranış ve tercihlere ipotek konulan bir müdahale ortamı haline geldi. Doğrusu bu iyi niyetli duyarlılığın belki de hiç hak etmediği bir gelişmeydi ama ne var ki sonuç buydu. Üstelik süreç devam ediyordu ve gelenek noktasına ise aile artık hiç bir şekilde içine kıvrılamayacak kadar kendi dışındaki etkenlere açık bir yapılanma içine girmektedir.

Medya ve gençlik

Medya bütün toplumsal kurumların işlevini yüklenerek bu yeni toplumsal düzende kontrolü ele geçirmiş görünmektedir. Medyatik kontrolün güncel alanlarından biri de aile ve aile üyeleridir. Medyanın bu yeni işlevi karşısında, ailenin hem kendi içinde hem de kendi dışında geleneksel ilişki biçimlerini sürdürmesi oldukça güçtür. Bu denetimin irrasyonel (akılcı olmayan) ihtiyaçlar, beklentiler, özlem ve iştahlara yol açmış olması, özellikle aile içi otoritenin sarsılma ve örselenme nedenidir. Daha önce tüm bu eğilimleri ve istekleri -sözgelimi- baba otoritesine çarpan genç kuşaklar, medyatik yönlendirme ile dolu dizgin yeni ufuklara ve özlemlere açılmaktadır. Kuşkusuz (burada söz konusu olan) medyanın yarattığı yapay-popüler başarı kültürüdür. Bu kültür için hedef kitle, 63 milyonluk ülke nüfusunun % 46.5'ini yani 29 milyondan fazlasını meydana getiren genç kuşaklardır.

Bilgi toplumu bireyi fiziksel performansı ile değil, insanî değerleriyle ön plana çıkaran bir toplum modelidir. Bu nedenle de kuşak ve kategori farkı olmaksızın her insan, öncelikle insanî yetenek ve espriyle bir değer olarak bu toplumda kabul görmektedir. Burada sorun böyle bir kabulde taraf olanların olaya hangi değerlerle baktıklarıdır.

BİZİM ÇOCUĞUMUZ...

Ar. Gör. Yıldız Kızılabdullah

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Çocuk idealdir, hayattır, paylaşımdır, mucizedir, anne-babanın hayatını adadığı, uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığı bir varlıktır. Tüm anne-babalar için durum aynıdır. Her anne-baba gözünden bile sakındığı, üzerine titrediği çocuğu ile iftihar eder. O çocuk, onların gözünde hiç kimsede olmayan, kendilerine verilmiş bir lütuftur. Kimse onunla kıyaslanamaz, kimse onun gibi olamaz, çünkü o, onların çocuğudur, çünkü onun varlık sebebi olmuşlardır.

Bu durum, gayet tabiidir ki her anne-babanın düşüncesidir. Ancak asıl mesele bu mudur? Elbette her çocuk, Allah'ın anne-babaya bir lütfudur. Ama aslında aynı zamanda her çocuk Allah'ın topluma da bahsettiği bir nimettir. Çünkü o, toplumun geleceği, varisi olacaktır. Ama nasıl?

Evet nasıl? Anne-baba çocuğu büyütürken nasıl bu nimetin hakkını vermelidir? Bir çocuk düşünelim. Ailesinde her türlü nimete gark olmuş, bir dediği iki edilmemiş, her şey onun adına yapılmış ve önüne serilmiş. Ve bir çocuk daha düşünelim; ailesinde sadece bir fert olarak bulunuyor, kimse varlığını bile hissetmiyor, çocuk kendisinin, yeteneklerinin farkında bile değil. Yeteneklerini geliştirmesi için kendisine hiç fırsat tanınmamış.

Hangisi Allah'ın anne-babaya ve de topluma olan lütfudur. Aslında cevap açık ikisi de değil. Peki toplumun varisi, geleceğin güvencesi ve emanetçisi olacak çocuk nasıl olmalıdır?

Cevap oldukça açık aslında. Bir çocuk daha düşünelim. Ailesinde dikkate alınan, görüşlerine değer verilen, yetenekleri anne-babanın istekleri doğrultusunda değil de kendi istekleri doğrultusunda geliştirilen, kendini rahatça ifade edebilen, istekleri fütursuzca değil, ölçülü ve makul bir şekilde yerine getirilen, dolayısıyla ilişkilerini ailesinden aldığı örnek terbiye ile dengeli bir şekilde sürdürebilen bir çocuk. Bu özellikleri daha da uzatabiliriz.

Bu özlenen, arzulanan niteliklere sahip olamamak çocuğun hatası değil, anne-babanın hatasıdır. Çünkü anne-baba çocuğunu yormamak, üzmemek, incitmek için onun kararlarını bile onun adına alabilmektedir. Daha ona sormadan onun mesleğini bile belirleyebilmektedir. Çocuğun bunun sonucunda doğal olarak başarısızlığını da ona yükleme cesaretini kendinde bulabilmektedir.

Öyleyse çocuğumuzun hak ettiği şerefi, ailesi de dahil olmak üzere kimse onun elinden almamalıdır. Çünkü o, bizim çocuğumuzdur, o, Allah'ın bize bir emanetidir. Bu emanete ihanet etmeye kimsenin hakkı yoktur. Bizim çocuğumuz, çocuklarımız bizim ve toplumun gururu olabilmek için bizden gereken desteği alabilmelidirler.

Ona insan olduğunu, toplumun bir ferdi olduğunu hissettirebilecek, onun ilişkilerinde bencillikten uzak, madde ve mana dengesini kurabilecek, kendisini rahatlıkla ifade edebilecek, sevincini ve hüznünü ailesiyle ve çevresiyle yalandan uzak bir şekilde paylaşabilecek bir ortam hazırlamamız gerekmektedir.

İşte o zaman ne yıl sonunda karnesini göstermekten korktuğu için evden kaçan, ne istemediği mesleklerde çalışmak zorunda olan, ne çevresinde bencil damgası yiyen, ne de sorumsuzluktan dolayı cezaevlerinde ve işahavlerinde yatmak durumunda kalan çocuklar olmayacaktır.

Bunu istemeyiz değil mi? Elbette. Çünkü o bizim çocuğumuzdur, onlar bizim çocuklarımızdır, değil mi?

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE

Beslenme

İlkay Erdem

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Çocukluk ve bebeklik çağı, beslenme özellikleri bakımından insan hayatının en hassas dönemini oluşturur. Bu dönemde ortaya çıkan beslenme yanlışları ve yetersizlikleri, bir kısım büyüme ve gelişme bozukluklarına yol açmakta ve bireylerin ileriki yaşlarında pek çok sağlık sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Söz gelişi osteoporoz (kemik güçsüzlüğü), obesite (ileri derecede şişmanlık), hipertansiyon, besin alerjisi ve atheroskleroz (damar sertliği) gibi yetişkinlikte ortaya çıkan bazı kronik hastalıkların, büyük ölçüde çocuklukta beslenme düzeniyle ilişkisi olduğunu gösteren bilimsel araştırmalar mevcuttur.

Çocukların beslenmesi yetişkinlerin beslenmesinden en az üç yönden farklıdır. İlk olarak, çocuklar hızla büyüyüp serpiydikleri için enerji ihtiyaçları yetişkinlerden çok daha fazladır. İkinci olarak, çocukların vücut dokuları sürekli bir oluşma faaliyeti içindedir; dolayısıyla yetişkinlerden daha fazla protein, mineral ve vitamine ihtiyaçları vardır. Son olarak sindirim sisteminin özellikleri ve kendi kendilerine yiyebilme yeteneklerinin sınırlı oluşu, çocukların diyetlerinde belirli besinlerinin bulunmasını ve bunların belirli şekillerde hazırlanmasını gerektirir. Bu nedenle çocukların dengeli ve sağlıklı beslenmelerinde en büyük görev, anne-babalara veya çocukla birinci dereceden ilgilenen diğer kimselere düşer.

Çocukluk dönemindeki beslenme yaşa ve bazı özel durumlara göre farklılıklar gösterir. Bu dönemdeki beslenmeyi genel hatlarıyla; süt çocukluğunda beslenme, 1-5 yaş arası çocuğun beslenmesi, okul çağı çocuğunun beslenmesi ve hasta çocukların beslenmesi olmak üzere dört ayrı grupta inceleyebiliriz.

Süt çocukluğu dönemindeki beslenme, aslında anne karınlarında başlar. Bebek besinini anneden alır. Bebeklerin sağlıklı bir şekilde doğması annenin yeterli ve dengeli bir şekilde beslenmesi ile mümkündür. Hamilelikte artan enerji ve protein ihtiyacının karşılanamaması sonucu, annede ağırlık (kilo) alımında düşüklük, kansızlık, diş çürükleri, kemik sorunları, ödem ve yüksek tansiyon görülebilir. Bu nedenle hem anne hem de bebeğin sağlıklı olması için hamilelerin artan enerji, protein ve vitamin ihtiyaçlarını karşılayacak ek besin almaları gerekmektedir. Emziren bir annenin de kendi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayacak, vücuttaki besin yedeğini dengede tutarak salgılanan sütün gerektirdiği enerji ve besin öğelerini alması gerekmektedir. Annenin salgıladığı süt, aldığı besinlerin bir ürünüdür.

Bebek doğar doğmaz ilk bir saat içinde anne göğsüne koyularak emzirilmeleri sağlanmalıdır. Annenin bu ilk sütüne kolostrum (ağız) denir ve bu süt bebeği hastalıklardan korur.

Bebek için anne sütü, hayvansal sütlerle ve hazır bebek mamalarıyla kıyaslanamayacak derecede önemli ve faydalıdır. Anne sütü, bebeğin sindirim sistemine ve vücut ihtiyaçlarına en uygun besindir. Bebeğin fiziksel, zihinsel ve manevi büyümesinde ve gelişmesinde emzirmenin yerini tutabilecek başka bir beslenme yöntemi yoktur. Gerçek bir engel olmadığı sürece bebek mutlaka, en azından ilk dört ay emzirilmelidir.

Dünya Sağlık Örgütü bebeklerin doğumdan itibaren ilk 4-6 ay, başka ek gıda ve su verilmeden sadece anne sütü almalarını önermektedir. Bu aylarda bebeklere anne sütüyle birlikte başka besinlerin de verilmesi, bebeklerin anne sütünden yeterince faydalanmalarını engellemekte, sık sık hastalık geçirmelerine neden olmakta ve anne sütünün erken kesilmesine yol açmaktadır. Anne sütüne iki yaşına kadar devam edilmesi önerilirken, ülkemizde ortalama emzirme süresi bir yıldır. İnek sütü, demir içeriğinin yeterli olmaması, içerdiği demirden düşük oranlarda yararlanılması, sindirim organlarını tahriş edebilmesi ve alerjiye yol açan proteinler içermesi nedeni ile mecbur kalmadıkça bir yaşından küçük çocuklara verilmemeli; verilmek durumunda kalırsa sulandırma ve diğer yöntemlerle yoğunluğundan kaynaklanan olumsuz özellikleri azaltılmaya çalışılmalıdır.

Altı aydan sonra tek başına anne sütü bebeğin sağlıklı gelişimi için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle çocuğa anne sütüne devam edilerek dördüncü ayda su, dört ilâ altıncı aylar arasında ek gıdalar vermeye başlanmalıdır. Altı aydan sonra bebek ek besinlere, kaşık ve bardağa alıştırılmalıdır. Başını dik tutabilen, oturabilen, el ve göz uyumu gelişen, oyuncaklarını ağızına götüren, kaşıktan yiyecekleri alabilen, ağızını açabilme, yutma ve çiğneme yetenekleri gelişen bebeklere ek besine başlanabilir.

Ek besinlere başlanma döneminde çocuğun tuz ihtiyacı yoktur ve tuzsuz besinleri kolayca alabilir. Bu nedenle ilk bir yıl içinde bebeğin yiyeceklerine tuz katılmaması önerilir. Bu dönemde tuzlu besin alan çocukların hayatlarının ileri dönemlerinde de aşırı miktarda tuzlu besin

tükettikleri tespit edilmiştir. Ailesinde alerji geçmişi bulunan bebeklerde, emzirme döneminde annenin diyetinden alerji yapan besinler çıkarılmalı ve çocuğa da bu besinler geç başlatılmalıdır. Altı aydan sonra çocuğun bazı besinleri mutlaka alması sağlanmalıdır. Bu besinlerin başında süt ürünleri ve yoğurt gelir. Ayrıca evde pişen yemekler çocuğun yiyebileceği şekilde baharatsız pişirilmelidir.

Ek besinlere geçiş döneminde bebeğe, kansızlığa (anemi) yol açmayacak şekilde uygun ek besinler verilmelidir. Süt çocukluğu döneminde görülen ve üç aydan uzun süren kansızlığın, tedavi edilse bile okul çocuğunun başarısını etkilediği gözlemlenmiştir. Bu nedenle dördüncü aydan itibaren demir desteği önerilmektedir. Yine çocukların sabah saat 11:00 veya akşam saat 16:00'da bir saat güneşe çıkarılmaları gerekmektedir. Yeterli D vitamini almayan ve güneşe çıkmayan çocuklarda raşitizm görülebilmektedir.

1-5 yaş arası çocukların beslenmesi, onların dengeli bir beslenme düzenine alıştırılmasıyla sorunsuz hale gelir. Bu dönemde çocuğun düzenli yemek yeme alışkanlığı kazanmasında ailenin tutumu çok önemlidir.

İki yaşındaki çocuk genellikle üç öğün yemek yemelidir. Yemek aralarında, özellikle ikindi civarında çocuğa süt, meyve ya da meyve suyu verilebilir. Fakat yemek aralarında çocuğun şekerleme, pasta, bisküvi ve kurabiye ile beslenmesi önerilmez. Çünkü bu besinler, hem normal öğünlerin geçiştirilmesine, dolayısıyla düzensiz beslenmeye hem de dişlerde çürüğe yol açabilir.

Bu yaş çocuğunun beslenme konusunda yaşaması muhtemel sorunlardan birisi iştahsızlıktır. Fakat iştahsızlıkla çocuğun fazla yemek istemeyişi birbirine karıştırılmamalıdır. Çocuğun yeterli beslenip beslenemediği, büyüme ve gelişme durumundan anlaşılabilir. Bu nedenle normal büyüyen bir çocuğun yediklerini yeterli görmeyip, başka çocukları ile kıyaslamak ve az yedi diye onu yemeye zorlamak doğru değildir. Çünkü her çocuğun besinleri vücutta kullanma hızı (metabolizma hızı) farklıdır. Ço-

cuğun bu çağda, özellikle ikinci yaşta yemek yememesinin bir nedeni de daha önce çeşitli besinlere alıştırılmamış oluşudur. Zamanında ek besinlere başlanılmamış bir çocuğun iki yaşındaki beslenmesinde sorunlar ortaya çıkabilir. Bu durumda çocuklar, gerekli besinlere yavaş yavaş alıştırılmalıdır.

Çocuk süt içmek istemezse aynı miktarda yoğurt, süttan muhallebi veya sütlaç ile kalsiyum ihtiyacı karşılanmaya çalışılmalıdır. Bunlar bulunmadığı zaman peynir ve çökelek de çocuğa verilebilir. Yine çocuğun öğünlerinde kıztatılmış yemeklere yer verilmemeli, yemekler mümkünse suda, ızgarada veya fırında pişirilmelidir. Çocuğun alması gereken besinleri süsleyerek göze daha hoş hale getirmek, çeşitlendirmek, onların istemedikleri besinlere karşı da olumlu davranmalarına yardımcı olabilir. Amaç çocuğun çok yemek yemesi değil arzu edilen ve onun için gerekli olan besinleri almasıdır.

Okul çağı çocuklarının beslenmesinde en çok dikkat edilmesi gereken husus, bu çocukların ihtiyaç duydukları besin miktarının harcadıkları enerjiye ve gerçekleştirdikleri fiziksel aktivitelere göre değişmesidir. Okul öncesi çağda çocuğun yeme alışkanlıkları, ailenin beslenme alışkanlıkları tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, çocuğun okulda beslenme konusunda kontrolsüz olması ve anne-babanın çalışması, çocuğun hatalı beslenme alışkanlığı edinmesini kolaylaştırır. Bu çağda çocukların okuldan çıkarken çevrede bulunan satıcılardan satın aldıkları yiyeceklerin bazı sağlık ölçütlerinden yoksun oluşu bir beslenme sorunudur.

Okul çağı çocukları, okula gidiş geliş saatleri iyi ayarlanamadığı için özellikle sabah kahvaltısını düzenli yapamayabilirler. Çocukların sabahleyin hiçbir şey yemeden ya da sadece simitle okula gitmeleri hem sağlıklarını hem de okul başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle sabah kalkış ve okula gidiş saatleri iyi planlanarak çocuğun kahvaltıyı ihmal etmesinin önüne geçilmelidir. Yine çocuk okulda uzun süre kalabilir, bu durumda çocuklara, besin değeri yüksek, ısıtılmayı ya da özel hazırlanmayı gerektirmeyen ara kahvaltılıklar verilmelidir. Öğle öğününü okulda geçiren çocukların

ara kahvaltılıkları, öğlen yemeğinin yerini tutacak miktarda artırılarak verilmelidir.

Okul çağı çocuğunun beslenme alışkanlıkları dış sağlığını da etkiler. Süt ve süt ürünlerinin yeterli miktarda tüketilmesi dış çürüklerini önlerken; şeker, çikolata, kurabiye, bisküvi gibi karbonhidratlı besinler dış çürümelerini kolaylaştırır. Yine gazoz ve asitli içecekler, boş enerji kaynağı olup dış çürümelerine yol açabilirler. Çocuklar, çürüklerden korunmak için süt, ayran ve taze meyveler gibi hem besin değeri yüksek hem de dış sağlığını koruyan ürünlere yönlendirilmelidir.

Hastalık sırasında beslenmeye gelince, burada daha çok bulaşıcı hastalıklar (enfeksiyonlar) üzerinde durmak istiyoruz. Bulaşıcı hastalıklar çocukların beslenme durumunu bozar. Hastalık sırasında çocuğun iştahsız olması nedeni ile

besin maddelerinin alımı azalmaktadır. Fakat hastalık nedeni ile de mikroplara karşı koymak için hücreler daha çok çalışmak ve enerji harcamak durumundadırlar. Dolayısıyla çocuğun besin ihtiyacı, özellikle enerji, protein, A ve C vitamini ihtiyacı hastalık sırasında artmaktadır.

Hasta çocuk sık sık ve azar azar beslenmelidir. Hastanın yemekleri sulu ve yumuşak besinlerden seçilmelidir. Özellikle taze sıkılmış meyve suları hem C vitamini hem de sıvı ihtiyacını karşılar. Meyve sularının içine şeker eklenirse enerji ihtiyacı da karşılanmış olur. Yine süt ve yoğurt, kolay alınması ve besleyici değerinin yüksekliği dolayısıyla hastalık sırasında tercih edilmelidir. Özellikle sindirim sistemi enfeksiyonlarında besin ve su ile birlikte tuz kaybı da olabilir. Bu durumda yoğurt ve ayran tuz eklenebilir. Yemekler fazla posalı ya da yağlı olmamalıdır. Hastalık iyileştikten sonra çocuğa hastalık süresi kadar süreyle bir ek öğün verilmelidir.

Hastalıklardan korunma tedaviden daha kolaydır. Bu nedenle çocukların aşılarının tam yapılması, sağlıklı içme ve kullanma suyu temini, yeterli ve dengeli beslenme gereklidir. Sağlıklı içme ve kullanma suyu temini mümkün değilse, sular kaynatılarak ya da klorlanarak kullanılmalıdır.

Hastalıklardan korunma tedaviden daha kolaydır. Bu nedenle çocukların aşılarının tam yapılması, sağlıklı içme ve kullanma suyu temini, yeterli ve dengeli beslenme gereklidir. Sağlıklı içme ve kullanma suyu temini mümkün değilse, sular kaynatılarak ya da klorlanarak kullanılmalıdır.

Estetik

KAVRAMI ÜZERİNE BİR DENEME

Ramazan Özalpdemir

*Asrımız insanının güzellik/estetik kavramlarına bakışı ve yüklediği mana, kültür-
lere ve coğrafyalara göre değişkenlik gösterse de, kavramların özünde var olan
manaya duyulan gereksinim hep aynıdır. Modernitenin temel kavramlarda aşın-
malara neden olduğu bir gerçek olarak kabul edilmekle beraber; insanlığın, zahiri
görüntünün arka planındaki kuşatıcı olana ilgisi canlı kalacaktır.*

Yaşamın, sanatın bütün alanlarında gözü/gönlü okşayan, beğenilen, hoşya giden unsurlar... Entelektüellerin, toplum seçkinlerinin üzerine sıkça vurgu yaptığı büyüleyici sözcük; estetik... Öncekilerin literatüründe yer ediş şekliyle bediyyat... Söylem ve eylemde marjinallik üstü, seçkin bir yaşam sergileme biçimi... Farklı toplumlar, değişik coğrafyalardaki insan kütlelerinin gündeminden düşmeyen, etkileyici kelime... Edebiyat, mimari, musiki, güzel sanatlar, psiko-sosyal iletişimde; felsefi, ahlâki ve mantıksal tutarlılık içerisinde bulunma hali... Teori ve pratikte ekseriyetin beğenisini kazanan güzellikler serisi... Sevenin de sevilenin de peşinden sürüklenip tutkunu olduğu solmaz fitrî duygular... Kıymet hükümleri, dini referanslar ve kadim kültürlerin altını çizdiği pörsümez, aşkın kazanımlar... Son ilâhî kelâmın önümüze

hedef olarak koyduğu, bizi kendisine yönlendirdiği bağlayıcı normlar...

Kuşkusuz güzelliklerin yegane kaynağı Zat-ı Ecell-i A'lâdır. O, Cemil'dir ve sonsuz bir Cemal sahibidir. En güzel isimler ona aittir. İnsanlık aleminin en güzelinin, "Allah güzeldir, güzel olanı sever"; "Yaptığını güzel yapanları, Allah sever." (Müslim, 1/147; A.b.Hanbel, 4,133,151) sözleri de konumuza ışık tutmaktadır. Nimet ve üstün yeteneklerle donatılan insan doğuştan sahip olduğu güzellik vasfını yaşatmalı ve atıye taşıyabilmenin gayreti içinde olmalıdır. Menfilikleri törpüleyip, ortak aklın çirkin gördüklerinden kurtularak mükemmele doğru ilerlemeli; Mevlâsının sevdiğini sevip, hoş görmediğinden kaçınmalıdır. Gördüklerini güzel yönleriyle görmeli, düşünce sahasında nezih duygulara yer vermeli,

yapıp ederken kendine, çevresine ve bütün bir insanlığa güzel gelecek etkinlikler içinde olmalıdır. Neticede sonsuz güzellik sahibi zâtın hoşnutluğunu kazanma niyeti taşımalıdır.

Kâinattaki güzellik

Evren, sayısı kesin bilinemeyen varlıkların bulunduğu muhteşem sonsuzluk, fevkalâde güzellikler manzumesidir... Mikro âlemden makro aleme bütün varlıklarda doyumsuz güzellikler bulunmaktadır. Güzelliğe konu olan nesneyi de özneyi de var eden Allah (c.c), kullarının idrakine sayısız derecede ilâhi sanatının inceliklerini sergilemektedir.

Kâinattaki varlıkların akışındaki insicam; bilim adamlarının çapına on milyar ışık yılı dedikleri alemlerin baş döndürücü düzeyindeki mükemmel işleyiş, bizlere mutlak kudret sahibinin halk etmedeki benzersizliğini göstermektedir. Fezanın akıl sınırlarını zorlayan büyüklüğü, bilinmezliklerle dolu âlemden kozmik numuneler, estetik kesitler sergilemektedir.

İlâhi sanattaki ihtişam emsalsizdir; beşer tasavvurunun üstündedir. Bütün bunlar insanı, güzellikleri var eden büyük Yaratıcının sonsuz cemalindeki tekliğini, her konuda bir başka eşinin olmadığını düşünmeye yöneltmelidir. Eşyayı yorumlama ve kavrama aracı akıl, öncelikle külli hakikatleri bulup olduğu gibi tasdik etmeli, sonlu âlemdeki varlıkları kuşatan güzellikleri özümseyerek bireysel planda insanlık için benzer eserler bırakmalıdır.

"Gezegensemizi kuşatan göğün parlak ve alıcı yıldızlarla dekore edilmesi" (37/6) ibret alınacak bir hadisedir. Ömrümüzü geçirmekte olduğumuz fanilik âlemi "Dünyanın çekici zinetlerle bezenmesi" (16/8) de bir başka hakikattir.

Güzellik hazinesi insan

İnsan bizatihi güzellikler hazinesidir. Bunları görebilmek bir bakıma bilge ve ârif kişiliği; bir başka deyişle, yaratan ve yaratılanlara karşı sevgi hisleriyle dolu olmaya bağlıdır.

İnsanları inanç, kültür, ulusal kimlik, etnik köken ayırımına tabi tutmadan hepsinin vedia-i ilâhi olduğunu bilmek gerekir. Bu şekildeki bir yaklaşım biçimi bize, iç âlemi yüksek duygularla tezyin etmeyi, bencillikten sıyrılıp diğergam olmayı, herkesteki ve her şeydeki güzellikleri olanca çıplaklığıyla kavramayı öğretir.

Kültürümüzdeki estetik

Büyük düşünür, Hakk aşığı, sevgi insanı Yunus'un "Yaratılanları severiz, yaratan ötürü" sözü, işte o zaman tam anlamıyla pratiğe yansımış

olur. Temsil ettiği felsefi düşünüş ve sevgi temelli dünya görüşü, uzak coğrafyaların insanları üzerinde dahi etkileyici olabilmiş,- bugün Yunus Emre hakkında Türklük dünyası dışında, hatta Birleşmiş Milletler platformunda adına toplantılar organize edilmesi bu düşüncemizi teyit etmektedir- taşıdığı misyonu mahalli ve milli olmaktan çıkıp, global bir boyut kazanmışsa; bu, milli estetiğimiz, kültürümüz ve tarihimiz adına onur vericidir. Mevlâna'nın dünya insanlığını kucaklayan

yaklaşımı da bu çerçevede ele alınmalı ve günümüz insanlığının muhtaç olduğu dostluk, kardeşlik gibi değerlerin kazanılmasındaki katkısı takdir edilmelidir. Düşmanlık, kin, kan ve göz yaşının hortlatıldığı, toplumlar arası barışın zedelendiği, sevgi ve kardeşlik duygularının yıkıldığı devrimizde, Mevlâna felsefesine ne kadar da ihtiyaç duyulduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu bağlamda kültür tarihimizde ayrı bir yerleri olan Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevi gibilerin fikri estetiklik adına topluma kazandırdıklarını da hatırlatmak durumundayız.

Nebevi güzellik

Son Peygamber Hz. Muhammed (a.s.) Efendimizin hayatının her aşaması da bizler için eskimeyecek güzelliklerle doludur. O beşer planında her çeşit hayrı şahsında toplayan en ön plandaki insandır. Mümtaz eşlerinden biri, "Hz. Yusuf'un güzelliğini görüp de yakinen müşahade edenler 'bu bir melektir' (12/31) deyip, yaptığı işleri unutarak ellerini kesmişlerdi. Eğer onlar benim efendimin cebinini görselerdi, bıçakları kalplerine saparlardı." diyerek konumuzla ilgili ilginç bir tespitte bulunur. Rasul-ü Ekrem'in doğuştan gelen cemalini, tavır ve davranışlarındaki seçkinliğini gözlemleyenler ondan hiç kopmak istemiyorlardı. Muhitinde bulunan mütecanis topluluğu kardeşlik atmosferinde tutmayı başarmış; eğitim, öğretim kurumlarının yetersizliğine karşın onların yaşamlarına estetik bir boyut kazandırmıştır. "Beni Rabbim terbiye etti, terbiyemi güzel yaptı" ifadesiyle duygu, düşünce ve davranışta planındaki şekillenmesinde metafizik yöntemlerin devreye sokulduğunu gösterir.

Evet, Peygamberimiz (s.a.s) hayatının başından sonuna kadar mükemmel bir in-

İlâhi sanattaki ihtisam emsalsizdir; beşer tasavvurunun üstündedir. Bütün bunlar insanı, güzellikleri var eden büyük Yaraticının sonsuz cemalindeki tekliğini, her konuda bir başka eşinin olmadığını düşünmeye yöneltmelidir.

sanlık örneği ortaya koymuştur. Yüksek kişiliğine uymayacak en küçük bir söz ve eylem içerisinde olmamış; bunun aksini iddia eden de çıkmamıştır... O ideal insanlık örneğini önce kendi şahsında isbat etmiş, çevresindekilerin bunları kazanmaları için büyük çabalar harcamıştır. "Allah her şeyde ihsanı (incelik gösterilmesini) emretmiştir."

(Ebu Davud,16/11) sözüyle gerek

ailevi gerekse sosyal ilişkilerde çekici, yaklaşımcı, kucaklayıcı, kaynaştırıcı, bütünleştirici olmayı öne çıkarmıştır.

"...Eğer sen kaba ve katı kalpli olsaydın etrafında bulunanlar dağılıp giderlerdi..." (3/159) ayeti davranış ve hareket tarzını belirleyen ölçü olmuştur. Bireysel ve sosyal münasebetlerde getirilen İslâmi standartların kültürümüzün tüm unsurlarına yansımış olması önemli bir husustur.

İslâm medeniyetindeki estetik boyut mesuplarını olduğu kadar değişik kültürlerden insanları da etkisi altına almış; İspanya'nın Endülüs bölgesindeki İslâm sanat ve yapı örnekleri kendi dönemine ve sonraki yüzyıllara örneklik teşkil edebilmiştir. Bugün Avrupa'nın çeşitli kültür ve sanat merkezlerinde, İslam sanatına dair eserler sergilenmekte ve ilgilileriyle buluşmaktadır.

Asrımız insanının güzellik/estetik kavramlarına bakışı ve yüklediği mana, kültürlerle ve coğrafyalara göre değişkenlik gösterse de, kavramların özünde var olan manaya duyulan gereksinim hep aynıdır. Modernitenin temel kavramlarda aşınmalara neden olduğu bir gerçek olarak kabul edilmekle beraber; insanlığın, zahiri görüntünün arka planındaki kuşatıcı olana ilgisi canlı kalacaktır. Varlıklara materyalist ve fiziki boyuttan yaklaşan anlayış, fitri estetiğe duyulan ilgiyi yok edemeyecektir.

Tespih

Mustafa Bektaşoğlu

...Tespih sanatı, Peygamberimizin tespihle ilgili takri-ri sünnetine uyularak başlan-mış ve zamanla gelişmiştir. Özellikle Osmanlılar döneminde daha da gelişerek 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır.

Birçok dinlerde yalnızca bir zikir vasıtası olan tespih, Müslüman Türklerde ayrıca bir güzel sanat dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkler yalnız tespihleri değil, inanç dünyasının bütün yapı, araç ve gereçlerini bedî zevkleri ile bezemiş, bu sayede de sanat dünyasına fevkalâde güzel, hünerli ve zevkli eserler sunmuşlardır.

Tespihin Budizmle doğduğu ve yayıldığı kabul edilir. Budist dünyada tespihler 108, Katoliklerde 150 tanelidir. Avrupa dillerinde de tespih sözcüğünün Latince rosarium (İngilizce rosary) gül bahçesi'nden geldiği düşünülmektedir. İngilizce prayer (dua) sözcüğü biddan (dilemek) kökünden gelirken, bead (boncuk) sözcüğü de aynı kökten gelmektedir. (Emiroğlu, Kudret, Gündelik Hayatımızın Tarihi, 57, Dost Kitabevi Yay., Ankara-2002.)

Dini bir terim olarak tespih; "Allah Teâlâ'yı tenzih etmek, yani en kutsî zatını inanç, söz ve amel bakımından layık olmayan her türlü kusurlardan uzak tutmaktır." (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1/301.)

Tespih, "Sübhanallah" kelimesini söyleyerek Allah'a tazim etmektir. Bu itibarla, sayı ile ibadet sözlerini tekrar etmek için Hristiyan ve Müslümanlar tarafından kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de bir kulluk vazifesi olarak "tespih" sık sık hatırlatılmaktadır. Aslında Allah'ı tespih ve zikir eden sadece insanlar değildir. Bütün mahlukat, melekler O'nu gece gündüz tespih eder. Kur'an'da kâinattaki bütün varlıkların Allah'a hamd, tespih ve ibadet ettikleri ısrarla belirtilmektedir. (Hadid, 1; İsra, 44.) Bütün bu ibadetler bir nevi tespihtir. Namazlardan sonra 33'er defa "Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahüekber" şeklindeki tespih gelemiş, bunların sayısını unutmamak için ipe dizilmiş tanelerine de "tespih" adı verilmiştir.

İslâm âlimleri de tespihi kullanmışlardır. Cüneyd-i Bağdâdî tespih hakkında: "Beni Allah Teâlâ'ya yaklaştıran bu nesneyi terk edemem" buyurarak, ölüm döşeginde dahi tespihi elinden bırakmamıştır.

Rasûlullah (s.a.s.) yanında oturanlara; "sizden birinizin bin sevap kazanmaya gücü yetmez mi?"

buyurdu. Bunun üzerine yanında oturanlardan biri Rasul-i Ekrem'e; "herhangi biriniz bin sevabı nasıl kazanacak?" diye sordu. Rasul-i Ekrem: "Herhangi biriniz yüz kere "sübhane'llah (Allah'ı tenzih ederim) der, kendisine (bu sebeple) bin sevap yazılır ve bin günahı kaldırılır" buyurdu. (Sünen-i Tirmizi Terc., 6/78, Dua, bab: 59, hadis no: 3692; Buhari, Tecrid, 12/352, hadis no: 2159.)

Ebu Hüreyre (r.a.)'den Nebi (s.a.s.)'nin şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "İki kelime (iki cümle) vardır ki, onlar Rahman (olan Allah)'a sevgili, dile hafif, mizanda da ağırdır. (Bu mübarek cümleler): "Sübhane'llah ve bihamdihi sübhane'llah" dir ki, Allah'ı tespih ve hamd ederim. Yine büyük olan Allah'ı tekrar tespih ederim" demektir. (Buhari, Tecrid, 12/429, hadis no: 2189.)

Başka bir hadiste: "Size tespih, tehlil, takdis, tekbir çekmenizi tavsiye ederim. Bunları parmaklarla sayın. Zira parmaklar (Kıyamet günü nelerde kullanıldıklarından) suale maruz kalacaklar ve konuşturulacaklardır." Buyrulmaktadır. (Canan, Prof. Dr. İbrahim, Kütüb-i Sitte, 7/121, Akçağ Yay., Ankara-1988.)

Bu hadiste, tesbihatin sayımında parmakları kullanmanın önemine dikkat çekilmektedir. Zira Rasulullah (s.a.s.) parmakların sorumluluğunu, konuşturulacağını belirterek, sayının onlarla yapılmasını istemiştir. Tesbihatin sayımı parmakla yapılabiliyor, karıştırmadan, eksik veya fazla sayımdan emin olunabiliyorsa efdal olanı parmağı kullanmaktır. Ama bundan endişe eden kimse tespih gibi başka bir şey kullanır. (Kütüb-i Sitte, 7/122.)

İşte tespihin başlangıcı ve tespih sanatı, Peygamberimizin tespihle ilgili takriri sünnetine uyularak başlanmış ve zamanla gelişmiştir. Özellikle Osmanlılar döneminde daha da gelişerek 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır.

Sanat eseri olarak tespih; nadir ve güzel taşlardan veya rengi ve kokusu güzel ağaçlardan yapılmış ortası delik ufak toparlakların bir ipliğe dizilerek unsurların birleştirilmesi suretiyle yapılan dizgidir. (Arseven, Celâl Esad, Sanat Ansikl., 4/1973, MEB. Yay., İstanbul-1983.)

Hiç tereddüt etmeden ve övünerek söyleyebiliriz ki, İslâm dünyasının en güzel tespihleri İstanbul'da yapılmıştır. Buradan imparatorluğun her tarafına ve

özellikle her sene hac mevsiminde Kâbe'ye gönderilmiştir. Müslüman dünyasında hemen her yerde, örneğin Semerkant, Buhara ve İran'da da tespih işçiliği gelişmişse de bunlar daha çok kullandıkları maddeler yönünden ün yapmışlardır.

Yazık ki bu çok değerli Türk el sanatı 1920'lerden sonra kaybolmaya yüz tutmuştur. Günümüzde İstanbul'da Çarşı içinde, Ankara'da ve diğer birkaç şehirde çalışan ustalar, birkaç amatör sanatkardan başka pek kimse kalmamıştır. Halbuki çok yakın denilecek bir geçmişte, 19. yüzyılın sonlarında Kapalıçarşı çevresinde 300'den fazla tespih tezgâhının çalıştığı bilinmektedir.

Tespihçilikte kullanılan özel torna, pek eski tarihlerden beri kullanılan ve kemane ile çalıştırılan ilkel torna aletlerinin değişik bir şekliydi. Türk tespihçi ustaları bu çok ilkel tornalarda en büyük ustalıklarını göstermişler ve dünyanın en zarif tespihlerini yapmışlardır. Bu tornalarda ayrıca sigara ağızlıkları, kolyeler, kehribar veya mercandan çubuk ya da nargile marpuç ağızlıkları yapılmıştır.

Tespihçilik, büyük dikkat ve çok ustalık isteyen bir sanattır. Tespihler çeşitli parçalardan yapılmıştır. Değişik isim ve fonksiyonları olan bu parçaların yapılışında, tespihçi ustasının mahareti ve sanatı belirir. Bu parçaları sırası ile tanıyalım:

Tane'ler; İbadette aslında 99'luk tespihler kullanılırsa da taşıma zorluğu ve fazla yer tuttuğu düşünülerek 33'lük tespihlere daha çok rağbet edilmiştir. Eskiden tekke, dergâh, ibadethanelerde, dervişlerin zikir için kullandıkları 500 hatta 1000 taneli tespihler de vardır. Bunlar bazen sandukalar üzerine konurdu.

Taneler, değişik şekillerde yapılmıştır. Tam to-

parlak (kürevi), yassıca toparlak, beyzî, yarım beyzî, yumurta, şalgamî, armudî, servi, üstüvane gibi. Taneleri çok küçük olanlara kadın tespihi denir. Taneler üzerinde bazen kalem oyması motifler vardır.

Her 33 tanede bir konmuş bulunan ve tane dizisinin dışına doğru sarkan çeşitli şekillerde, bazen üzerinde hareketli halkalar da bulunan iki adet **nişane** vardır. Bunlara **durak** da denir. 33'lü tespihlerde nişane yoktur. Sadece pul denilen küçük, yassı, mercimeğe benzer iki parça vardır. Gerek 33 gerekse 99'lü tespihlerde imameden itibaren her iki tarafta 7. taneden, bazen 5. den sonra konan pullar, duaların sayısını tespit etmeye yarar.

Böylece dizilmiş olan tane, nişane ve pullar iki uç halinde bir araya gelerek iplikler imame'den geçirilir.

İmame, tespihçi ustasının sanat gücünü gösteren en önemli parçalardan biridir. Genellikle 3-6 santim boyunda çok zarif olarak yapılmış bir parçadır. Türk ustalarının yaptıkları imameler dünyada en güzel olanlardır. Bazen (özellikle sert maddelerden yapılanlarda) imamenin alt ucuna yakın boğum üzerinde torna sırasında yapılmış hareketli bir halka da bulunur.

Klâsik ağaç tespihlerde imameden sonra ipekten örülmüş bir **püskül** ya da 8-20 cm. boyunda bükme veya çerkez kaytanı şeklinde örülmüş bir kordon **kamçı** vardır. Tespihçiler tarafından bu kordon üzerine küçük taneler veya kendilerini belirten şekilde torna edilmiş küçük parçalar dizilmiştir. Kordon'un en üst ucuna yine tespihçi ustasının zevkine göre yapılmış bir parça bulunur. Bazen üzerinde hareketli halkalar da olan bu parçaya **tepelik** veya **hâtime** adı verilir. Tepeliğin en üst ucuna çivi adı verilen bir parça girer. Kordonun ucu çiviye bağlanarak tepeliğe sıkıştırılır. Çivi hem tespihin dizilmesini tamamlar hem de tepelik parçasının en üst şekline kalıplanır.

Türk sanatkarlarının yapmış oldukları tespihleri kullandıkları maddelere göre şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Mücevher tespihler

Bunlar, taneleri çok değerli taşlardan yapılmış

nişane ve imameleri yine çok değerli taşlarla bezenmiş tespihlerdir. Tespihçilik sanatından fazla mücevher değerleri çok yüksektir. Bunların yapımında elmas, zümrüt, yakut, zebercet, şebçerağ, firuze, lâcivert(lâcivert, esasında taşın ismidir. Sonraları renk olarak yayılmıştır), altın kullanılmıştır. Zamanın padişahları, sadrazam veya büyük zenginlerine ait olan bu çok değerli tespihlerden malesef sadece hikâyeleri intikal etmiştir. Bunlar arasında Sokullu Mehmet Paşa'nın tamamı elmadan yapılmış ve bir rivayete göre 99'lü, bir başka deyişe göre de 33'lü olan meşhur tespih yangından kurtarılamamıştır.

Yine Üçüncü Selim'in zümrüt ve incilerden yapılmış 99'lük tespihi bilinmektedir. Zümrüde benzeren fakat daha açık renkli ve daha saydam olan zebercet, Osmanlı Türklerince çok sevilirdi.

Murassa tespihler

Bunlar genellikle yarı kıymetli taşlardan yapılmıştır. İmame, nişane ve tepelikleri altın ya da gümüşten olup, üzerleri elmas, zümrüt, yakut, firuze vesaire gibi kıymetli taşlarla bezenmiş tespihlerdir. Bunlardan zamanımızda bazı koleksiyonlarda örnekleri mevcuttur.

Madeni (yarı kıymetli taşlar) veya hayvani kökenli tespihler

Koleksiyonlarda en çok bu tespihlere rastlanır. Sert olan taşlar çarkta traş edilerek ve elmas tozu ile perdelanarak yapılmıştır. Daha yumuşak olanlar tespihçi tornalarında çekilmiştir.

Akik cinsleri; kırmızı veya akik, damarlı akik veya mühre taşı, alaca akik, yeşime benzeyen donuk akik, sırmalı akik, kan taşı, Mısır necefı.

Şahmaksut; sarı ve filizi olur. Yeşili değerlidir.

Şiraz taşı; beyaz üzerine mavi menevişlidir.

Yeşim; yağmur taşı veya sevda taşı da denir.

Necef; genellikle fasetalı taneler şeklinde işlenir. Dokunulduğu zaman soğuktur.

Lüle taşı veya Eskişehir taşı; yumuşak ve beyazdır. Kullandıkça sararır.

Yüzsürü; siyah Erzurum Oltu taşı üzerine gümüş

savat yapılmıştır.

Kehribar cinsleri; limonî, sarı, buzlu, siyah, kırmızı Hond kehribarı, kedi gözü, sıkma kehribar.

Bağa; deniz kaplumbağası kabuğu.

Mercan; kırmızı ve beyaz renkleri vardır. Koyu kırmızı rengi makbuldür.

Fildişi; Hindistan fildişi hafif sarımsıdır. Afrika fillerinin dişi ise süt beyazdır ve çok değerlidir.

Zegerdan; Gergedan boynuzundan yapılan bu tespih çok değerlidir.

Som; Deniz Fili veya Mors denilen balığın dişinden yapılmıştır. "Naka" da denir.

Sedef; işçiliği çok güç bir tespihtir. İri taneli olanları daha değerlidir.

Amber; Kaşalot balığının bağırsağından çıkan bu madde çok güzel kokuludur. Siyah ve beyaz şekilleri vardır. Günümüzde bakalit ve çeşitli plastik maddelerden yapılan tespihler değerli sayılmazlar.

Ağaç ve meyvelerden yapılan tespihler

Türk ustaları yerli ve yabancı ağaçlarla bunların bazılarının meyvelerini tespih yapımında büyük ustalıklarla kullanmışlardır. Aslında en kıymetli tespihler de bunlardır. Sert ağaçtan olanları makbuldür.

Pelesent, Abanoz, Düvidarî, Yılanağacı, Kanağacı, Afrormazia, Gülağacı, Ödağacı (güzel kokuludur), maverz (zeytuni renkte ve güzel kokuludur), zeytinağacı (Kudüs zeytini makbuldür), Kelenbenk, Nebik (sakızağacı), Yerli gül fidanı ve kökü, Demirhindi, Ardiç (kokuludur), Günlük ve başkaları gibi ağaçlar kullanılmıştır.

Çok aranan tespihlerden biri de Kuka'dır. Esasında üç cinsi vardır. Hakiki kuka tespih düz renktedir ve çok iyi cila alır. Benekli kuka ve sırcalı kuka denen diğer iki cins ise Hindistan ceviz ağacının kökünden yapılır.

Genellikle bir tespihin işçilik değerini, bir başka deyişle bunu yapan ustanın maharetini gösteren hususlar şunlardır:

- Taneler gerek enleri gerekse boyları itibarıyla tam eşit olmalıdır.
- Tanelerin şekilleri hep aynı olmalıdır.
- Tanelerin enine ve özellikle boyuna eksenlerinde kaçıklık bulunmamalıdır.
- Delikler ve ortalarındaki kanal mümkün olduğu kadar ince olmalıdır. 19. yüzyılda büyük ustalar tarafından tek kat ibrişime dizilecek incelikte taneler yapıl-

mıştır. Ancak bunun bir mahzuru da, ibrişimin kolaylıkla koparak bu değerli tespihlerin ziyan olmalarıdır.

Nişaneler, imame, tepelik zarif ve ince hatlarla yapılmış olmalıdır. Bunların ucunda torna'nın punto izleri bulunmamalıdır. Bu parçaların torna edilişi sırasında yine parçadan çıkarılarak meydana getirilen hareketli halkalar tespihçi ustasının değerini gösteren işaretlerden biridir. (Gorbon, Prof. Dr. Bedii, Türk Tespihçilik Sanatı, Türkiye, sayı: 31, sayfa: 1-6, Haziran-1980.)

Erzurumlu Mehmet Efendi: "Bir sene zarfında ancak bir 99'luk tespih yaparım, yüz altına satarım" demiştir. Tespihlerin ilk 33'üne "Sübhanallah", ikinci 33'üne "Elhamdülillah", üçüncüsüne de "Allahüekber" yazılı ve duraklarına, imamesine de ara duaları kazınır. Bu oldukça ince bir sanat ise de, siyah kehrüba (Erzurum taşı) nispeten yumuşak bir madde olduğundan böyle bir tespih bir senede ancak yapılabilir. Yeşim gibi sert bir taş ise, ancak on senede meydana gelebilir. (Büngül, Nurettin Rüştü, Eski Eserler Ansikl. 2/90, Tercüman 1001 Temel Eser.)

Makalemizi, tespihi bir başka açıdan değerlendiren İtalyan bilim adamlarının biyolojik ve psikolojik tahlilleriyle noktalıyorum.

İtalyan bilim adamları; tespih çekip dua etmenin kalp ve akciğeri kuvvetlendirdiğini söylemektedirler. İbadetin eşit ve dengeli bir şekilde nefes vermeyi sağladığını ve bunun kan dolaşımı için mükemmel bir egzersiz olduğunu belirten İtalyan bilim adamları, 23 sağlıklı kişi ile bu konuda test yapmışlardır. Ezbere okunan duada, nefes alma frekansının dakikada altıya indiğini tespit eden Pavia Üniversitesi'nden Dr. Luciano Bernardi, bu değerlin kalp atışları ve sinir sistemi ile çok iyi uyum gösterdiğini vurgulamıştır. Uzmanlar, dikkat yeteneği ve iç barışı koruyan dua etmenin, hayatın kalitesini artırdığına da dikkat çekmişlerdir. (Tespih Çekip Dua Etmek Kalbe Doping, Akşam, 25 Aralık 2001.)

Feyizli ve Bereketli Gece

Kadir Gecesi

Şükrü Özbuğday

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

*"Hakk'ın en şa'şaalı nûru tecelli etti,
Doğdu Kur'an güneşi, leyle-i fetret bitti."*

21 Kasım Cuma günü-
nü 22 Kasım Cumartesi gün-
üne bağlayan gece Kadir
Gecesi'dir.

Ramazan Ayı'nın yirmi
yedinci gecesi İslâm âle-
minde "Kadir Gecesi" ola-
rak bilinir ve kutlanır. Çün-
kü bu gece hayırlarla dolu
olayların meydana geldiği
bir gecedir.

Kadir Gecesi, gecelerin
en feyizlisi ve bereketlisidir.
Bu gece, çok değerli ve
müstesnâ bir gece oldu-
ğundan Kur'an-ı Kerim'de
müstakil bir sûre ile şerefi

yükseltilmiş, doksanyedinci sûre olan "Kadir
Sûresi" buna tahsis edilmiştir. Bu sûrede gece
ile ilgili olarak şöyle buyrulur:

"Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir Gece-
si'nde indirdik. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu
sen ne bileceksin? Kadir gecesi bin aydan daha
hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrâil) o gecede,
Rab'lerinin izniyle her türlü iş için iner de iner.
O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esen-
liktir." (Kadir, 1-5)

Yukarıdaki âyetlerden de anlaşılacağı üzere,
insanlara dünya ve ahirette mutlu olmanın yol-

larını gösteren, beşeriyeti ka-
ranlıklardan çıkarıp, aydınlığa
kavuşturan kutsal kitabımız
Kur'an-ı Kerim, Ramazan ayın-
da Kadir Gecesi'nde inmiştir.
Kur'an-ı Kerim gibi, insanlık için
bir hidayet rehberi olan yüce ki-
tabın böyle bir gecede inmesi
ona çok büyük bir şeref kazan-
dırmış, kadrini yüceltmıştır. Şâir
bunu ne güzel ifade eder:

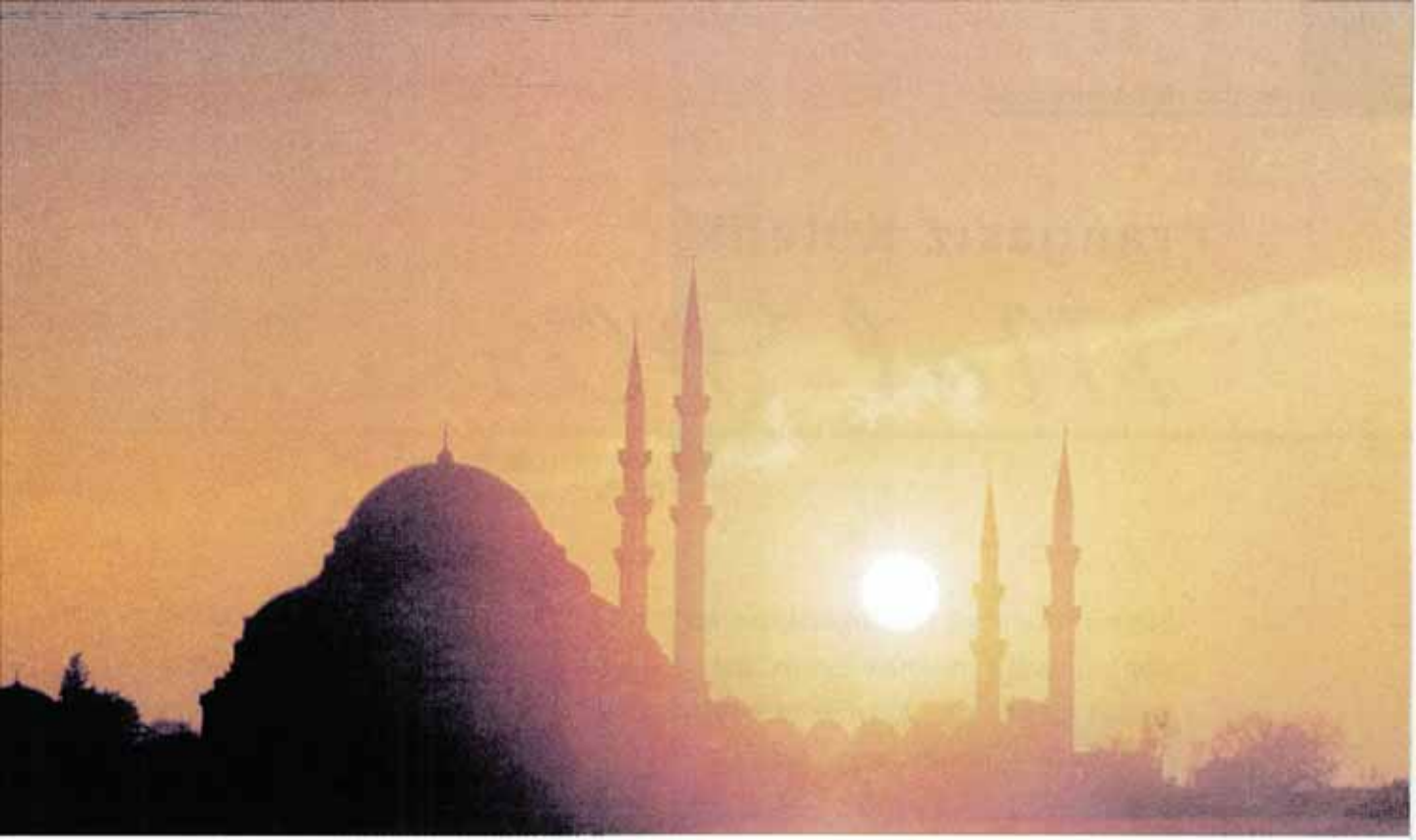
Hakk'ın en şa'şaalı nûru te-
celli etti,

Doğdu Kur'an güneşi, leyle-
i fetret bitti.

Kur'an-ı Kerim'in bu gecede
inmesi, bu gecenin bin aydan

daha hayırlı olması, Cenab-ı Hakk'ın, ezelde
takdir ettiği şeylerden bir yıllık olayların, ana ki-
taptan alınarak, görevli meleklerle bildirdiği ge-
ce olması sebebiyle de Kadir Gecesi üstün bir
değer taşımaktadır. Büyük melek Cebrail
(a.s.)'ın, diğer meleklerle bu gece yeryüzüne
inerek Allah'a ibâdet eden kulları selamlamala-
rı ve bu gecenin tan yeri ağarana kadar selâm
ve esenlik olması da ilâhî rahmetin çok güzel
bir tecellisidir.

Buhârî'nin pek çok rivayetine göre, Kadir
Gecesi'nin Ramazan'ın son on gecesinden bi-

rinde olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) Ramazan'ın son on gününde, her zamankinden daha fazla ibâdet eder, âile fertlerini de ibâdet için uyandırır-
dı. (Bkz. Buhârî, Fadl-u Leyleti'l-Kadr, 3) Bu arada Peygamberimizin rastladığı Kadir geceleri hakkındaki rivâyetler arasında yirmiyedinci geceye ait olan rivâyet, âlimlerin çoğunluğu tarafından tercih edilerek, bu gece Kadir Gecesi olarak kutlanagelmıştır.

Bin aydan daha hayırlı olduğu açıkça bildirilen bu gece, bizim için Yüce Allah'ın bir lütfudur. Hiç şüphesiz Kadir Gecesi'ne yetişmek, biz mü'minler için büyük bir mutluluk olduğu gibi en iyi şekilde değerlendirilmesi gereken bir fırsattır. Kadir Gecesi'nin ibâdetle geçirilmesi büyük bir kazançtır. Çünkü bu gecede yapılan ibâdet bin ayda yapılan ibâdetten daha hayırlıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) gece ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Kim faziletine inanarak ve sevabını umarak Kadir Gecesi'ni ibâdetle geçirse, geçmiş günahları bağışlanır." (Buhârî, Tera-
vih, 2; Müslim, Salât, 25)

Kadir Gecesi'ne mahsus bir ibâdet yoktur. Ancak bu gecenin; namaz kılmak, Kur'an-ı Kerim okumak tevbe ve istiğfarda bulunmak, dua etmek suretiyle ihyâ edilmesi uygun olur. Üze-

rinde namaz borcu olanlar -hiç olmazsa bir günlük- kaza namazı kılabilirler. Böylece, hem namaz borçlarından bir kısmını ödemiş, hem de geceyi ihyâ etmiş olurlar. Namaz borcu olmayanların ise nâfile namaz kılmaları, sevap kazanmaya ve geceyi değerlendirmeye vesile olur.

Kur'an-ı Kerim'in yeryüzüne inmeye başladığı bu gecede bol bol Kur'an-ı Kerim okumak da, bu yüce kitabın şefaatçi olmasına sebep olabilir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyururlar: "Kur'an okuyunuz, çünkü o, kıyamet gününde okuyana şefaatçi olarak gelir." (Müslim, Misâfirin, 252)

Ayrıca bu gecede okunabilecek bir duâyı da Peygamberimiz (s.a.s.), eşi Hz. Âişe (r.a.)'ye öğretmiştir. Hz. Âişe (r.a.), bunu şöyle anlatır:

Hz. Peygamber'e dedim ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü, Kadir Gecesi'ne rastlasam nasıl duâ edeyim?"

Peygamberimiz (s.a.s.):

- "Allah'ım sen affedicisin, affetmeyi seversin, beni de affet" diye duâ et buyurdu." (Tirmizi, Deavât, 85)

Değerli okurlarımızın Kadir Gecesi'ni tebrik eder, hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan dilerim.

Prangasız Kölelik

Mal Hırsı

Doç. Dr. Halil Altuntaş
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İslâm'ın dünyaya ve dünyalıklara karşı takındığı ve gönül erbabının "zühd" diye nitelediği mesafeli tutum, asla çalışıp kazanmanın karşısında değildir. Çalışıp kazanarak "dünyayı imar ederken", gönül dünyasının harap edilmesine karşı bir tutumdur zühd hali.

"Tüccar fiyatları nasıl indirir; nasıl yağı, arpa-yı azaltır!"

Bize pek tanidik gelen bu yakınma aslında dört bin yıl önce yaşamış Sümerli bir kadına aittir. Kadın, müşteri çekmek için fiyatları indiren, buna karşılık sattığı malı eksik vererek, yaptığı indirimi yine müşterisinden çıkaran tüccardan şikâyetçidir. Bir Sümer "ilâhi"sindeki şu ifadeler de bir tüccarı nitelemektedir: "Büyük ağırlık yerine küçük ağırlığı koyar, büyük uzunluk ölçüsü yerine küçük uzunluk ölçüsünü koyar."

Kral Ur-Naum, bu tür şikâyetleri önlemek için çıkardığı bir kanunla ölçü ve tartı birimlerini standardize etmemeye çalışmıştır. Anlaşılan o ki, kralın bu düzenlemesi yeterince etkili olabilmüş değildir. (Ebu Davud, Büyu', 52)

Yukarıdaki bilgilerle bize veren Kramer, ilk "hasta" toplum diye nitelediği Sümer toplumdaki ekonomik çöküşün sebeplerini açıklarken, "Gerek modern dünyada, gerek Sümer'de bir ekonomik afet de tüccarların aldatmasıdır" demektedir. (Tarih Sümer'de Başlar, Terc. Muazzez İlmiye Çığ, Türk Tarih Kurumu y. Ankara, 1990, s.206) Bu noktada insan, Hz. Peygamber'in, "Bizi aldatan bizden değildir" şeklindeki uyarısında, maddi ve ekonomik olan bir işlemi nasıl olup da iman düzlemi içinde ele aldığını anlayabilmektedir.

İnsanın "iktidar" peşinde olmasının temel sebeplerinden biri, bel ki de en önde geleni bağımsız davranabilme arzusudur. Güçlü olma isteği, aslında başkalarına hükmetme isteğinin bir yansımasıdır. Bu istek ise insanın temelde zayıf bir varlık (Nisa, 28) oluşunun sonucudur. En çok değer verdiği hürriyeti, bu zayıflığı sebebiyle daima tehdit altındadır, o yüzden de savunma ihtiyacı duymaktadır. İşte tahakküm, bu savunma ihtiyacını karşılamanın bir yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsana bu imkânı sağlayan temel araç ise maddi imkânlar, yani ekonomik güçtür. Bu sebeple insan ekonomik imkânlarla sahip olmayı, hep hayatının öncelikli hedefleri arasına koyma eğilimindedir. Kur'an, insanın bu eğilimine çok ince bir edebi üslûpla vurgu yapmaktadır:

"Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar, ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler inana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır." (Âi-lmrân, 14)

Ayette geçen kadın kelimesi, cinsel arzuyu sembolize eder. Bu hem erkekler ve hem de kadınlar için geçerlidir. Cinsel arzu, neslin devamını sağlayan çocukların varlığının pratik sebebidir. Bu bağlamda kadınlar (ya da cinsel istek)

ve çocuklar neslin devamı düzleminde birleşmektedirler. Bunlardan sonra zikredilen "altın", "gümüş", "atlar", "davarlar" ve "ekinler" ise birey hayatının devamını doğrudan ya da dolaylı olarak sağlayan ekonomik değerleri sembolize ederler. Bireyin hayatta kalmasını sağlayan unsurların, neslin devamını sağlayan unsurlara göre daha geniş bir detay yelpazesi içinde verilmiş olmasına şaşmamak gerekir. Zira bu durum pratik bir durumu yansıtmaktadır. İnsan,

sahip olunan her şeyin geçici olduğu gerçeğini unutturmamalıdır. Gerçek güzellik, ebedilik yurdu olan ahirette ve Allah katında olacaktır. Ancak bu hedefe ulaşabilmek için geçilecek vadiler, aşılabacak tepeler, yaşanacak imtihanlar vardır. Sınırsız arzuların hepsinin gerçekleşmesini beklememelidir. Çeşitli korku ve endişelerle, hatta açlık ve kıtlıkla karşı karşıya kalınabileceği unutulmamalıdır. (Bakara, 155) Yaratıcı kudretin insandan beklediği tutum budur. Ancak

hem cinsel arzu duyduğu eşinin, hem çocuklarının, hem de kendinin hayatta kalmasını sağlamak zorundadır. İşte bu sorumluluğu onun dikkatini maddi imkânlar, ekonomik güç sağlayacağı kaynaklara yöneltmektedir. Ayetin genel üslûbu bize, insandaki, ekonomik güç kaynaklarına ulaşma eğiliminin doğuştan getirilen bir özellik olduğunu da anlatır gibidir. İnsanın sahip olmak istediği imkânların ve güzelliklerin, birer geçim aracı olduklarının vurgulanması dikkatleri bu yöne çekmektedir. Fakat bu imkânlar, bu güzellikler insana dünyanın ve orada

yine de insan o büyük yanılgıyı yaşar ve "malının kendisini ebedileştirdiğini sanır" (Hümeze, 3) Kur'an bu yanlış anlayışın çıkmaz yol olduğunu Ebû Leheb örneği üzerinden gözler önüne şöyle sermektedir: "Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı." (Tebbet, 2)

Her şeyin belli bir ömür sürecine tabi olduğu apaçık gözler önünde iken insan bir şekilde, dünyada ebedi kalma arzusunu her zaman taşımıştır. Ahiret inancı filtresinden geçirilmeyen bu arzu ve onu besleyen duygular, sonunda koyu bir materyalist anlayışa dönüşür. İşte bu

nokta ekonomik gücün "kudret" gösterisine dönüştüğü noktadır. Hûd (a.s) un, iman çağrısını reddeden Âd kavmine yönelik şu ifadeleri böyle bir oluşumu gözler önüne sermektedir: "Siz her yüksek tepeye bir alâmet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedi yaşamak ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladığınız zaman zorbaca yakalıyorsunuz?" (Şuarâ, 128-130) Kur'anın "dünyaya saplanıp kalmak" (A'râf, 175) diye nitelediği bu tutum, insanlar katında dünya ahiret dengesini kurmaya çalışan peygamberlerin karşısına dikilen başlıca engellerden biri olmuştur. Haklı olmanın, güçlü/zengin olmakla eşdeğer görülmesi, insan yapısının genel eğiliminin bir göstergesi gibidir. Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'i inkâr bağlamında, "O'na bir hazine indirilseydi veya-onunla beraber bir melek gel-

seydi ya!" (Hûd, 12) ve "yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı" (Furkân, 8) şeklindeki ifadeleri bu yaklaşımı sergilemektedir.

Kur'an'ın, insandaki maddeye meyyal eğilimi törpüleyip dengeleyici düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemelerin temelinde, eldeki ekonomik değerlerin başkaları ile paylaşılması prensibi yatmaktadır. Bu yönde gerçekleştirilecek uygulamalar, insanın madde ve dünyalık konusundaki hırsının kırılması, söz konusu hırsın yapıcı bir duygu ve enerjiye dönüşmesini sağlayacaktır. Kur'an'ın gündeme getirdiği bu paylaşımı gerçekleştirme konusunda sergilenecek ihmal ya da ilgisizliği Yaratıcı kudret ciddi bir suç olarak belirler. Mal ve servet hırsını temsil eden "altın ve gümüş yığıcılığı"nı şiddetle reddeder: "Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele." (Tevbe, 34)

Ekonomik hayatta çok önemli yeri olan parayı insanlığın en büyük buluşlarından biri olarak nitelersek hata yapmış olmayız. Değer ölçüsü, mübadele aracı, servet biriktirme ve borç ödeme aracı olmak gibi önemli işlevleri yürütmesi bakımından para medeniyetin oluşmasında temel etkenlerden biridir.

"Para" denince, onu temsil eden kâğıtlar üzerinden yapılan yolsuzlukları hatırlamadan edemiyoruz. Para olmasaydı, "sahte para" diye bir kavram olmayacaktı, kalpazanlık olmayacaktı. Yine meselâ, banka soygunundan söz edilemeyecekti. Bunun gibi paranın konu olduğu birçok sahtekârlık da olmayacaktı. Acaba, parayı icat ettikleri söylenen Fenike'liler yanlış mı yaptılar?

Şu bir gerçektir ki, para daima pasiftir ve bir araç olmaktan öteye geçmemektedir. Kalpazanlık, soygun vs. varsa bu, paranın değil, insanın "marifet"idir. Sakıncalı olan para değil, para hırsıyla yanlışa başvuranlardır. Gerçekte sahte paralar yok, onları yapan "sahte" insanlar vardır. Soyulan banka yok, insanlığına aykırı insan vardır. Hırslarını başıboş bırakan insan, kendini maddeye, maddeyi temsil eden paraya gö-

nüllü bir köle haline sokabilmektedir. Tarihi dönem içinde Yahudilerin mabet için yarım sekil (iki dinar) değerinde vergi vermeleri zorunluydu. Putperestliğin işaretlerini taşıyan Roma parasını bu vergiyi ödemekte kullanmak yasaktı. Onun için, bu parayı özel bir akçeyle değiştirmek gerekiyordu. Ne var ki para bozan kişiler bu iş için fahiş ücret alırlardı. Allah'ın evinin kapısında paraya kulluk, para kazanma hırsını bütün insanı değerlerin üzerinde tutmak... İşte Hz. Peygamber, "dinar ve dirheme (altın ve gümüş paraya) tapan kimse helâk olsun" (Buhârî, Cihad, 70) hadisi ile bu yaklaşımı hedef almıştır. Hadisin, "Dinar ve dirheme (altın ve gümüş paraya) tapan kimse lânete uğramıştır" şeklindeki rivayeti de aynı vurguyu yapmaktadır. Burada altın ve gümüşün vurgulaması, bunları dünyevi serveti temsil etmeleri sebebiyledir. Malı gerektiği şart ve ölçüler dahilinde başkalarıyla paylaşmadan hep biriktirmeyi düşünmek, mal ve para sevgisini Allah, peygamber ve insan sevgisinin önüne geçirmek Hz. Peygamber'in değerlendirmesi ile paraya ve mala tapmak demektir. Çünkü "bir şeyi aşırı sevmek gözü kör eder" (Ebû Davûd, Edeb, 117) Parayı taparcasına sevenlerin bir çok değeri hiçe sayması bundandır.

Para ve ekonomik güç hırsının organize toplum düzeyinde düzenli bir politika haline gelmesi, işin olumsuzluğunu daha da büyük boyutlara ulaştırmaktadır. Dünyanın pek çok yerinde, tabiatın, çevrenin tahrip edilmiş olması, bu yanlış politikaların sonucudur. Bir poster görmüştüm. Milli kıyafeti içinde, büyükçe bir kayanın üzerinde gururla dimdik duran Kızılderili kadın kolunu bir mızrak gibi uzatmış, parmağı ile hayali muhataplarına işaret ederek şöyle diyordu:

"Ancak son ağaç kesildiği zaman,

"Ancak son nehir zehirlendiği zaman,

"Ancak son balık avlandığı zaman,

"İşte ancak o zaman paranın yenilemeyeceğini anlayacaksınız."

Uçakta göğe doğru yükselen, yeryüzünden uzaklaşan insanın gözünde dünya gittikçe kü-

çülüyor, bir an geliyor, yeryüzü tamamen yok oluyor. İşte bu noktada yeryüzündeki kavgaların, itişme ve kakışmaların, savaşların, yağma ve talanların, işgallerin; bunların arkasında yatan hırs ve arzuların ne kadar anlamsız olduğunu hissetmeden, düşünmeden edemiyor insan. Dikkat çeken şu ki, bu duygu ve düşünceler, insanın kendisini fiziki olarak maddi çevreden, mal ve para hırsının hakim olduğu yeryüzünden koparabildiği, araya mesafe koyabildiği yerde gerçekleşiyor. İşte Allah dostları, bu mesafeli duruşu, fizik dünyadan çok gönül, düşünce ve davranış dünyasında gerçekleştirebilen seçkin insanlardır. Dünyanın, mal ve paranın esiri olmak değil, efendisi olmak onların dünya görüşü olmuştur. Bu yoldaki rehberleri ise Hz. Peygamberin dile getirdiği şu gerçektir: "Dünyalıklara gönülden bağlanma ki seni Allah sevsin, insanların elindekilerde gözün olmasın ki seni insanlar sevsin." (İbn-i Mâce, Zühd, 1) Kendisine vasiyet yolu ile yüklü miktarda altın intikal eden ünlü filozof Sokrat, "Ey para! İşte seni batırıyorum ki benim ruhumu batırmayasın" diyerek bütün altınları teker teker denize atmıştı.

Şüphesiz bu, dünya karşısında takınılacak dengeli tavrın bir ifadesidir. Kur'an'ın açık bir talebi olan "dünyanın iman" işlemi, ancak bu dengeyi koruyarak çok çalışmakla mümkündür. İslâm'ın dünyaya ve dünyalıklara karşı takındığı ve gönül erbabının "zühd" diye nitelediği mesafeli tutum, asla çalışıp kazanmanın karşısında değildir. Çalışıp kazanarak "dünyayı imar ederken", gönül dünyasının harap edilmesine karşı bir tutumdur zühd hali.

Mal ve paraya karşı duyulan eğilim oluruna bırakılacak olursa varılacak nokta, mal ve paranın esiri ve kulu olmaktır. Mevlânâ'nın benzetmesi ile; insanın mal ile olan ilişkisi, kayıkla denizin ilişkisi gibidir. Nasıl, kayık suyun üstünde durunca yüzer, suyu içine alınca batarsa, insan da malı ayağının altına alırsa yaşar, mal sevgisini içine yerleştirirse batar, helâk olur. (Mesnevî, TrcS. İzbudak, I.79)

Prangalı olmamak, hürriyetin yalnızca bir boyutu ve dış yüzeyidir. Gerçek hürriyet, para ve mal hırsının esiri olmamaktan geçiyor.

SORUN SÖYLEYELİM

Hazırlayan: Dini Soruları
Cevaplandırma Komisyonu

Mesleği gereği sürekli olarak yolcu olan kişi namaz ve oruç ibadetlerini nasıl yerine getirebilir?

İslâm dini Ramazan ayında oruç tutamayan hasta ve yolcuların sonradan kaza etmelerini emreder. Mazeret devam ettiği sürece ruhsat da devam eder. Sürekli mazereti bulunan kişiler, mazeretleri ortadan kalkınca, zamanında tutamadıkları Ramazan oruçlarını kaza ederler. Kur'an-ı Kerim'de;

"... Kim de hasta veya yolcu olursa, (oruç) tutmadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun." buyurulmaktadır. (Bakara, 185)

Namaz yolculuk sebebiyle kazaya bırakılamaz. Ancak seferi sayıldığı sürece dört rek'atlı farz namazlar iki rek'at olarak kılınır. Devamlı olarak uzun yola giden kaptan ve sürücülerin durumu da aynıdır.

İğne ve serum orucu bozar mı?

Dinimiz, hasta olan ve tedavi sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamlarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedavisi devam eden kimseler, sağlıklarına kavuşup, tedavileri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına başka bir engelleri de bulunmuyorsa, iğnelerini iftardan sonra yaptırmaları yerinde olur. Bu imkâna sahip olmayanlar, tedavi ve aşı amaçlı iğne yaptırabilirler; oruçları bozulmaz. Ancak, oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri yaptırmak, damardan serum ve kan almakla oruç bozulur. Daha sonra bu oruç kaza edilir.

Astım hastalarının ağızlarına püskürttükleri sprey orucu bozar mı?

Sprey kullanmak zorunda olan astımlı hasta, Ramazan orucunu tutmayıp, tutamadığı günler sayısınca fidye verebilir. İleride sağlığına kavuşursa, fidye vermiş olsa da, tutamadığı orucunu kaza eder. Ancak böyle bir kişi oruç tutmak isterse, kullanmak zorunda kaldığı sprey orucunu bozamaz.

Oruçlu kimse diş tedavisi yaptırabilir mi?

Oruçlu bir kimsenin morfinli veya morfinsiz olarak dişlerini tedavi ettirmesi veya çekmesi orucu bozamaz. Ancak tedavi esnasında, kan veya tedavide kullanılan maddelerden herhangi bir şeyin yutulması orucu bozar.

Kan aldirmek orucu bozar mı?

Kan aldirmek orucu bozamaz. Nitekim Hz. Peygamber ihramlı iken ve oruçlu bulunduğu sırada kan aldirmiştir. (Buhari, "Tib", 11, "Sayd", 11, "Savm", 22)

Ayrıca Hz. Peygamber: "Üç şey vardır orucu bozmaz: Kan aldirmek, kusmak, ihtilâm olmak." Buyurmuştur. (Tirmizi, "Savm" 24)

Zekât kimlere farzdır?

Bir kimsenin zekât vermekle mükellef olması için Müslüman, hür, akıllı, bülüğ çağına erişmiş olması; borcundan ve aslı ihtiyaçlarından fazla hakikaten ya da hükmen artıcı, yani kazanç sağlayıcı nitelikte nisap miktan mala sahip olması gerekir.

Nisap ne demektir? Miktarı ne kadardır?

Nisap, zekât, sadaka-i fıtr ve kurban gibi ibadetler için konulan bir zenginlik ölçüsüdür. Nisap, asgarî zenginlik ölçüsü şeklinde de tanımlanabilir. Borcundan ve aslı ihtiyaçlarından fazla olarak bu kadar mala sahip olan kişi dinen zengin sayılır. Böyle bir kişi, zekât veya sadaka alamayacağı gibi; sadaka-i fıtr vermek ve kurban kesmekle de yükümlü olur. Fazla olan bu malın nâmi olması ve üstünden bir yıl geçmesi halinde zekâtının verilmesi gerekir.

Zenginliğin asgarî sınırı olan "nisap" Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Bu asgarî sınırlar, o dönem İslâm toplumunun ortalama hayat standardını ve zenginlik ölçüsünü göstermektedir. Hadislerde belirlenen nisap miktarları şöyle sıralanabilir; 80,18 gr. altın veya bunun tutarında para veya ticaret malı; 40 koyun veya keçi, 30 siğir, 5 deve. Nisap miktarının belirlenmesinde kullanılan bu malların, o dönemin en yaygın zenginlik aracı olduğu açıktır. Nisabın bu mallar üzerinden belirlenmesi, sosyal ve ekonomik şartların fazla değişmediği ileriki dönemlerde de aynen korunmuştur.

Bir zengin vadeli alacağına dair bir senedi fakire zekât olarak verebilir mi?

Zekât gıda ve giyim eşyaları gibi aynı olarak, para, döviz, altın gibi nakdî olarak da verilebilir. Senet ise; bir hakkın, bir malın, ödünç bir paranın kime ait olduğunu belirten, iki veya daha fazla kişi arasında tanzim edilmiş bir belgedir. Dolayısıyla üzerinde yazılı miktardaki parayı temsil etmektedir. Bu nedenle, zekât mükellefi olan bir zengin, vadesinde ödeneceğini kesin olarak bildiği senedi, zekâtına mahsuben fakire ciro edebilir.

Taksitli olarak zekât verilebilir mi?

Asıl olan kişinin üzerine terettüp eden zekâtı ödemesidir. Bu itibarla, zekât bir defada ödenebileceği gibi, taksitle de ödenebilir.

Zekât vermenin belirli bir zamanı var mıdır?

Zekât vermenin belli bir zamanı olmayıp, farz olduğu andan itibaren verilmesi gerekir. Bunun için belli bir ayı veya Ramazanı beklemeye gerek yoktur. Ancak, zekât vermekle yükümlü olanların, yükümlü oldukları andan itibaren en kısa zamanda zekâtlarını vermeleri uygun olur.

Ticaret malının zekâtı neye göre hesaplanır?

Zekât, ileride elde edilmesi muhtemel kârdan değil, mevcut sermayeden ödenmesi gereken mali bir ibadettir. Bu itibarla, ticaret malının zekâtı verilirken, kârsız olarak zekâtının verildiği tarihteki değeri esas alınmalıdır.

Alacakların zekâtı nasıl verilir?

Geri ödeneceği kesin olan alacakların, her yıl alacaklı tarafından zekâtlarının ödenmesi gerekir. Alacak tahsil edilmeden önce zekâtı verilmemişse, tahsil edildikten sonra, geçmiş yıllara ait zekâtlar da ödenmelidir. İnkâr edilen veya geri alınma ihtimali olmayan alacakların her yıl zekâtının verilmesi gerekmez. Şayet böyle bir alacak daha sonra ödenirse, alacaklı bu tarihten itibaren zekât mükellefi olur; geçmiş yıllar için zekât ödemez.

Ziynet eşyasına zekât verilir mi?

Altın ve gümüş dışındaki ziynet eşyaları zekâta tabi değildir. Altın ve gümüşten yapılmış ziynet eşyaları ise, zekât için gerekli diğer şartları taşıdığı takdirde zekâta tabidir. Bu itibarla altından yapılmış ziynet eşyaları, 80.18 gr. veya daha fazla ve üzerinden bir yıl geçmiş ise zekâta tabidir.

Emlâkçılar, mülkiyetindeki dairelerin zekâtını vermekle yükümlü müdür?

Emlâkçıların ticari amaçlı olarak alıp sattıkları daireler zekâta tabidir. Buna göre, büro, ikamet gibi kullanım amaçlı olmayıp alıp satmak için emlakçıların ellerinde bulunan dairelerin, borçları çıktıktan sonra değeri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmiş ise kırta bir oranında zekâtının verilmesi gerekir.

Şirket ortakları nasıl zekât verirler?

Fiili olarak bir şirketin ortağı olan kişi, şirketin büro, alet vb. duran varlıkları dışındaki dönen varlığından kendi hissesine düşen miktarın, nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekâtını vermesi gerekir.

Sanayi sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin; duran varlıkları (üretim aletleri, makine vb.) zekâtı muaf; borçlar, malzeme, işçilik, üretim, pazarlama, yönetim, finansman vb. giderlerin maliyet hesapları yapıp çıkarıldıktan sonra dönen varlıkları

(yarı mamul ve üretilmiş mallar, hammaddeler, nakit para, çek vs.) ise net kâr ile birlikte % 2,5 oranında zekâta tabidir.

Hisse senetleri zekâta tabi midir?

Borsada alınıp satılan hisse senetlerine yatırım yapan kişinin, sahip olduğu hisse senetlerinin değeri, nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi halinde 1/40 oranında zekâtını vermesi gerekir.

Zekât ve fitre, hayır kurumlarına verilebilir mi?

Aldıkları zekât ve fitreleri bir fonda toplayıp bunu yalnızca Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtilen yerlere sarf ettikleri bilinen ve kendilerine her bakımdan güvenilen kimseler eliyle yönetilen dernek, kurum ve yardımlaşma fonlarına zekât ve fitre verilmesinde dinen bir sakınca yoktur.

Ücretlilere zekât verilebilir mi?

İslâm'da zekât ve fitrenin, kişilerin sınıf ve meslek gruplarına bakılmaksızın, kimlere verilip verilemeyeceği açıkça belirlenmiştir. Bu itibarla, belli bir geliri olduğu halde, bu geliriyle asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve başka bir mal varlığı da bulunmayan kişilere zekât verilebilir.

Sadaka-i fitır vermekle kimler yükümlüdür?

Sadaka-i fitır, borcundan ve aslı ihtiyaçlarından fazla olarak nisap miktarı mala sahip olan her Müslümana vaciptir. Bireyin sadaka-i fitır ile mükellef olması için öngörülen zenginlik ölçüsü, zekâta aranan nisaptır. Ancak sadaka-i fitırda, zekâta öngörülen, malın artıcı olması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartı aranmamaktadır.

Sadaka-i fitır ne zaman verilir?

Sadaka-i fitır, Ramazan Bayramı'nın birinci günü tan yerinin ağarmasıyla vacip olmakla birlikte, Ramazan ayı içinde de verilebilir. Hatta fakirlerin bayram ihtiyaçlarını karşılamaları için, bayramdan önce verilmesi daha iyidir. Ancak bayram sabahına kadar sadaka-i fitır verilmemiş ise, bayram günlerinde ödenmesi gerekir.

Vaktinde ödenmeyen sadaka-i fitır borcu nasıl ödenir?

Bütün ibadetlerde olduğu gibi sadaka-i fitır yükümlülüğü de geciktirilmeyip zamanında yerine getirilmelidir. Bununla birlikte zamanında ödenmemişse, bu fitrelerin mümkün olan ilk fırsatta ödenmesi gerekir.

Sadaka-i fitır kimlere verilir, kimlere verilemez?

Sadaka-i fitır, zekât verilebilecek kimselere verilir. Zekât verilmesi caiz olmayan kişilere sadaka-i fitır da verilemez.

IRAK

Ziyad Köprülü

Bilindiği gibi Irak'ta 8 bağımsız Türk Devleti hüküm sürmüştür. Dolayısıyla Irak, Türk kültürünün izlerini taşımaktadır.

Irak, 438.446 km²'lik bir alana sahip, Asya kıtasında bir Müslüman devlettir. Yönetim şekli Cumhuriyet olup, başkenti Bağdat'tır. Resmi dili ise Arapça'dır.

Tabii Coğrafya

Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Kuveyt ve Suudi Arabistan, batıda Ürdün ve Suriye ile çevrilidir. Şattü'l-Arab üzerinden Basra Körfezi'ne çok dar bir kıyı halinde açılır. Türkiye'den doğan Dicle ve Fırat Nehirleri ülkenin can damarını oluşturur ve büyük bir havzayı sularlar. Doğu Anadolu'dan kaynayan bu iki nehir "Şattü'l-Arab" adı altında birleşerek ve İran ile sınır çizerek Basra Körfezi'ne dökülür. İç sular, Irak'ın yüzölçümünün 924 km²'lik bölümünü oluşturur.

Beşerî Coğrafya

Tahmini nüfusu 24 Milyon (En son resmi sayım 1987 genel nüfus 16.1 milyon) olan Irak'ta çeşitli din, mezhep ve milliyetler yaşamaktadır. Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Araplar, genelde ülkenin orta ve güney bölgelerinde yaşar ve nüfusun yakla-

şık %67'ini oluştururlar. Bu yüzdenin büyük çoğunluğunu da Şiiler oluşturmaktadır. Kürtler ülkenin kuzey ve kuzeydoğusundaki dağlık bölgelerde otururlar ve nüfusun yaklaşık %18'ini oluştururlar. Türkmenler ise bu iki gurubun arasında uzanan, Musul İli'nin kuzeyinden başlayıp Erbil, Kerkük, Diyala ve Selahattin İllerini ve başkent Bağdat'ın bazı bölgelerini kapsayan bir coğrafik şeridin üzerinde yaşar ve nüfusun yaklaşık %13'ünü oluşturur. Bu coğrafi şeridin ortasında yer alan Kerkük şehri ise, Irak'taki Türkmen varlığının en çok yoğunlaştığı bir merkez durumundadır. Diğer azınlıklar olan Yezidi, Sabîî, Musevî ve Keldani-Asuriler ise ülke geneline dağılıp nüfusun %2'sini oluşturmaktadırlar.

Başlıca Şehirler

Bağdat (Başkent), Basra, Musul, Erbil, Kerkük, Nəcəf, Kerbelâ ve Süleymaniye'dir.

Para Birimi

Dinar (1 Dinar=3.2\$ iken şimdi 1\$=165.000 dinardır).

Yönetim Yapısı

Irak'ta 1958 yılından beri yönetim şekli askeri diktatörlüğe dayalı Cumhuriyet idi. Ancak 9 Nisan 2003 tarihinden itibaren Saddam Hüseyin yönetimindeki iktidar, müttefik güçlerin operasyonu ile sona erdirilmiştir. Halen Irak'ı yeniden yapılandırma çabaları çerçevesinde ABD Yönetimi tarafından etnik ve mezhebi yapıya göre kurulan 25 üyeli Irak Geçici Hükümet Konseyi yönetmektedir. Bu konsey Şii ve Sünni Arap, Kürt, Türkmen ve Asuriler'den oluşmaktadır. Ancak, Türkmenler bu konseyde hak ettikleri oranda temsil edilmemişlerdir. Türkmenlerin normalde 3 üye ile temsil edilmeleri gerekirken, onlara sadece 1 üyelik verilmiştir. Bu konseyin başkanlığı dönemsel olarak ve birer aylık süreyle 9 üye tarafından yürütülecektir. 01 Eylül 2003 tarihinde ilan edilen etnik ve dini temsil oranının uygulandığı kabinedeki 25 bakandan 13'ü Şii Arapları, 5'i Sünni Arapları, 5'i Kürtleri, 1'i Türkmenleri, 1'i de Asurileri temsil etmektedir. Halen Başbakan bulunmayan ülkede Kabin, 2004'te yapılması öngörülen seçimlere kadar görev yapacak. Yeni kabinde, eskiden var olmayan bakanlıklar da ihdas edilmiştir. İnsan Hakları, Çevre, Bilim ve Teknoloji, Gençlik ve Spor gibi bakanlıklar oluşturuldu. Halen Irak'taki en yetkili şahıs ABD'nin atadığı Büyükelçi Paul Bremer'dir.

Irak Savaşı ile birlikte Irak'ın Anayasası da ortadan kalkmış oldu. Bugünlerde Irak'ta kurulan ve çeşitli etnik gruplardan oluşan bir komisyon anayasa taslağını önümüzdeki 6-7 ay içinde hazırlamaya çalışacaktır.

Doğal Kaynaklar

Irak ekonomisinin dayandığı en önemli kaynaklardan biri şüphesiz ki petroldür. 1976 yılında Irak petrolünün milli gelire olan katkısı %37 idi. 1970-1974 milli kalkınma planına finanse etmekte petrol gelirleri, toplam yatırım finansman kaynaklarına %87'sini teşkil ediyordu. Bi-

lindiği gibi, genel olarak Irak ve özellikle Kerkük-Musul Bölgesi, zengin petrol yataklarına sahiptir. Petrol rezervlerinin en yoğun olduğu yer kuzeyde Kerkük, daha sonra güneyde Basra ve az miktarda orta kesimde, Bağdat civarında yine Türk bölgesi olan Diyala ili'ne bağlı Haneke'nin ilçesi'ndedir. Bu arada, devrik Irak yönetimi 1990 yılı ortalarında, toplam rezervinin 100 milyar varil olduğunu açıklamışsa da diğer kaynaklara göre bu rezervin 200 milyar varil olduğu bildirilmektedir. Bunun yanı sıra, aynı bölgelerde doğal gaz da bulunmaktadır. Irak'ın 1990 yılı doğal gaz üretimi 9,100 milyon foot küptür. Ayrıca, Kerkük'te büyük miktarda kü-kürt de vardır.

Tarihçe

Irak'a ilk yerleşen Sümerler olmuştur. Tarihçilere göre Sümerler M.Ö. 3300'den evvel bu topraklara gelmiş ve ilk defa yazıyı bu bölgenin güneyinde kullanmışlardır. Daha sonra gelen Sami kavimlere (Akkadlar, Babililer ve Asurlular) medeniyet vermişlerdir. VII. yüzyılın ilk yarısındaki Arap istilasıyla birlikte bölge Irak olarak anılmaya başlamıştır. Hz. Ali'nin ölümünden (661) sonra ise Emevi Hanedanının hakimiyetine girmiştir. Türkmenlerin Irak topraklarına ilk ayak basmaları 674M. yılında Emevi hükümdarlarından olan Ubeydullah Bin Ziyad'ın Basra'ya 2000 Türk getirmesiyle gerçekleşmiştir. VIII. yüzyılın ikinci yarısında ise Irak Abbasilerin egemenliğine girmiştir.

1055 yılında Büyük Selçuklu Hakanı Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesiyle, ülkede 1918 sonuna kadar kesiksiz devam eden ve 9 asra varan Türk hakimiyeti başlamıştır. Tuğrul Bey'le birlikte çok sayıda Türk, Irak topraklarına aktı. Irak'ın Türklerle meskun bölgelerinde ve özellikle Erbil ve Musul'da Zengiler tarafından Atabeylikler kurulmuştur. Cengiz Han'ın torunu Hulâgû 1258'de Bağdat'ı ele geçirdikten sonra 1259'da Irak, 1335'e kadar İlhanlıların bir eya-

leti oldu. Bölgedeki Türk hakimiyeti 1515'e kadar Celayirliler, Timurlar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safaviler gibi Türk İmparatorluk ve Hanedanları ile süre geldi. 1515'te Kuzey Irak, Osmanlı Yönetimi'ne geçmiştir. Bağdat ise 28 Kasım 1534 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiş ve Irak üzerindeki egemenlik, 1918 yılına kadar sürmüştür.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile başlayan ve 8 Kasım 1918'de Musul'a İngiliz bayrağının çekilmesiyle gerçekleşen İngiliz işgali 14.12.1927 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihte İngiltere, Irak Krallığı'na istiklal tanımıştır. Monarşi ise 14 Temmuz 1958'de Kral II. Faysal'ın General Abdülkerim Kasım tarafından devrilmesiyle sona ermiş ve Cumhuriyet Dönemi başlamıştır. 1963-1968 arası dönem Abdüselam ve Abdurrahman Arif kardeşler tarafından idare edildikten sonra, 17 Temmuz 1968 tarihinden itibaren başlayan Sosyalist Arap Baas Partisi iktidarı 09 Nisan 2003'te ABD kuvvetlerinin Bağdat'ı ele geçirmesiyle sona erdirilmiştir. Böylece Irak bir dikta rejimden kurtulmuş ancak yeni bir işgalle karşı karşıya kalmıştır.

Türk - İslâm Mimari Eserleri

Bilindiği gibi Irak'ta 8 bağımsız Türk Devleti hüküm sürmüştür. Dolayısıyla Irak, Türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Geçmiş Irak rejimleri ve özellikle Baas Rejimi ülkedeki İslâmî mirası silmeye yönelik çok çaba harcamıştır. Türk-İslâm eserleri bundan en fazla nasibini alan eserler olmuştur. Buna en bariz örnek büyük şair Fuzûlî'nin türbesinin yıkılmasıdır. Aslında çeşitli istilâlara rağmen, bin yıla yakın Türk hakimiyetinde kalan Irak'ta pek çok mimari eser bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Abbasiler ve Safaviler Dönemi'nden de kalanlar vardır.

Bu eserlerin çoğu önemli Türk yerleşme merkezleri olan Musul, Sincar, Telafer, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Kifri, Karatepe, Dakuk, Bağdat, Samerra, Hille ve Basra'da bulunmaktadır. Eserlerin tümü Irak iktidarları tarafından ihmal edilmiş kimisi yıkılmaya ve yok olmaya yüz tutarken, kimilerinin eseri bile kalmamıştır.

Eserlerin çokluğu nedeniyle hepsinden söz etmek imkânsızdır. Ancak, Sincar'da

Atabekler Dönemi'nden kalan Kutbeddin Minaresi ile Sitti Zeyneb Türbesi, Dakuk'ta İmam Bakır Türbesi ve Dakuk Minaresi, Kerkük'te Ulucami Minaresi, Kale'deki Buğda Hatun Türbesi Kitabesi mevcuttur. Ş. Sami'nin "Kamusu'l-Alâm" adlı eserinde Kerkük'te "1 kale, 36 cami, 7 medrese, 15 tekke ve zaviye, 12 han, 1282 mağaza, bedesten ve dükkan, 8 hamam ile bir köprü" kayıtlıdır. Erbil'de yine kale, Ulu Cami, medrese, kışla ve bir çok mescid vardır. Bağdat'ta 34 cami, 14 medrese, 10 saray ve konak, 5 ribat ve han ile türbeler mevcuttur. Musul'da ise ünlü Ulu Cami Minaresi ile Nebi Yunus Külliyesi'nin yanı sıra 9 cami ile mescit ve 14 medrese vardır. Hille'de Şems Türbesi ile Samerra'da Cevzak-ül Hakani Sarayı ve Basra'da Süleyman Paşa Konağı ve Hasan Basri türbesi vardır.

Irak'ta İnsan Hakları İhlalleri

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na üye devletlerden biri olan Irak, BM ile işbirliği yapmayı, insan hak ve hürriyetlerine saygı göstermeyi taahhüt etmiş olmasına rağmen Irak halkı birkaç ay önceye kadar Irak rejimlerinin muhtelif dönemlerinde çeşitli insanlık dışı muameleler ve asimilasyon hareketleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Ancak bu uygulamalardan en fazla Türkmenler zarar görmüştür. Toplu katliamlara maruz kaldıkları gibi ferdi idam kararlarıyla da karşı karşıya kalmaktaydılar. Irak'ta devrik rejim Baas Partisi, toplu ve zoraki göç ettirme ve Araplaştırma politikası uygulamalarına başvurmakta idi. Halbuki, Irak Devleti'ne bağlı, saygılı ve itaatkâr bir toplum olan Türkmenlerin tek isteği; milli varlıklarını koruyarak bu ata topraklarında, anayasal haklara sahip, demokratik, çoğulcu, parlamenter bir sistem içinde yaşamalarını sürdürmektir.

1971 yılından beri Kürtler kendi dillerinde eğitim görürlerken Türkmenler bu haktan mahrum kalmışlardır. Ancak, Saddam Hüseyin rejiminden sonra oluşturulacak yeni Irak Anayasası'nda Türkmenlerin mağduriyetinin giderilmesi, diğer etnik gruplarla eşit haklar elde edebilmesi temenni edilmektedir.

MUSUL, LOZAN VE PETROL

Doç. Dr. Gökhan Çetinsaya
İ.T.Ü Fen Edebiyat Fakültesi

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Musul vilâyetinin büyük bir kısmı hâlâ Osmanlı ordusunun elindeydi. Ama mütarekenin ilgili hükümleri (7. md) gereği Osmanlı birlikleri çekildi ve bölge İngiliz askerlerince işgal edildi. İngilizler için soru bundan sonra ne yapılacağıydı. Henüz zihinlerinde net bir cevap yoktu. İlk aşamada Kürtlerin bir lider etrafında toplanması ve İngiliz subayların gözetiminde kendi kendilerini yönetmesi fikri benimsendi. Kürtlerin kaderine zaman içinde gelişmelerin ışığında karar verilecekti. Aralık başında Geçici Yüksek Komiser Wilson Süleymaniye'ye gelerek Kürt aşiret reisleriyle buluştu ve bir anlaşma imzalandı. Anlaşmayla Süleymaniye merkezli bir 'Kürt Federasyonu' kuruluyor, başına da Şeyh Mahmud Berzenci getiriliyordu. Ama çok geçmeden İngilizlerle Şeyh Mahmud'un arası açılmaya başladı. Şeyh Mahmud İngilizlerin verdiği yetkileri kendine göre yorumlamaya

başlamıştı. Bu duruma bir önlem olarak, Bağdat'daki İngiliz yönetimi Şeyh Mahmud'un yetkilerini kısımaya başladı. Mayıs 1919'a gelindiğinde ipler kopmuştu: Şeyh Mahmud Bağdat'a başkaldırdı. Ancak İngilizler üstündü. Haziran ortalarında isyan bastırıldı; kendisi yakalanarak sürgüne gönderildi. Bundan sonra bölge doğrudan İngiliz subayları tarafından yönetilmeye başladı.

İngilizlerin bölgeye nasıl bir şekil vereceklerine karar veremeyişlerinde iki faktör ya da etken söz konusuydu: Fransızlar ve Türkler. Daha savaş sırasında, 16 Mayıs 1916'da Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Sykes-Picot antlaşmasına göre Musul vilâyetinin (Kürt ve petrol bölgeleri de dahil) bu iki ülke arasında paylaşılması öngörülmüştü. Ama savaş ilerledikçe İngiliz çıkarları değişti. Artık Musul'un tamamı isteniyordu. Musul mutlaka Irak'ta kalmalıydı. İngilizlerin hedefleri Fransızları ikna edip Sykes-Picot anlaşmasını geçersiz saymaktı. Baş görüşmelerinin başlamasıyla birlikte yapılan pazarlıklarda Fransızları ikna etmeyi başaran İngilizler Nisan 1920 tarihinde toplanan San Remo Konferansında Mezopotamya (Irak) ve Filistin, Fransa ise Suriye ve Lübnan mandalarını aldılar.

Ama sular durulmuş değildi. Savaş boyunca yapılan bütün vaatler unutul-

muş; bölgedeki bütün topluluklar (Araplar, Şiiler, Kürtler, Hristiyanlar) kendini ihanete uğramış görüyordu. San Remo kararları bütün Irak'ta geniş çaplı isyanlara yol açtı. İngilizler askeri ve mali açıdan zorluk içindeydiler. Çare olarak, tüm Irak'ın İngiliz uzmanlar gözetiminde bir Arap lider tarafından yönetilmesine karar verildi. Ağustos 1921'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Irak kralı ilan edildi. Kürtlerin zaman içinde Arap yönetimini kabullenecekleri öngörülüyordu. Sünnilerin en üst yönetim kademelerini paylaştıkları Faysal yönetimi için Sünni Kürtlerin önemi daha da artmıştı. Sünni Kürtler (yani Musul) olmadan Faysal Irak'ı yönetemezdi.

İngilizler Musul konusunda Fransızları ikna etmiş, Manda yönetimi kurup, Faysal'ı kral ilan etmişlerdi ama, Musul'un geleceği hâlâ garanti değildi. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele bir türlü durdurulamıyor, bölgedeki İngiliz çıkarları her geçen gün tehlikeye giriyordu. İstanbul'daki son Meclis-i Mebusan'ın Ocak/Şubat 1920'de kabul ettiği ve Ankara hükümetinin de Kurtuluş Savaşı'nın hedefler beyanması olarak benimsediği Misak-ı Milli'ye göre Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada İngiliz işgali altında kalan topraklardaki Arap ahalinin kendi geleceğini kendi belirleme hakkı tanınırken, mütareke hattının içinde (ve bazı yorumlara göre dışında) kalan "Osmanlı-İslâm" yani Türk ve Kürt ahalinin ise ayrılmaz bir bütün olduğu vurgulanarak Anadolu ile bütünleşmesi öngörülüyordu. Ankara Hükümeti 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Anlaşmasını tanıtmıyor (Sevr'e göre sınırları tam belirsizleride bağımsız olabilecek- özerk bir Kürt devleti kuruluyor, Musul vilâyetinde yaşayan Kürtlerin de isterlerse bu devlete katılabilecekleri öngörülüyor ise de, Sevr hiçbir zaman uygulanamadı), Misak-ı Milli esasları üzerinde bir barış için direniyordu. Musul vilâyeti ise Misak-ı Milli sınırları içinde kalıyordu.

Kısaca, İngilizler için sorun daha yeni başlıyordu. Faysal'ın Irak kralı ilan edilmesinden hemen sonra kazanılan Sakarya Zaferi (13 Eylül 1921) bir yandan Milli Mücadelenin artık önlenemeyeceğini gösterirken, diğer yandan Musul'un geleceğini belirsiz hale getiriyordu. Üstelik, 1922 yılının başından itibaren Ankara Hükümeti'nin bölgede aşiretler arasındaki faaliyetleri artmış, İngilizler sıkıntılı anlar yaşamaya başlamıştı. Bu faaliyetler Revanduz'da üslenen Özdemiş (Miralay Ali Şefik) komutasındaki Türk garnizonu tarafından yürütülüyordu. Mustafa Kemal Şubat 1922'de Musul vilâyetinin kurtarılması ve Misak-ı Milli sınırları içinde kalan toprakların Faysal tarafından işgalini önlemek için daha önce Antep cephesinde başarılar göstermiş Kuva-yı Milliye komutanı Özdemiş Bey'i görevlendirmişti. Bölgeye Haziran 1922 sonlarında ulaşan Özdemiş Bey bazı yerel aşiretlerin desteğini de

olarak İngilizlere karşı başarılar kazandı. Bir yandan 30 Ağustos Zaferi diğer yandan tam o sıralarda Özdemiş'in İngiliz askerlerine karşı kazandığı başarılar bir anda havayı değiştirdi: O güne kadar İngiliz tarafı olan Kürt aşiretleri de Türk tarafına geçmeye başladılar. İngiliz askerleri Süleymaniye'yi boşaltırken, Musul'un da iki hafta içinde düşebileceği söyleniyordu. İngilizler telâş içindeydi. 'Türk tehlikesini' durdurabilecek orduları yoktu. Çare olarak 'Kürt milliyetçiliği'nin canlandırılması ve Kürtler üzerinde etkili bir lider bulunması fikri benimsendi. Sürgündeki Şeyh Mahmud Berzenci (kendisinin 1909'dan beri bir İttihatçı düşmanı olmasında da güvenip) hemen affedilerek, bölgeye geri getirildi. 30 Eylül 1922'de başkenti Süleymaniye olan bir Kürt Hükümeti kuruldu. Şeyh Mahmud da 'Kürdistan hükümdarı' sıfatıyla bu Hükümetin başına getirildi.

İngilizler bakımından yakın tehlike kaybolmuştu ama uzak tehlike duruyordu: Musul'un geleceği Lozan Barış Konferansında görüşülecekti. Lozan'a giden İsmet İnönü başkanlığındaki TBMM heyetine verilen talimat açıktı: Süleymaniye, Musul ve Kerkük livaları (yani Musul vilâyeti) istenecek, İngilizleri ikna etmek için petrolden hisse önerilecekti. Ankara'ya göre Musul petrolü yeni Türkiye'nin kalkınması için gerekiyordu. Ayrıca, Musul Anadolu'dan ayrılırsa Türkiye'nin başına bir 'Kürdistan' belası çıkabilirdi. Lord Curzon'un başkanlık ettiği İngiliz tarafına göre ise, sorun salt bir petrol sorunu değildi. Sorun Irak'taki nüfus dengeleri bakımından Musul'un Irak'ın bir parçası olması gerektiği sorundu. Literatürde çokça vurgulanan

Petrol kadar önemli bir sebep Irak'ın nüfus yapısıydı. Sadece Bağdat ve Basra'dan müteşekkil bir Irak'da Şii'ler ezici çoğunluğu oluşturuyordu. Ancak Sünni Kürtlerin dahil olduğu Irak istikrarlı bir devlet olabilir ve bir Sünni Kral (Faysal) tarafından yönetilebilirdi. Musul dahil edildikten sonra bile Şii'lerin genel nüfusa oranı %55'leri buluyordu. Türk tarafı bütün ısrarına rağmen İngiliz tarafını Musul'un Türkiye'ye bırakılması konusunda ikna edemedi.

Lozan'da görüşmeler devam ederken, Süleymaniye'de işler İngilizlerin umduğu gibi gitmiyordu. Şeyh Mahmud'un kafasında bağımsız bir Kürt krallığı hedefi vardı ve bunun için çalışmaya başlamıştı. Hatta Ocak-Mart (1923) aylarında Özdemir ve diğer Türk subayları ile görüşmeler yaptı. Bunun farkına varan İngilizler Şeyh Mahmud'un görevine son vererek Süleymaniye'yi terketmesi için süre verdiler. Süre sonunda Süleymaniye havadan bombalandı; Şeyh Mahmud Süleymaniye'den çekildi. Bu güç gösterisiyle bölgede avantaj İngilizlere geçmişti. Aşiretler Özdemir'den desteklerini çekerken (zaten yoğun hava hareketi sırasında Türk garnizonu Revanduz'dan çekilmişti), İngilizler bütün bölgede kontrolü ele geçirmeye başlamışlar ve Süleymaniye'de kontrolü sağlayıp Şeyh Mahmud'un rakiplerinden oluşan bir yönetimi iş başına getirmişlerdi. Ancak bu yeni yönetim İngiliz askerleri çekilir çekilmez tutunamayarak dağılmıştı. Temmuz'da Şeyh Mahmud yeniden Süleymaniye'ye girmiş ve Bağdat o anda durumu kabullenmekten başka bir şey yapamamıştı. Yaklaşık bir yıl süren hava hareketleri sonunda, 1924 Tem-

muz'unda, Irak askerleri Süleymaniye'ye girdiler. Şeyh Mahmud ve bağlıları (yaklaşık 7 bin kişi) dağlara kaçtı.

Bu aşamada İngilizler bölgede yumuşak bir yönetim kurmayı tercih ettiler. Zira Lozan Konferansı 24 Temmuz 1923'de sonuçlanmıştı ama Musul meselesi henüz çözülememişti. Lozan Anlaşmasına göre (3. madde) önce dokuz ay içerisinde Türk-İngiliz ikili görüşmeleri yapılacak; anlaşılamazsa sorunun çözümü Milletler Cemiyeti'ne havale edilecekti. 1924 Mayıs-Haziran aylarında İstanbul'da yapılan Türk-İngiliz görüşmeleri sonuçsuz kalınca, sorun Eylül 1924'ten itibaren Milletler Cemiyeti gündemine geldi. Ocak 1925'ten itibaren üç kişilik bir tahkik komisyonu bölgeye giderek rapor hazırlamaya başladı. Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'de tahkik komisyonunun 'Musul Irak'ın bir parçası sayılmalı' görüşünü kabul etti. 5 Haziran 1926 tarihli Türkiye-İngiltere-Irak anlaşmasıyla sorunun çözümü kesinleşmiş oldu.

Musul sorununun her aşamasında ısrarını sürdüren ve bütün diplomatik yolları kullanan Türkiye için yapılacak pek bir şey yoktu. Bu konuda TBMM'nde ağır eleştirilere maruz kalan Mustafa Kemal ve arkadaşları için iki seçenek vardı: Ya kararı istemeyerek de olsa kabul ederek yeni Türkiye'yi inşa etmeye girişecekler, ya da Musul konusunda İngiltere'yle bir savaşı göze alacaklardı. Onlar birinci seçeneği tercih ettiler. Ancak, Türkiye'nin petrol konusundaki hassasiyeti kabul edilerek, 1926 Antlaşmasının 14. maddesiyle, Irak petrol gelirlerinin yüzde 10'u 25 yıl süreyle Türkiye'ye bırakıldı. Aynı antlaşmaya ek olarak 5 Haziran 1926'da verilen notaya göre ise Türkiye yüzde 10'luk hissesini isterse 12 ay içinde paraya dönüştürebilecek ve bunu bildirdikten itibaren 30 gün içinde Türkiye'ye 500 bin Sterlin ödenecekti. Yakın zamana kadar bilinen (ya da Türk dış politikası kitaplarında yazan) Türkiye'nin antlaşmadan sonra 500 bin Sterlin olarak yüzde 10'dan vazgeçtiği idi. Ancak Hikmet Uluğbay'ın 1995 yılında yayınladığı çalışmasıyla (İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik) Türkiye'nin yıllık petrol gelirini tercih ettiği anlaşıldı. Uluğbay'ın bütçeler ve kesin hesap kanunları üzerinde yaptığı hesaplamaya göre, Türkiye'ye bu dönemde ödenmesi gereken miktar 5.500.000 Sterlindir; bunun 3.500.000 Sterlini 1954 yılına kadar çeşitli aralıklarla (18 yıl) ödenmiştir. Ödenmeyen kısmın (7 yıl) görüşmeleri devam ederken Irak'ta 1958 darbesi olmuş, görüşmeler kesilmiştir. Tahsil edilemeyen ve fakat unutturulmak da istenmeyen bu alacak 1986 yılına kadar ayrı bir bütçe maddesi olarak gösterilmiştir. Konu son Irak krizi ile birlikte tekrar gündeme gelmiş ve kamuoyunda tartışmalara sebep olmuştur.

Gönül Gözüyle Bakmak

Mehmet Erdoğan

Farsçada 'dil', Arapçada 'kalp', Türkçede 'yürek' kelimeleriyle karşılanan 'gönül', Türk-İslâm kültüründe edebiyattan deyim ve atasözlerine, mimariden musikiye, ilmi hayattan mesleki hayata, tasavvuftan günlük yaşantıya, bireysel ilişkilerden toplumsal ilişkilere kadar hemen hemen bütün alanlarda sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi duyguların kaynağı olarak kullanılan bir kavramdır.

Gönül; divan, tasavvuf ve halk edebiyatında en çok işlenen konulardan biridir. Şiir, ilâhî, türkû, mâni, halk hikâyesi, masal ve destanlarda yaygın olarak ele alınır. Edebî sanat, mazmun ve motifler yoluyla aynı bir kişilik, yeni bir olgu ve yüce bir makam şeklinde ortaya çıkar. Eski edebiyatın ürünlerinde âşık gibi kederlenir, gam ve hasret çeker; sevgili için ağlar ve gözyaşı döker. Bazen bizzat sevgilinin kendisi bazen de aşkın ülkesi konumundadır. Birçok teşbih ve mecazda memleket, iklim, şehir, kutsal mekân ve çocuk olur.

Tasavvufta, aşk ateşiyle yanmayan gönül ilâhî nurdan mahrum kabul edilir. Tasavvuf ehli gönül ehlidir. Yine kalp imana yöneldiğinde gönül, inkâra yöneldiğinde nefis olur. Bundan dolayı gönül ulviyete, nefis de süffiliğe delâlet eder. Böylece gönül, ilâhî aşkın ve tevhidin ebedî yurdu hâline gelmiş olur.

Âşkın "bir uzun hece" olduğunu söyleyen Yunus Emre'ye göre, dervişlik sadece gönül işidir:

Dervişlik dedikleri hırka ile taç değil

Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtaç değil

Bu sebeple o, gönül yıkmayı ibadeti boşa çıkaran bir eylem olarak görür:

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil

Karacaoğlan ise tabiatla gönlünü aynı derunî ahenkte birleştirir:

İncecikten bir kar yağar,

Tozar Elif, Elif deyi.

Deli gönül abdal olmuş,

Gezer Elif, Elif deyi.

Deyim ve atasözleri, bir toplumun ortak malı olan kailiplaşmış sözlerdir. Hayat tecrübesinin mahsulü olan ve kullanana çağrışım zenginliği, yorum yeteneği kazandıran bu tarihî sözler, dile işlerlik ve yaygınlık sağlayan birer yapı taşı hükmündedir. Bir dilin zenginliği, büyüklüğü veya soyluluğu o dilin deyim ve atasözlerine bakılarak tespit edilebilir. Esasında deyim ve atasözleri, bir milletin hayat felsefesinin en tabii dilidir. Eskimeyen ve kendi içinde yenilenen bu dil, doğu toplumlarına özgü hikmet ve irfan anlayışının bir tezahürüdür. Halkın sağduyusu denilen sessiz ve derin duruş, çoğu zaman deyim ve atasözleriyle kendini gösterir. Meselâ "Devletli gözü perdeli olur." sözü, bu anlamda çok ciddi bir muhalefet tavrı içerir.

Deyimler teşbih, istiare, mecaz ve kinaye yoluyla bir şeyi veya olayı tasvir veya anlatım için kullanılır. Deyimlerin ana karakteri hâl ifade etmeleridir. Atasözleri ise olaylar ve durumlar karşısında halk tecrübesinin ifadesi olduğundan doğrudan açık bir hüküm içerirler. Buradaki ifade, bazen nasihat ve yol gösterici özellikte bazen de olayların sonucuna dair öngörü niteliğinde olur.

Türkçe, deyim ve atasözü bakımından engin ve zengin bir dildir. Gönül kelimesi bunun bir göstergesidir. Deyimlerde bu kelimenin çok çeşitli biçimlerde kullanılması, bir taraftan onun anlam zenginliğini gösterirken, diğer taraftan Türkçenin inceliklerini ve işlerlik boyutlarını da ortaya koyar. Ne var ki Türkçenin deyim ve atasözleri tam tespit edilebilmiş değildir; mevcut derlemeler ise çok eksiktir.

İşte gönülle ilgili bazı deyimler: Gönül akmak, gönül bol, gönül bulanmak, gönül çekmek, gönül çelinmek, gönül zengin (gani), (birinin) gönül ile oynamak, gönül kalmak, gönül kanmak, gönül kara, gönül kararmak, gönül kaymak, gönül kırılmak, gönül olmak, gönül takılmak, (göz) gönül tok, gönülünden geçirmek, gönülünden kopmak, gönülüne doymak, gönülüne göre, gönülünü avlamak, gönülünü etmek, gönülünü hoş etmek, gönülünü kaptırmak, gönülünü pazara çıkarmak, gönülünü serin tutmak, gönülünün dümeni bozuk, gönül açlığı, gönül açmak, gönül avcısı, gönül bağı, gönül belâsı, gönül birliği, gönül borcu, gönül darlığı, gönül dilencisi, gönül eğlencesi, gönül eğlendirmek, gönül ehli, gönül eri, gönül ferahlığı, gönül (kalp) gözü, gönül hoşluğuyla, gönül koymak, gönül maskarası, gönül okşamak, gönül vermek, gönül yapmak, gönül yararı, gönül yıkmak, gönülünden çıkarmak, (gözden) gönülden irak olmak, gönüllü gönülsüz vb.

Gönül kelimesinin yer aldığı atasözleri, hayat tecrübesi açısından bir manifesto değerindedir: Gönülün yazı var, kısı var; gönül bir sırca saraydır, kırılırsa yapılmaz; gönülünden gönüle yol vardır; gönül ferman dinlemez; gönül kocamaz; gönül kimi severse güzel odur; gönülsüz namaz göğe ağmaz; gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş; gönül verme evliye, eve gider unuttur vb.

Darbimesel hâline gelen "Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül sohbet ister kahve bahane." söyleyişi, gönülün Türk kültür hayatındaki gerçek işlevine vurgu yapar. Bu söz, bir medeniyetin ve kültürün âdeta ruhunu aksettirir.

Türk dili ve kültürünün anlam ve çağrışım çeşitliliği yönünden zengin kelimelerinden biri de 'göz'dür. Göz ve görmeyle ilgili deyim ve atasözlerinde yer alan teşbih ve istiareler, genellikle kişinin karakterini tanıma veya davranışlarını yerme amacıyla kullanılır. İşlevsel açıdan dilek bildirme, dua, kınama ve hicvetme, karakter tahlili, argo ifade, hitabeti güçlendirme gibi başlıklar altında değerlendirilebilir.

rilebilecek olan göz folkloru, geleneksel Türk kültüründe deyim ve atasözlerinin dışında mâni, türkû ve bilmeceelerde de önemli bir ağırlığa sahiptir. Ayrıca divan, tasavvuf ve halk edebiyatında göz ve görmeyle ilgili çok çeşitli mazmun ve motifler bulunmaktadır.

Divan edebiyatında göz, seven ve sevilen yönünden her türlü karmaşık duyguyu ifşa eden bir motiftir. Âşık sevgilisini görmekle derin bir zevke dalar ve engin duygulara kapılır. Sevgilinin gözleri onun gözlerine ilâşirse bu daha da anlamlı olur. Çünkü gerçek sevginin ancak gözle, yani bakışla anlatılabileceğine inanılır. Sevgisini gözleriyle sunan âşık, sevgilinin kendine karşı duygularını da onun gözlerinden okumaya çalışır. Bu amaçla sevgilinin göz mimiklerini özenle değerlendirir. Aslında sevgiliden, sevgisini anlatması beklenmez; içtenlikle bakması tercih edilir. Âşık daima sevgilinin gözlerini arar ve onunla tatmin olur. Bundan dolayı sevgilinin bakışları neşe ve hüzün kaynağı kabul edilir.

Göz, divan edebiyatında genel olarak güzellik unsurudur. Sevgilinin gözü, onun tipini ve karakterini yansıtır: Zalim, kan dökücü, insafsız veya ilgisizdir. Âşıkla eğlenir, ona naz eder, hâlden anlamaz ve onu görmezlikten gelir. Bütün teşbih, istiare ve mecazlar onun bu davranışlarını ortaya koyar. Gamze, sevgiliye özgü anlamlı bir bakış ve remizdir. Âşık bundan yüzlerce anlam çıkarır. Sevenle sevgili arasındaki derunî dil, gamze sembolü ve tasvirleriyle anlatıma kavuşur. Yine kirpik ve kaş, gözün tamamlayıcısı birer güzellik unsurudur.

Gözyaşı âşık için tabii bir durumdur. Sevgilinin kapısından, mahallesinde veya yolunda açıktan açığa ya da gizlice akıtılır. Sevgilinin gönlü taşlaşmıştır, ama gözyaşının bunu eriteceğine inanılır. Gözyaşı bazen de aşk ateşinin teskini için akıtılır.

Tasavvuf kültüründe göz 'ayn' terimiyle karşılanır. Aynel-yakin bilgi, ilme'l-yakin ile hakka'l-yakin bilgi arasında görme veya deneyle ulaşılan bir bilgi türüdür. Akıl erbabının bilgisine ilme'l-yakin, âlimlerin bilgisine aynel-yakin, marifet ehlinin bilgisine ise hakka'l-yakin bilgi denir.

Göz, tıpkı el ve yüz gibi insan karakterini yansıtan bir uzuvdur. Bu özelliği sebebiyle gözle ilgili çeşitli inanışlar yüzyıllar boyunca halk arasında yaşayıp gelmektedir. Nazar değmesine, köklü ve yaygın bir şekilde toplumun hemen her kesiminde inanılır.

Göz ve görmeyle ilgili yüzlerce deyim ve atasözü vardır. İşte bazı deyimler: Göz açmamak, göz açıp kapayıncaya kadar, göz açtırmamak, göz alabilirdiğine, göz alıcı, göz ardı etmek, göz aşinalığı, göz atmak, göz banyosu, göz bebeği, göz boncuğu, göz boyamak, göz dikmek, göz doldurmak, göz erimi, göz etmek, göz göre göre, göz göze gelmek, göz gözü görmemek, göz hakkı, göz hapsine almak, göz kamaştırmak, göz karası, göz kırpmak, göz kulak olmak, göz nuru dökmek, göz önünde bulundurmamak, göz ucuyla bakmak, göz yaşartıcı, gözdağı vermek, gözde olmak, gözden çıkarmak, gözden düşmek, gözden kaybolmak, gözden sürmeyi çekmek, göze almak, göze batmak, göze gelmek, göze görünmemek; göze göz, dişe diş; gözleri bayılmak, gözleri buğulanmak, gözleri çukura gitmek, gözleri dolmak, gözleri fal taşı gibi açılmak, gözleri fıldır fıldır etmek, gözleri kan çanağına dönmek, gözleri parlamak, gözleri sulanmak, gözleri süzülme, gözleri yerinden fırlamak, gözlerine inanmamak, gözlerinin içi gülmek, gözü aç, gözü açık (açık gözlü), gözü açık gitmek, gözü açılmak, gözü ak-

mak, gözü alışmak, gözü arkada kalmak, gözü bağlı, gözü çıkasica, gözü dalmak, gözü dışarıda, gözü dönmek, gözü gibi sakınmak, gözü gibi sevmek, gözü gitmek, gözü gönlü açılmak, gözü gönlü tok, gözü hiçbir şey görmemek, gözü ısırmak, gözü kalmak, gözü kapalı, gözü kara, gözü kaymak, gözü keskin, gözü kesmek, gözü korkmak, gözü olmamak (bir şeyde), gözü sulu, gözü toprağa bakmak, gözü tutmak (birini), gözü yememek (bir işi), gözü yılmak, gözü yolda kalmak, gözü yükseklerde olmak, gözüm çıksın, gözüm görmesin, gözün aydın, gözünde tutmek, gözünden uyku akmak, gözüne dizine dursun, gözüne hiçbir şey görünmemek, gözüne kestirmek, gözüne sokmak, gözüne uyk u girmemek, gözünü ayırmamak, gözünü bağlamak (birinin), gözünü daldan budaktan esirgememek, gözünü dikmek (bir şeye), gözünü dört açmak, gözünü hırs bürümek, gözünü kan bürümek, gözünü korkutmak (birinin), gözünü oymak (birinin), gözünü sevdiğim, gözünü toprak doyursun, gözünün çapağını silmeden, gözünün içine bakmak, gözünün önünden gitmemek, gözünün üstünde kaşın var dememek, gözünün yaşına bakmamak, gözünü yemek vb.

Atasözü olarak da şunları kaydedebiliriz: Aç ölmez gözü kararır, borçlu ölmez benzi sararır; ağlayan baş, ağlayan göz gizlenmez; ağlayan gözden, dövünen dizden olur; Allah sağ gözü sol göze muhtaç etmesin; anasını gör kızını al, kıyısını gör bezini al; arsızın gözü yaşlı olur; artık mal göz çıkarmaz; bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur; başkasının sözünden ziyade kendi gözüne inan; besle kargayı oysun gözünü; bir göz ağlarken diğer göz gülmez; devletli gözü perdeli olur; dost yüzünden, düşman gözünden bellidir; el terazi göz mizan; gaflet gözün perdesidir; gören gözün hakkı vardır; göz gördüğünü, ağız yediğini ister; göz görme-yince gönül katlanır; göz görür, gönül ister; göz var, izan var; gözden irak olan gönülden de irak olur; göze yasak olmaz; gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz; gözü tok olan insan fakir de olsa zengin sayılır; karga karganın gözünü oymaz; kaş yapayım derken göz çıkarma; kendi gözündeki merteği görmez, elin gözündeki çöpü görür; körün istediği bir göz, Allah'ın verdiği iki göz; yaya gözüyle at almak, bekâr gözüyle kız almak hatadır vb.

Gönül ve göz kelimelerini birleştirerek çok daha derin anlamlı bir kavram elde eden Türk kültürü, bununla hayata köklü bir bakış açısı getirmektedir. Gönül gözüyle bakmak; olayları, eşyayı, varlığı içselleştirmek ve onların özüne varmaktır. Bir şeyin özüne varmasını bilen, o şey üzerinden kendi özünü bulur. Evet insana, hayata, âleme gönül gözüyle bakmak bir hayat felsefesidir. Burada soyutla somut, fâni olanla ebedî olan tek anlamda birleşir. Bu anlam hikmettir. Mutlak gerçeği ancak hikmeti arayan bir bakış bulabilir!

Gönül kelimesinin dünya dillerinde tam bir karşılığı yokmuş! Bu kelimeye hayat veren irfanın da dünyada bir benzeri bulunmamaktadır. Ne yazık ki, kendimizin ve bizi biz yapan kültürel değerlerin farkında değiliz. Cemil Meriç doğru söylüyor: "Batı kültürün vatanıdır. Doğu irfanın. Ne batıyı tanıyoruz, ne doğuyu. En az tanıdığımız ise kendimiz... / Önce kendimizi tanımalıyız. Nasıl bir tarihin çocuklarıyız? Ne soran var ne bilen. Birleşmek ve düşünmek zorundayız! Bu zincirleri ne zaman kıracağız? Kendi kendimize vurduğumuz zincirleri..." Kendi kendimize vurduğumuz zincirleri, ancak gönül gözüyle bakmasını öğrendiğimiz zaman kırabileceğiz!

Türkiye'de Çağdaşlaşma

Niyazi Berkes

Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyuş
YKY, İstanbul 2002, 598 s.

NIYAZI BERKES ve TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞLAŞMA

Türkiye'de tarihsel ve toplumsal değişimle ilgili çalışmalarıyla tanınan Niyazi Berkes'in en önemli eseri, Türkiye'nin Osmanlı Devletinden günümüze kadar geçirdiği dönüşümleri incelediği Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı eseridir.

Niyazi Berkes'in, ilk defa 1964'te *The Development of Secularism in Turkey* adıyla İngilizce yayımlanan bu eseri, daha sonra Türkçe'ye çevrilmiş, biri Cumhuriyetin 50. yılında, diğeri 1978'de olmak üzere iki baskısı yapılmıştır. Kitabın, aradan yaklaşık çeyrek yüzyıl geçtikten sonra ancak yeni bir baskısı gerçekleştirilebilmiştir. Bu yeni baskı hazırlanırken, yazarın kitaba sonradan eklediği notlar göz önüne alınmış, ayrıca kaynakça ve indeks de eklenmiştir.

Sahasında bir ilk eser kabul edilen ve geniş çevreler tarafından referans olarak kullanılan bu eserde, Türkiye'nin geleneksel devlet sisteminden, çağdaş bir yönetim biçimine geçişte yaşadığı köklü değişiklikler incelenmektedir. Kitabı ilgiye değer kılan, yazarın kullandığı malzemenin çeşitliliği ve özgün yorumudur.

Türkiye'de Çağdaşlaşma'nın eleştiriye en açık yönü, din ve dinî kurumlarla ilgili içerdiği yorumlardır. Yazarın dine bakışı, klâsik pozitivistlerin bakışı gibidir. Böyle bir bakışla Türkiye'de, özellikle din alanında yaşanan değişimleri doğru okumak ne derece gerçekçi olur, elbette tartışmaya açık bir konudur.

Niyazi Berkes'in en belirgin çelişkisi, din ve çağdaşlaşmayı birbirine karşıt iki olgu şeklinde görmesidir. Evet, tarihte din ve çağdaşlaşma çoğu zaman birbirine karşıt iki kavram olarak önümüze çıkar. Bu, bir etki-tepki meselesidir. Çağdaşlaşma akımlarına karşı duyulan her tepki genellikle dinî bir niteliğe bürünür. Çünkü kendini tehlikede hisseden toplumlar veya toplum içindeki güçler, dine ve toplumun manevî değerlerine bir kalkan olarak sarılırlar. Değişim taraftarı olanlar da tam tersi bir tutum takınarak, dinî değerleri değişimin karşısında büyük bir engel olarak görürler. Bu sebeple dinin ortaya koyduğu değerlere uzak kalmaya aşın derecede özen gösterirler. Bütün bunlar din ve çağdaşlaşmayı birbirine karşıt iki olgu haline getirir.

Oysa sorun, ne dinde ne de çağdaşlaşmadadır; sorun, alışlagelmiş gelenekleri sürdürme isteğinden ve devlet gücünün devamlılığını koruma çabasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Osmanlı çağdaşlaşmasında tartışılan kanun-u esası, hilâfet, şûra-yı ümmet, meşveret, ittihat, terakki, inkılâp

gibi temel kavramların arkasında bu gerçek yatmaktadır. Çünkü Osmanlı Devletinin en önemli yönü geleneksel niteliğidir. Din, Osmanlı geleneğinin mayası ve devlet nizamının temel dayanağıdır. Ama devletin yapısı, doğrudan din referans alınarak belirlenmemiş, zamana ve şartlara göre din de dikkate alınarak gelenekler üzerinden yeniden biçimlendirilmiştir.

Niyazi Berkes'e göre Osmanlı Devleti, Avrupa'da "bir İslâm devleti" olarak görülürken, gerçekte "bir İslâm-Hristiyan Ortodoks birliğinin dünyasal gücü" durumundaydı. "Katolikliğe karşıt bir siyasa güden Osmanlılar, Papalığın universalist din egemenliği iddiasına karşılık olarak, İstanbul Ortodoks Patrikliğine bütün Ortodoks kavimler üzerine ruhanî egemenlik kapsayan bir nitelik vermişlerdi." Osmanlı Devletinin geleneksel gücünün önemli dayanaklarından biri bu siyasetti.

Niyazi Berkes, geleneksel gücün kınılma sürecine girmesini milliyetçilik hareketlerinin başlamasına bağlar. XVII. yüzyılda Osmanlı Devletinde kapitülasyonlar sebebiyle ekonomik hayatın bozulması, derebeylerin aşırı derecede güçlenip bağımsız bir devlet kurma arzularının artması ve nihayet 1789 Fransız İhtilâlinin bütün Avrupa'ya yaydığı bağımsızlık akımları, Balkanlarda milliyetçilik hareketlerini besleyen başlıca etken olmuştur. Bunun sonucunda da Rumlar, Romenler, Sırlar ve Bulgarlar birer ulus devlet olma mücadelesine girişmişlerdir. Ne var ki, "Hristiyan milletlerin uluslaşma akımları, Osmanlı siyasal hayatında siyasal plânda dinsel tepkiye yönelişte rol oynamıştır. Aynı koşulların Müslüman Osmanlılar üzerine etkisi ise Türk ya da Arap ulusçuluğu yerine, İslâmlık eğiliminin güçlenmesi şeklinde kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğunun ve devletin yıkılışı zamanına kadar, Osmanlı topluluğundaki Türkler arasında ulusçuluk akımı gelişmemiştir."

Osmanlı Devletindeki Hristiyan milletlerin milliyetçilik hareketleri, bazı derebeylerin zamanla güçlenip bağımsız bir devlet kurma arzuları, "Osmanlı Padişahlık rejimini yıkmaya yönelmiş geniş bir komplo" ile doğrudan ilgilidir. Niyazi Berkes kitabında, birbirini istismar eden ve besleyen bu yıkıcı unsurlar arasında Bektaşiliğin önemli bir rol oynadığını F. W. Hasluck'tan naklederek anlatır (*Christianity and Islam*, Oxford, 1929). Bektaşiler bu yüzyılda sadece isyancı derebeylerle değil, Rum devrimcileriyle de ilişki içindeydiler. Nihayet Yeniçeri Ocağının Bektaşilerce ele geçirilmesi, derebeylerin güçlenmesini ve Osmanlı Devletindeki Hristiyan milletlerin bağımsızlık mücadelelerini daha da kolaylaştırmış ve onların işine yaramıştır. Böylece Osmanlı Devleti, içeriden ve dışarıdan gelen darbelerle kan kaybetmeye devam etmiştir.

Batı karşısında dengesi bozulma ve dağılma sürecine giren Osmanlı Devletinde üç kurtarıcı düşünce akımı öne çıkar: Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük. Bu kurtarıcı düşünce akımları, gelenekle batı arasına sıkışıp kalır. Gelenekten kopmayı göze aldıkları oranda batıcı, batıya karşı oldukları oranda gelenekçidirler. İşte din ve çağdaşlaşma, bu arada kalışın bir mazereti veya sığınağı olarak karşımıza çıkar.

Başka bir kitabında (Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınevi, 1975.) toplumsal değişime karşı sürekli direnen bir takım güçlerin bulunduğunu söyleyen Niyazi Berkes, bunları gericilik, emperyalizm ve ekonomik yoksullaşma başlıkları altında ele alır. Osmanlı Devletinin iç yapısı, modernleşme hareketine girildiği zamanların dünya politikasındaki koşulları ve ıslahat ya da reform işini yürüteceklerin yetersizlikleri, bu olaylara zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan çeşitli sebeplerle toplumsal değişime ve gelişime karşı direnen gericilik, sadece din geleneğinden gelen bir anlayış değildir. "Gericiliğin asıl tehlikeli olan çeşidi belirli çıkarların temsil ettiği gericiliktir. Çıkarıcı gericiliğin en güçlü temsilcisi Türk toplumunun modern bir düzene girmesinden en çok zarar görecektir olan ve çıkarları ellerindeki toprak monopolisinde bulunan toprak ağaları ve derebeyi artıklarıdır. Bunların birçoğu Paris'te ya da Berlin'de okumuş olsalar bile çıkar bakımından gene de gerici olabilirler." Bunun yanında, "Gerçekte Türkiye batılılaşma savaşında, hiçbir batı devletinden bu davaya yarar hiçbir yardım görmemiştir. Yardım görmüşse bu, Türkiye'nin batılılaşmasına değil, o batılı devletin ulusal çıkarlarına yaramıştır. Bunu bize en iyi gösteren şey, Türkiye'nin batılılaşmasında en çok başarı gösterdiği zamanların batı dostu olmadığı zamanlara rastlamasıdır." Bütün bu sebepler yüzünden batılılaşma işi, halka ve devlete çok pahalıya mal olmuştur. Bu işten en çok zarar gören, her aşamada biraz daha yoksullaşan halk kesimleri olmuştur.

Türk çağdaşlaşma tarihi bir çelişkiler yumağı olarak karşımıza çıkar. Çünkü bağımsızlık, Türk aydınının baştan beri en büyük sorunu olmuştur. Bunun temelinde iktidara yakın olma arzusu yatmaktadır. İktidara yakın olma arzusu, bazen karmaşık bir duygudur. Meselâ Namık Kemal'in, Osmanlı dünya görüşüne duygusal bir bağlılığı vardı ve Sarayın düşüncesine yakındı; ama o, bir idealistti. Bu yüzden ömrü sürgünlerde geçti. Oysa Ahmet Mithat, Namık Kemal'e göre daha batıcı durmasına rağmen Sarayla yakın ilişki içindeydi, bundan dolayı maddî destek gördü; çünkü o bir realistti. Osmanlı batılılaşmasında öğretmen, subay ve doktor gibi zümreler, günlük siyasetin uzağında kalıp iktidar nimetlerine göre tavır belirleme çelişkisine düşmeden, ülkenin ve dünyanın gidişini anlamaya çalışarak daha gerçekçi bir rol üstlenmişlerdir. Aydın kesim ise toplumun gerçeklerine ön yargıyla yaklaşmış, dünyadaki gelişmeleri doğru değerlendirebilme başarısını çoğu zaman gösterememiştir.

Evet, yeninin karşısı nasıl eski ise, çağdaşlaşmanın karşısı da gelenekselliklerdir. Dinin karşısı ise çağdaşlaşma değil, dinsizliktir. Temel değerlerine karşı inkârcı tutumunu sürdüren milletler, geleceğini garanti altına alamazlar. Türkiye'nin geleceği, dindarlıkla çağdaşlığın birlikte yürütülmesine bağlıdır ve her iki kavramın ortak niteliği özgürleşmedir.

Bilim ve düşünce eleştirisiyle gelişir. Bu sebeple Niyazi Berkes'e yöneltilen eleştiriler onun kitabının önemini azaltmaz. Aksine güncelliğini korumasını sağlar.

Tariku'l-Edeb

Ali b. Hüseyin el-Amasî

Hzl. Prof. Dr. Mehmet Şeker

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Ankara, 2002, s. 456

Kütüphanelerimizin tozlu raflarında duran ve kültür tarihimizin değişik dönemlerine ait sayısız eserler araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Geçmişimizle bağımızı koparmadığımızı ve tarihsiz bir millet olmadığımızı genç nesillere anlatmanın yollarından biri de, bu eserleri günümüz okuruna kazandırmaktır.

Tariku'l-Edeb, XV. yüzyılda yaşamış olan Amasyalı Ali b. Hüseyin'e ait bir eserdir. Yazar, toplumun anlayışını ön plânda tutarak dinî görüşlerini eserine yansıtmıştır. XV. yüzyıl Anadolu toplumunun birçok özelliklerine ayna tutan bu eser, dönemin dinî hayatıyla ilgili ilginç bilgiler de vermektedir. Kuşkusuz bugün bize ters gelebilecek bazı düşüncelerin, o günün toplumunda nesnel bir karşılığı vardı. Eseri, biraz da dünden bugüne yaşanan değişim olgusu üzerinden okumak gerekmektedir.

Prof. Şeker, çalışmasında önce yazarı ve eserlerini tanıtmış. Ardından eserin kaynaklarını, muhteva açısından sosyal hayat ve eğitim konusunu incelemiştir. Ardından transkripsiyonlu metin ile tıpkı basımını vermiştir.

Şiirlerle

Esmâ-i Hüsnâ

Gökhan Evliyaoğlu

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Ankara, 2003, s. 207

Gökhan Evliyaoğlu bu kitabında, Yüce Yaratıcının 99 güzel ismini dörtlükler hâlinde şiirleştiriyor. Sayfanın bir tarafında Yüce Yaratıcının ismiyle ilgili ayet ve hadislerden iktibaslar yapıyor, karşı sayfada şiirine yer veriyor. Kitap, okuyucuyu hem esma-i hüsnâ hakkında bilgilendiriyor hem de hafızasında bir şiir tadı bırakıyor. Elbette bu tür şiirlerin amacı konuyu işlemek, okuyucuda bir his uyandırmaktır; yoksa saf sanat gayesi öncelenen hedeflerden değildir.

Türk-İslâm geleneğinde dinî değerlerin ve duygunun sanat yoluyla işlenmesi bir kültür meselesidir. Bunu, şiirimizde, süsleme sanatlarımızda, müzikimizde görürüz. Evliyaoğlu, bu geleneğe sahip çıkmakla örnek bir davranış sergiliyor.

Ufuktaki Adam'ın ARDINDAN

Yaşar Çağbayır

Emekli Edebiyat Öğretmeni

Her ölümlü gibi sevgili valimiz Recep Yazıcıoğlu da Hakka uçtu. Allah'ın ezeli takdiri onu yolda yakaladı. 1948'de Trabzon'da başlayan hayat yolculuğu 2003 yılının sonbahar başlarında, Ankara yolunda nihayet buldu. Bu ilâhî takdire boynumuz kıldan incedir. Kendisinden çok hizmetler beklediğimiz sayın valimizi kaybetmek bize hüzün veriyor. Ancak, halkın gönlüne Yunusça kurduğu taht ile sevgilere gark olmuş bulunması tek tesellimiz...

Rahmetli Vali Sayın Recep Yazıcıoğlu, halkın içindeydi. Halkla beraber yöneten adamdı. Yaptığını değil yapacaklarını, yapılacakları önce yöneticilere, sonra da halka anlatan ve halka mal eden, halkın desteğini alan valiydi. Bu yüzden onun başlattığı işlere halk, cenazesinde olduğu gibi bir sel halinde koşardı. Vatandaş onun için kıymetliydi. Vatandaşın özlemini ve beklentisini çok iyi bilirdi. İnsanın insan yerine konulduğu, hizmetin aya-

ğına götürüldüğü bir sistemin özlemi onun da özlemiydi. Ona göre devlet, devlet için değil, halk için vardır. Devlet adamı halkın hizmetinde olmalıdır. Yönetici ancak halkla beraber halk için olursa insanımızı mutlu edebilir. Bu mesajı çok önceleri, kaymakamlık yaptığı yıllarda vermişti. O ufuktan doğan güneş gibi idi. O ufuktaki adam gibi adam, adam gibi valiydi.

Kısa süren ilimiz valiliği sırasında yönetici vasıflarıyla, yakından tanıma fırsatını elde ettim. Baba evi Söke'deydi. Bu yüzden başka illerde görev yaptığı zamanlarda da sık sık Söke'ye gelirdi. Bu yüzden çeşitli ortamlarda karşılaşır, konuşur, sohbetlerine katılırdık. Söz nereden başlarsa başlasın döner dolaşır ülke sorunları ve çözüm yolları üzerine gelirdi. O lâf değil iş isterdi. Çalışanı, iş bitireni çok severdi.

Bir keresinde, ilçemize gelmiş bulunan Başbakan parti binasına çıkmıştı. Vali Bey ve Başbakanın gezisine katılmak zorunda olan yöneticilerle birlikte Emniyet Müdürlüğü'nün bahçesinde iki saat kadar oturmuştuk. O iki saat onun için ne kadar kayıptı, halinden, oturup kalkışından sıkıldı-

ğı belli oluyordu. O böyle boş beklemleri sevmeydi. Ama ne yapalım protokol gereği o kapıda Başbakanı beklemek zorundaydık. Elimiz boş bekledik ama kafalarımız hiç de boş durmadı. Dairemiz ve diğer kuruluşlar hakkında çok ayrıntılı bilgi aldı. Zaten çoğunu biliyordu. İşin nereye kadar geldiğini, belki de geçen bir iki günlük ilerlemenin ne olduğunu öğrenmek istemişti. Kişilerle hiç ama hiç uğraşmazdı; derdi günü işti, çalışmaktı, hizmet üretmekti. Gezmek, görmek, incelemek istediği işleri, inşaatları yıldırım hızı ile gezerdi. Peşinden göbekli müdürler, tombul kontrol mühendisleri yetişmezdi. Bir iki kat dolaştıktan sonra yorulan müdürler, memurlar birer ikişer dökülüp kalırdı.

İyi bir insandı, çalışkandı. Başlanan işin hemen bitirilmesini ve hizmete sunulmasını isterdi. Gecikmeyi ülkenin kaybı sayardı. Hizmet, hemen hizmete girmeliydi. İşlerin bitirilmesinde aceleci idi.

Onun başlattığı "toplu bulunulan yerlerde ve çalışma ortamlarında sigara içme yasağı" basında hep yanlış tanıtıldı. Evet sigaraya düşmandı. Sigaranın zararları bilimsel olarak ortaya dökülmüşse, ister vali olsun ister herhangi bir vatandaş, bu zararları söylemek, içilmemesini istemek kadar doğal ne olabilir? Bundan dolayı ona unvan olarak bir padişahımızın adını lâıyk gördüler. "Sen kendini illâ zehirlemek istiyorsan git bir kıyıda, başkalarının olmadığı yerde zehirle; kendi kendine zehirlen. Ama şu-rada oturana, sigara içmeyen zehirlenmeye hakkın yok." diyordu. Bu sebeple devlet dairelerinde sigara içilmesini yasaklamıştı. Çağdaşlığın önde gelen şartının "kendi sağlığını, toplumun sağlığını düşünmek" olduğunu kabul ederdi. Kendisini ve çevresindekini sigara dumanı ile zehirleyenleri bu yüzden çağ dışı saymış; sigara içenleri çağdaş kabul etmemişti. "Sigara içmediğiniz için teşekkür ederiz" uyarı

levhası onun buluşudur. Hem odamızda sigara içmediğimizi hatırlatıyor, hem çalışma ortamımızı sigara dumanından korumuş oluyorduk. Sigara içmeyen kişiye en baştan saygımızı sunuyor, sevgimizi belirtiyorduk. Şu kaderin cilvesine bakın ki sigara konusunda ortaya attığı görüş birkaç yıl sonra Meclisten yasa olarak çıktı. Sigara içmek bazı yerlerde ve ortamlarda kanunen yasaklandı.

Onun için düzenlenen törenler çok düşündürücü. Başkentteki töreni, Kocatepe'deki cenaze namazına katılanların kimliklerini, Denizli'deki kalabalığı ve Söke'ye son görev için gelen insan selini gördükten sonra durup düşünmemek mümkün değil. Bir kimse olsa olsa bu kadar sevilir. Bir kimse kendisini halkına ancak bu kadar sevdirebilir. Bildiğim ve okuduğum kadarı ile halkın hiç davet beklemeden katıldığı cenaze törenleri birkaç sayılı büyüğümüze nasip olmuştur. Yunus Emre'nin merkadının nakli sırasında kargaşalık olur diye kimseye duyurulmadığı hâlde halk bu törene akın etmiş ve mahşeri bir kalabalıkla katılmıştır. Mehmet Âkif de öyle, gençliğin heyecanı İstiklâl Marşı şairine yakışır bir katılımı sağlamıştır. Son on on beş yıl içinde yine herkesin bildiği birkaç siyasî büyüğümüz de halkın gönlünde kurduğu tahta lâıyk bir özenle uğurlanmışlardır ebedî istirahatgâhlarına.

Sevenlerinin akın akın gelerek katıldığı, cami avlularının, sokakların, caddelerin almadığı cenaze namazı ile ebedî istirahatgâhına uğurladığımız vali Recep Yazıcıoğlu, çok sevdiğimiz, saydığımız ve halkın kendisine "Koca Müftü" unvanını verdiği eski müftülerden değerli insan

Mustafa Yazıcıoğlu'nun büyük oğlu, eski Diyanet İşleri Başkanlarından Mustafa Said Yazıcıoğlu'nun da ağabeyleri idi.

Allah'tan rahmet diliyorum.

DERYALARIN PİRİ HARİTACILARIN REİSİ

Piri Reis

Musa Tektaş

İnsanoğlu çok eskiden beri uzak ve yakın, başka yerlere gitmek için deniz seyahatleri düzenlemiştir. Gemi işletmeciliği iş ve sanat kolu olarak "denizcilik" tabiri içinde zikredilmektedir. Tarihi kayıtlara göre ilk gemiyi yapan Hz. Nuh (a.s)'dur. Daha sonra Mısırlılar, Fenikeliler ve Kartacalılar açık denizlere açılmışlardır.

Eski gemiciler yıldızlara ve gök cisimlerine bakarak yön tayini yaparlardı. Açık denizlerde karayı bulmak için ise, yanlarındaki kuşları bırakarak onların gittiği yöne doğru gitmek suretiyle karaya ulaşırlardı. 13. yy. da pusulanın bulunması ile denizcilikte büyük ilerleme kaydedildi ve 16. asırdan sonra yüksek gemiler inşa edildi.

Türklerde denizcilik Selçukiler zamanında başladı. Gemlik ve civarında ilk tersane çalışmaları Bizanslılar tarafından sabote edilince, Selçuklu devleti İzmir'i fethederek burada ilk donanmayı, Alanya'nın fethi ile de ilk tersaneyi kurdu. Osmanlılar zamanında denizcilik alanında büyük ilerlemeler olmuştur. Yıldırım Bayezid Han zamanında Ege hakimiyeti ve Akdenize açılma fırsatı bulan ecdadımız, İstanbul'un fethi sonrasında hutbelerinde "Hakimü'l-Bahreyn ve Sultanü'l-Berreyn" (Denizlerin hakimi, karaların sultanı) ibaresini kullanmışlardır. 1071'de Malazgirt kapısından giren Türkler, üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu'nun hakimiyetini ellerine alırken, karaların ve denizlerin de hakimiyetine erişmişlerdir.

Türkiye'nin jeopolitik yapısı

Ülkemizin yeri bir harita üzerinde incelenecek olursa görüldü ki, Türkiye (Eski Dünya) adı verilen büyük kara kütesinin hemen hemen ortasında ve kuzey yarım kürede, Ekvatorla Kuzey Kutbu arasında, Ekvatora biraz daha yakın bir yerde bulunur. Türkiye toprakları doğu-batı doğrultusunda uzanan bir dikdörtgene benzer. Türkiye'nin Asya kıtası üzerindeki topraklarına (Anadolu) yahut (Küçük Asya) denir. Anadolu, kuzeyden Karadeniz, kuzeybatıdan Marmara, batıdan Ege Denizi, güneyden Akdeniz'le çevrili büyük bir yarımada. Balkan yarımadasının güneydoğu ucu Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki topraklarını oluşturur. Buraya çok eski çağlardan beri Trakya adı verilmiştir. Trakya, kuzeyden Karadeniz, güneyden Marmara, güneybatıdan Ege Denizi ile çevrilidir. Türk Boğazları da denilen Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Türkiye'nin Asya ve Avrupa topraklarını birbirinden ayırır.

Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birleştiren, Avrupa'dan İran ve Orta doğuya giden karayollarının, Akdeniz'le Karadeniz'i birleştiren deniz yollarının üzerinde bulunması ve doğu illerinin Kafkasya'ya kadar sokulmuş olması nedeniyle, jeopolitik ve stratejik önemi olan bir konuma sahiptir. Bu nedendir ki, Anadolu ve Trakya yüzyıllar boyu kuzeyden, batıdan, doğudan ve güneyden gelen istilalara uğramış, Anadolu'da kurulan güçlü devletler de daima çevreye taşarak daha güvenceli ve daha geniş sınırlara ulaşmak istemişlerdir. Ve asırlardır milletimizin güçlü bir şekilde düşmanlarına karşı savaşabilmesi ve haklarını koruyabilmesi için Kara Kuvvetleri'nin yanında Deniz Kuvvetleri ve ona bağlı donanmalar ihdas edilmiştir.

Osmanlı Bahriyesi'nin Sertacı; Kaptan Paşa, Kaptan-ı Derya ve Reislik

Kaptan Paşa veya Kaptan-ı Derya Osmanlı Bahriyesi'nin en büyük amiri ve donanmanın baş kumandanıdır. Kaptanlık eskiden Gelibolu Sancakbeyi olana verilir. Bazı vezir-i azam, vezir ve beğlerbeğler menkuben kaptan paşalığa tayin edilmişlerdi. Kaptan paşanın elinde hakimiyet alameti olarak sedefkârı asası olup tersanede onunla gezerdi. Bahrî işlere müteallik olup Divan-ı Hümayun'a gelmiş olan davalar kendisine havale olunurdu.

Osmanlı donanmasında kalyonların ön safa geçmesine kadar bizzat hükümet tarafından yaptırılan gemileri kullanan kaptanlara hassa reisi ve kaptan denilip, kaptan paşa sancaklarının sancakbeğleri tarafından haslarına göre temin edilen gemilere de bey gemileri denirdi. 1682 senesinden itibaren donanmanın kaptan paşadan sonra gelen büyük amirallerine sırasıyla kapudane, patrona ve riyale isimleri verilip diğer kalyon ve saire süvarileri kaptan diye anılmışlardı. Reis denilen eski kaptanlardan Kemal Reis, Piri Reis, Murad Reis, Seydi Ali Reis, Turgut Reis, Salih Reis gibi meşhur denizcilerimize on altıncı asırda kaptan denilmeyip reis denilmiş, daha sonra kaptan tabiri taammüm etmiştir. Osmanlı Bahriyesi'nde isminden en çok bahsedilen denizcilerden biri de 1547'de Mısır Kaptanlığı'na getirilen Piri Reis'tir.

Piri Reis'in hayatı ve eserleri

Dünyaca ünlü Türk denizci ve deniz haritacısıdır. Adı Ahmet Muhiddin'dir. Gelibolu'da doğmuş, Hacı Mehmet adlı bir zatın oğlu ve Türk denizcisi Kemal Reis'in yeğenidir. Gençliğinde denizciliğe büyük ilgi göstermiş, amcası Kemal Reis'in yanında de-

nizlere açılmıştır. Venedik savaşında gemi komutanı olarak bulundu. Amcasının ölümü üzerine Barbaros kardeşlerin yanında bulunarak Osmanlı Devleti'ne faydalı olmaya çalışmıştır.

1517'de Yavuz'un Memluk seferinde Osmanlı donanması-na katıldı. Ünlü haritasını da Yavuz'a bu sırada sundu. Bu sırada ünlü eseri Kitab-ı Bahriye üzerinde çalıştı. Kanuni tahta geçince eserini ona sundu ve ikinci haritasını çizdi (1528).

Piri Reis, 1547'de Mısır kaptanlığına getirildi. 31 pare gemisi ile Aden'i Portekizlilerden geri aldı ve Maskat'ı zaptetti. Basra körfezinde bulunduğu sırada kuvvetli bir Portekiz donanmasının geldiğini haber aldı ve körfezde sıkışmamak için 3 gemi ile oradan uzaklaştı. Dönüşte gemilerden biri battı ancak 2 si dönebildi. 29 gemi için hakkında idama karar verildi. Mısır'da boynu vurularak idam edildi. Mezarı Kahire'de bulunmaktadır.

Şer'i ilimlerde de söz sahibi olan Piri Reis'in Vikâye tercümesi, harf inkılabından önce Deniz Harp Okulu Müzesi'nde iken daha sonra bulunamamıştır. Efsar-ı Bahriye-i Osmaniye adlı eserinin değişik kütüphanelerde dört nüshası bulunmaktadır. Kitab-ı Bahriye adlı ünlü eseri onun asıl şöhretini ve isminin duyulmasını sağlamıştır. Ayrıca Piri Reis'in dünya haritası günümüze kadar gelen eserlerindendir.

a- Kitab-ı Bahriye

En önemli coğrafya eserlerinden kabul edilen "Kitab-ı Bahriye" Türk haritacılığının kurucusu Piri Reis tarafından 1521 tarihinde hazırlanmıştır. 19. yüzyıla kadar Batı ülkelerinde Akdeniz'i bu denli ayrıntılı olarak anlatan bir kılavuz kitaba rastlanmamaktadır. Kitab-ı Bahriye, Ege ve bütün Akdeniz'de sefer yapan kaptanlar için eşsiz bir yol göstericiydi. 1480'li yıllarda amcası Kemal Reis'in yanında bütün Akdeniz'i kıyı bucak dolaşan Piri Reis, Osmanlı Devleti'nin en önemli üssü olan Gelibolu Tersane Kethüdalığı yaptığı sırada hazırladığı kitabına 25 yıllık gözlem ve deneyimini yazdı.

Piri Reis, Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte yaptıkları Mısır seferinin dönüşünde Kitab-ı Bahriye'yi gözden geçirip, daha çok dünya coğrafyası ve coğrafi terimlerin açıklandığı manzum giriş bölümünü ekledi ve haritaları çoğalttı. Kitabın giriş bölümünde, kitabın yazılış amacı, deniz bilimlerinin gemicilere gerekliliği, fırtına, rüzgar isimleri, pusulanın tanıtımı, haritanın tanıtımı, harita üzerindeki işaretlerin anlamı, denizlerin adları ve özellikleri, Portekizlilerin Hint Denizi'ne yerleşmeleri, Afrika kıyıları, Çin Denizi, Hint Denizi, Atlantik ve Amerika kıtasının keşfi konularını içermektedir. Kitabın ikinci bölümünde Çanakkale Boğazı ile Sultaniye ve Kilitbahir kalelerinin anlatımı, Ege Denizi adaları ve kıyıları ile Avrupa kıyıları ve adalar hakkında bilgiler vermektedir. Piri Reis, bu ada ve kıyıların su derinlikleri, gemilerin demirleyebilecekleri yerler, kıyı bitki örtüsü, içme suyu, gemi inşaat olanakları yanında; insanlar, dinler, politik güçler ve ticarî durum hakkında da bilgi vermektedir. Piri Reis anlatımının yanı sıra her liman ve kıyının büyük ölçekli portolan haritası ile bilgilerini pekiştirmiştir. 1521 ve 1525 yılındaki kitabın orijinallerinden kopya edilen bazı yazmalar, dünyanın önemli kütüphanelerinde ve İstanbul'daki müze ve devlet kütüphanelerinde yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, Topkapı Sarayı, Atatürk'ün emirleriyle müze olarak düzenleniyordu. Beş yüzyıl boyunca Osmanlı padişahlarının ve yakınlarının oturduğu sarayda yüz binlerce eşya ve belge bulunmakta idi. Düzenleme sırasında 9 Ekim 1929 günü bir müze uzmanı, yüzyıllardır el sürülme-yen belgeler arasından ceylan derisi üzerine çizilmiş iki harita

buldu. Haritalar eskimiş, kenarları çürümüş bir halde idi. Haritalar müze müdürü Halil Eldem Bey'e getirildi. Harita, Batı Avrupa ve Afrika ile Doğu Amerika sahillerini gösteriyordu. Yapılan incelemelerden sonra haritanın 1513 yılında Piri Reis tarafından çizildiği anlaşılmıştı. Bu büyük bulgu Atatürk'e bildirildi ve hemen Ankara'ya getirilmesini istedi. Halil Eldem haritaları alarak Ankara'ya geldi. Atatürk haritaları inceledikten ve uzmanlardan gerekli bilgileri aldıktan sonra, ilgili kişilere haritaların bilimsel bir araştırmayla yayımlanmasını ve dünyaya tanıtılmasını emretti. Bir süre sonra Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçe ve yabancı dillere çevrilerek yayınlanmış ve büyük bir yankı uyandırmıştır.

b-Birinci Dünya Haritası (1513)

1929 yılında Topkapı Sarayında bulunan, 90/60 cm. büyüklüğündeki haritadır. Güneybatı Avrupa, Kuzeybatı Afrika, Güneydoğu ve Amerika kıyılarını gösteren bu harita üzerindeki nattan öğrenildiğine göre, Piri Reis'in 1513 yılında Gelibolu'da çizip, 1517'de Mısır'da Sultan Selim'e (1512-1520) sunduğu, büyük çapta hazırlanmış dünya haritasının bir parçasıdır. Atlas okyanusu ve kıyıları konu alan bu harita, dünya ilim âlemi ve denizcilik tarafından takdirle karşılanmaktadır. 16. yy'da çizilen bu haritanın doğruluğu bilim adamlarını şaşırtmakta ve ancak uruc (göğe yükselme) ile çizilebileceğini vurgulamaktadırlar. Haritanın, Atlas okyanusu üzerinde uçak ile yükselerek bakıldığında, tabiat yapısına aynen uygun olduğu görülmektedir.

Tam bir bilim adamı anlayışıyla eserlerini ortaya koyan Reis, kaynaklarını açıklayarak, istifade ettiği haritaları da belirtiyor. Yararlandığı 34 haritadan 20'si hakkında bilgi yoktur. 8 tanesi Müslüman coğrafyacıların Caferiye dedikleri haritalardır. 4'ü Portekizlilerin çizdiği yeni haritalardır. 1'i de Columbus'un haritasıdır.

c- İkinci Dünya Haritası (1528)

Piri Reis 1528'de, yani birinci haritasının yapımından 15 yıl sonra, yine Gelibolu'da, İkinci Dünya Haritasını çizmiştir. Bugün elimizde, imzasını taşıyan, 68/69 cm.lik bir parçası bulunmaktadır. Bu parçada Atlas okyanusunun kuzeyi, Kuzey ve Orta Amerika'nın o sıralarda keşfedilmiş kıyıları yer almaktadır. Bu haritada kıyıları birinciye göre çok daha başarılı olarak çizilmiş, boş bırakılan yerler doldurulmuş, yine de bilinmeyen yerler boş bırakılmıştır. Bu bize Piri Reis'in bilimsel zihniyete sahip olduğu ve keşifleri zamanında ve adım adım izlemiş olduğunu göstermektedir. Bu harita 8 renkle çizilmiş ve önceki haritada yer alan küçük hatalar tamamen giderilmiştir.

Piri Reis'in Dünya Haritası, bilim tarihi açısından çok önemlidir. Çünkü Piri Reis haritasını küresel biçimde yapmıştır. Sanki bugün okullarda kullandığımız bir yeryüzü küresini görmüş de, düz bir alana yaymış gibi çizmiştir.

Dünya padişahının cennet gibi olan devlet şehrine ve onun saadet kapısına dünyanın en kâmil adamları olan kişileri, çeşitli fenlere âit hediyeler getirmişlerdir ki, devletli padişahın lütuf ve himmetleriyle onlar isimlerini dünyaya ebedi kılmışlardır. İşte bunlardan biri olan Piri Reis'in eserleri, dünyanın çeşitli dillerine de çevrilerek basılmış, onun şöhreti Türkiye sınırlarını çoktan aşmıştır. Türk denizcileri arasında Piri Reis, başarılı bir kaptan olduğu kadar, ileri görüşlü bir bilim adamı, bir coğrafyacı olarak yer almaktadır.

MEDYA KRİTİK

BASIN AÇIKLAMASI

Kamuoyunun bildiği gibi 05 Haziran 2003 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı görevine başladım. Göreve geldiğim günden itibaren mesai arkadaşlarımla birlikte yoğun bir çalışma programı izleyerek, eski tecrübelerle yeni projeleri buluşturup din hizmetlerine nasıl yeni bir ivme kazandırılması gerektiği, Başkanlığımızın hizmet politikasına ilişkin nelerin yapılabileceği üzerinde uzun uzun değerlendirme çalışmaları yaptık. Bu çalışmaların sonucunda geleneksel tecrübeleri göz ardı etmeyen, modern dünyayı gören, ülkemizin tarihi, sosyal ve kültürel gerçeklerine uygun ve tamamen ilmi verilere dayalı yeni projelerimizi ortaya koyduk.

Bilgiye dayalı din hizmetleri ve eğitim politikamızın temelini oluşturan bu projelerimizi, yeni yönetimimizin vizyon ve misyonunu kamuoyuyla paylaşmak için yazılı ve görsel basınımızın Ankara temsilcileriyle ayrı ayrı her biri üç saat süren bir tanışma toplantısı düzenledik. Toplantılarımıza göstermiş oldukları yakın ilgiden ve kendileriyle paylaşmış olduğumuz düşüncelerimizi kamuoyuna aktardıklarından dolayı basınımızın seçkin temsilcilerine teşekkür ediyoruz.

Ancak her biri üç saat süren bu toplantılarda ifade edilen bazı cümlelerin bazı yayın organlarında kendi bağlamlarından kopararak başlık ve manşetlere taşındığı, hatta bazı başlıkların bizzat ilgili basın mensubunun kendi yorumuna dayandığı, yine bazı köşe yazarlarının da haberlerin bütününe bakmadan bunlardan hareket ederek çeşitli yorumlarda bulundukları üzüntü ile müşahade edilmiştir. Bu haber ve yorumlar söz konusu düşüncelerimizi doğru yansıtmamaktadır.

Kamuoyuna saygıyla duyurulur.

Prof.Dr. Ali BARDAKOĞLU

Diyanet İşleri Başkanı

BİR "BİLGE KRAL" HAKK'A YÜRÜDÜ

Doğu ile batı arasında çağımızın büyük bir "bilge kral"ı 19 Ekim 2003 günü Hakk'a yürüdü. Üzüntümüzü kelimelere yüklemek ne mümkün!

1925'te Bosna'da dünyaya gelen, 1949'da göstermiş olduğu faaliyetler dolayısıyla totaliter Yugoslav rejimi tarafından beş yıl ağır hapis cezasına çarptırılan, 1970'te ünlü "İslâm Bildirisi"yle yaşadıkları ülkelerde çoğunluğu oluşturan Müslümanlara, uyanışın ve yeniden dirilişin öncüleri olma noktasında üzerlerine düşen tarihsel rolü yerine getirmeleri çağrısında bulunan, 1980'de bütün dünyada büyük yankılar uyandıran önemli eseri "Doğu ve Batı Arasında İslâm"ı tamamlayan, 1983'te tekrar tutuklanan ve 14 yıla mahkûm edilen ve 1989'da uluslar arası baskılar sebebiyle serbest bırakılan, 1990'da yapılan ilk çok partili seçimlerde partisi birinci olan, ardından Devlet Başkanlığına getirilen ve halkının bağımsızlık kahramanı

olan, Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrılmasından sonra barbar Sırp saldırılarını batının ve bütün dünyanın gözü önünde halkıyla birlikte göğüsleyen yirminci yüzyılın en büyük "bilge kral"ı, bugün aramızda yok artık. İslâm dünyası, özellikle Balkanlar onsuz gerçekten öksüz kalacak!

"Ben her zaman ülkemi sevdim ve severim. Fakat otorite söz konusu olunca hiçbir otoriteyi hiçbir zaman sevmem. Otoriteye sadece itaat edebilirim, çünkü ben bütün sevgimi özgürlüğe adadım." Yugoslavya mahkemelelerinde azim ve metanetle kendini bu düşüncelerle savunan Begoviç, bilim, düşünce ve hayat tecrübesiyle haklı olduğunu bütün dünyaya göstermiş oldu. Türk halkı onu, Osmanlının Balkanlardaki ruhu ve mirası adına derin bir hürmet ve sevgiyle kalbine gömmüştür. Düşünceleri ve mücadelesi, insanlık için çağlar boyunca bir örnek olarak yaşayacaktır.

15 MART 1972

YIL: 4 SAYI: 39

FİATİ: 1 LİRA

Diyanet

DIYANET İSLERİ

BASKANLIĞINCA 15 GÜNDE BİR YAYINLANIR

Eğer seninle (din meselesinde) mücadele ederlerse de ki: "Allah ne yapar olduğunuzu çok iyi bilendir." (Kur'an)

AKIL VE İLİM DİNİ

Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akıl sahipleri için elbette ibret verici deliller vardır." (Ali imran, 190)

Kur'an-ı Kerim müteaddid ayetlerinde müslümanlara, Allah'ı anmak ve göklerle yerin yaratılışında düşünmek suretiyle, ilmi tetkiklerde bulunmayı tavsiye etmektedir. Bu gibi ayetler sayesinde insan, bazen, dışındaki varlıklara yönelmekte, bazen de, kendi yaratılışına dönmektedir. Çünkü dinin muhatabı daha doğrusu, dinin emirleriyle mukellef olanlar, akıl sahipleridir. Bu bakımdan akli olmayanın da dini olmayacaktır.

İnsanları diğer canlılardan ayıran akıl nimeti sayesinde, insanoğlu, mahsus olmayan şeylerden olan, eser ile müessir arasındaki "illiyet 'kanununu" idrak eder. Yukarıda zikrettiğimiz gibi ayetler, insanları makulata sevkeder. Bunun neticesi olarak da, ilimler tarihinde ilim ile dinin el ele verdiği muhteşem devirleri bir sinema şeriti gibi seyretmek mümkün olur. İslâm'da ilim ile din hiçbir zaman çatışmamış, İslâm daima insanları ilme teşvik etmiş, bilenlerle bilmeyenlerin hiçbir zaman musavi olamayacaklarını belirtmiş. Her şeyi insanoğlu için musahhar kılmış olan Yüce Allahımız, ona, mükemmel bir varlık olabilmenin yollarını göstermiştir. Kur'an'ın ilmi icâbı, ilim adamlarını, feylesofları ve fakihleri aciz bırakmıştır. Kur'an, 'Yaratıcının varlığını isbat sadedinde, enfûsî ve afâkî delillerini serdederken, tabiat ilimlerini kendine konu yapmamaktadır. Çünkü bunlar gelişme ve tekamül kanunlarına tabidirler. Kur'an'ın gayesi ise, sapıtan insanları hidayete sevketmektir.

O, ancak bu noktayı nazarı dikkate alarak, ibret için zaman zaman birçok ilimlere temas eder. İnsan akliyatı hudutlu olduğundan, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, güneş ay ve yıldızların menzillerinde hesaplı bir şekilde hareketini en iyi şekilde, heyet alimleri bilebilir. İşte Kur'an'da, Allah kendini tanıtmak ve insanları hidayete sevk etmek için kevnî ilimlere işaret etmiştir. Kur'an'da, arz, semavât, hayvanât ve nebatât hakkında Müslümanları vukuf peyda etmeye sevkeden ayetler, fıkhi ahkama taalluk edenlerden daha fazladır. Nedense Müslümanlar, ahkâm âyetleri üzerinde daha fazla durmuşlar ve bu hususta binlerce eserler meydana getirmişlerdir. Allahı iyi tanımak ve günümüzün ilim anlayışına ulaşabilmek için, mutlak surette Müslümanların kevnî ayetler üzerine daha fazla eğilmeleri gerekir. Allah'ın izhar ettiği ilimlerin Kur'an ile intibakı, İslâm dininin ilme olan teşvikinin en mühim delilidir. Şüphesiz, İslâm'ın öğretim nizamı yükselmeyi ister. Cedlerimiz fıkıh ilimlerinde nasıl alim olup eserler verdilerse, yirminci asrı idrak eden bizlere de müsbet ilimler sahasında mütebahhir olmak gerekmektedir. Maddeten ve manen ilerleyebilmemizin en mühim sebeplerinden biri, muhakkak ki bu olacaktır.

Biz yukarıdaki sözlerimizi söylerken, Kur'an bütün ilimlere cümleten ve tafsilen şamildir demek istemiyoruz. Çünkü, ilmi kaideler nazariyelere dayanır. İlmi nazariyeler arasında zıtlıkları, Kur'an muhtevidir.

Sabit ve devamlı olması, bahis konusu değildir, demek, ona, inananların akidelerine bir nevi şüphe sokmaktan başka bir şey olamaz. Bu bakımdan Kur'an, fizik, astronomi veya tıp kitabı gibi düşünülmemelidir. Onun kevnî ilimlere işareti, insani hedefe matuf olup, insanın fert ve cemiyet hayatını ıslah, onun hidayetini temin ve Allah'a rucû yollarını göstermesi cihetindendir.

Zikrettiğimiz ayette mealleri; göklerle yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün arka arkaya gelip gidişinde elbette akıl sahiplerini hayretten hayrete düşürecek ibretler vardır, buyrulmaktadır. Eğer üzerinde yaşadığımız dünya, mihveri etrafındaki mevcut hareketinden daha hızlı veya daha yavaş dönecek olsaydı, hayat kaynağı olarak vasfedtiğimiz güneş, ya bizi yakar veya soğuktan mahvolup giderdik. Onun dönüşü kör bir tesadüfün eseri değil, alim ve hakim olan Yüce Allah'ın bir tedbiridir. Yaşayışımızı idame ettirecek kadar bir sürat verilmiştir. Kur'an'da sık sık geçen âyetlerde, çokluk içindeki nizama dikkat çekilmekte, Allahın kudret, kemâl ve birliğine akıl erdirmek istenmektedir. Arz ve semavât üzerinde bulunan ve sayılmasına imkan olmayan şeylerin bir nizam ve ahenk içerisinde bulunuşu, akıl ve tebeddür sahipleri için bir va'zu nasihat olmakta, onları müessirden esere ulaştırmaktadır.

Bu ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber Rabbına şükürünü beyan için gece ibadete kalktıklarında, gözyaşları yeri ıslatmış, kendilerini sabah namazına çağırmaya gelen Bilal, Hz. Peygamberi ağlar vaziyette görünce, Ya Rasulallah, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affettiği halde, hâlâ bu ağlama nedir, diye sormuştu. Ona, ey Bilal; "Ben de Rabb'ima şükreden bir kul olmayayım mı?" demişlerdi ve ilâve ederek, Allah bana bu gece, bu âyeti indirdi. Onu okuyup ta, onun hakkında düşünmeyenlere yazıklar olsun" şeklinde bir ifade kullanmışlardır. (Tefsirü'l-Kur-tubî, IV. 310)

Ne mutlu, Allahın kitabını okuyup, onun âyetlerindeki hikmetleri düşünenlere ve ne mutlu onun yolunda olanlara.

